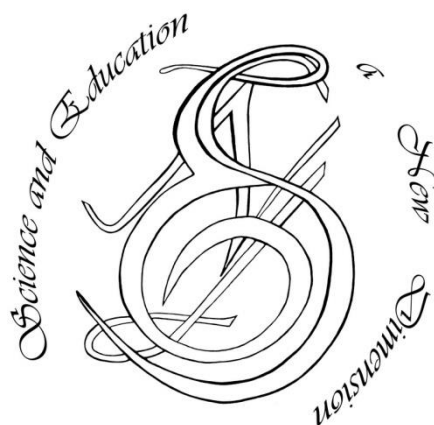

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

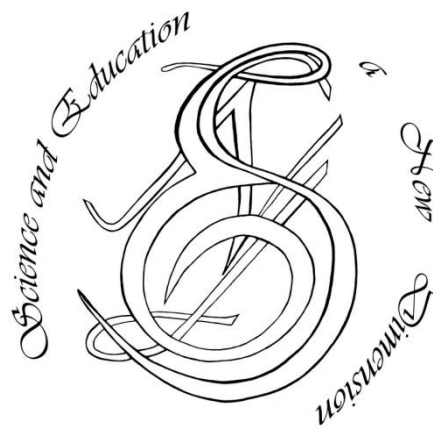
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

V(34), Issue 124, 2017

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Репрезентація прецедентних релігійних феноменів в історичній прозі Андрія Кокотюхи <i>А. А. Берестова</i>	7
Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англomовних художніх текстів та їх перекладів українською мовою) <i>М. В. Бережна</i>	11
Семантичні модифікації у франкомовній Інтернет-комунікації <i>Г. А. Бруско</i>	16
Харківська та Київська лінгвістичні школи 20-30 рр. ХХ ст.: два підходи до формування літературного стандарту української мови з погляду Юрія Шевельова <i>О. С. Черемська</i>	19
Поезія Т. Шевченка в творчій лабораторії Р. Чілачави: історичний і літературний контекст <i>О. В. Динь</i>	23
Динаміка одновалентних присудкових конструкцій у сучасному французькому художньому прозовому тексті: лінгвосинергетичний аспект <i>Н. Г. Філоненко</i>	27
Синонімія як один із механізмів організації одиниць індивідуального лексикону природного білінгва <i>О. А. Гапченко</i>	31
Métaphore et comparaison: aspect linguo-cognitif de leur différenciation <i>V. A. Gladka</i>	35
Формування навичок аудіювання у студентів фізико-технічних спеціальностей (на матеріалі англomовних новин телеканалу „EURONEWS”) <i>О. Ю. Корж, Л. В. Романюк</i>	39
Реалізація конфронтативної стратегії аргументації у німецькому телевізійному ток-шоу <i>Б. І. Маленький</i>	43
Лексико-синтаксична організація написів про будівництво Північного Причорномор'я <i>О. П. Мегель</i>	46
Письмо про Себе фікційного суб'єкта французького роману: між класикою та «малою літературою» <i>Ю. Ю. Павленко</i>	50
Експеримент с жанром литературной биографии: «Тринадцатый апостол» Д. Быкова <i>О. А. Полякова</i>	54
Етнокультурна лексика турецької мови у поезії Джана Юджеля <i>О. А. Пишньоха</i>	58
Adequate Correlation of Objective and Subjective Shifts within Literary Translation <i>М. Yu. Rebenko, К. М. Palamarchuk</i>	62
Теорія художнього наративу в контексті когнітивно-семіотичної інтерпретації французького прозового тексту <i>Р. І. Савчук</i>	65

Семантико-синтаксичні функції питальних речень у поетичному мовленні В. Свідзінського <i>I. I. Сметана</i>	69
Мовна картина світу українців крізь призму оксиморона <i>В. Г. Сухенко</i>	72

Репрезентація прецедентних релігійних феноменів в історичній прозі Андрія Кокотюхи

А. А. Берестова

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

Paper received 26.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Анотація. У пропонованій статті дослідник здійснює спробу визначити різновиди прецедентних релігійних феноменів, ужитих в історичній прозі Андрія Кокотюхи, і схарактеризувати особливості їхнього функціонування в романах «Справа отамана Зеленого», «Червоний» і «Чорний ліс». Автор розвідки доходить висновку, що досліджувані мовні одиниці мають значні художньо-виражальні можливості й виявляються як активний елемент комунікації (вживаються як дискурсивні маркери).

Ключові слова: прецедентний релігійний феномен, художньо-виражальні можливості, дискурсивний маркер.

Вступ. Мова забезпечує інформаційну спадковість шляхом фіксації духовного й культурного досвіду людини і трансляції цього досвіду наступним поколінням. Мовний інформаційний код є інструментом формування етнічної й мовної свідомості, ядро якої складають прецедентні феномени. Складником загального фонду прецедентних феноменів є прецедентні релігійні феномени.

Стислий огляд публікацій з теми. До проблеми функціонування сакральних онімів, висловлень і текстів як прецедентних релігійних феноменів у вітчизняному мовознавстві зверталися Т. Кальченко [2], Ж. Колоїз [6], Н. Піддубна [7], О. Решетняк [8], М. Скаб [9], М. Стецик [10], Г. Сютя [11], О. Ципердюк [12], Л. Явір [13] та ін. Учені-лінгвісти розглядають прецедентні релігійні феномени як складне ментальне утворення, що уможливило упізнавання носіями певної етнічної культури зашифрованих сакральних кодів та їхню подальшу інтерпретацію. Переоцінити важливість вивчення цієї проблеми для сучасної лінгвістичної науки доволі складно. З огляду на це уважаємо за доцільне й науково виправдане розглянути особливості представлення прецедентних релігійних феноменів у текстах української художньої прози початку ХХІ століття, зокрема в історичних романах Андрія Кокотюхи. Недослідженість цього питання зумовлює його актуальність.

Мета нашої розвідки – визначити різновиди прецедентних релігійних феноменів і схарактеризувати особливості їх репрезентації в художній оповіді А. Кокотюхи.

Матеріал для дослідження був дібраний з історичних романів А. Кокотюхи «Справа отамана Зеленого» [3], «Червоний» [4] та «Чорний ліс» [5].

У роботі були застосовані такі **методи дослідження:** описовий (аналіз генетичних і типологічних особливостей прецедентних релігійних одиниць), герменевтичний (дослідження походження релігійних прецедентів), стилістичний (характеристика функціонального навантаження прецедентів), контекстуальний (аналіз мікро- і макрооточення, в якому функціонує прецедентна релігійна одиниця).

Результати та їх обговорення. Спостереження над фактичним матеріалом засвідчили, що письменник активно вживає такі прецедентні релігійні одиниці, що стали символами духовності, а їхній зміст зрозумілий кожному представникові лінгвокультурної спільноти.

В аналізованих історичних романах представлені різні типи прецедентних релігійних феноменів.

Так, за формою вербалізації спостерігаються:

а) вербальні:

• прецедентні імена:

– теоніми (назви богів): **Бог** (*Не на те ми їх нині побили, щоб отак подарувати злочин і відпустити гріхи. Ніхто з нас тут не піп, хоча всі в Бога віримо* [3, с. 203]), **Господь** (*Скоро всі станемо перед Господом і разом проситимемо пробачення* [3, с. 56]), **Господь Бог** (*І проживає кожен день, немов останній, ніби дарункові від щедрого й доброго Господа Бога, – єдиного, в кого Мирог і такі, як він, іще вірять* [3, с. 26]) та ін.;

– ангелоніми (назви помічників Бога): **Мати Божя** (*Не обдурила Божя Мати. На своє свято, як звичайно, подарувала м'яке приємне тепло* [3, с. 248]) та ін.;

– демононіми (найменування різних духів): **дідько** (*Чорна людина, янгол-вигнанець, якогось дідька все довкола нього крутиться* [3, с. 262]), **чорт, диявол** (*Та хоч матросу Вихрову, хоч іншому товаришу комісару, хоч чорту, хоч дияволу!* [3, с. 28]) та ін.;

– біблійні міфотопоніми (власна назва географічного об'єкта, який людина уявляла як реальний): **царство небесне** (*Хропів на всю хату. Я тебе за носа смикала, як чоловіка мого, царство небесне* [3, с. 117]) та ін.;

– ікононіми (власні назви ікон): **образ святого Пантелеймона** (*Стояла поруч, тримала святого Пантелеймона, молилася* [3, с. 246]) та ін.;

– бібліоніми (назви писемних творів): **«Отче наш»** (*І я кожен день «Отче наш» над тобою читала* [3, с. 244]) (Мт. 6:9–13 – А. Б.) та ін.;

– геортоніми (назви свят): **Різдво** (*Пригадую випадок. На початку січня це було, знаєте, на Різдво припадає за старим календарем* [4, с. 162]), **Великдень** (*Ми злочинці вже тому, що ніколи не працювали на заводах і фабриках. Навпаки, маємо вищу освіту, вмємо писати без помилок і христосуємося на Великдень* [3, с. 40]), **Водохреща** (*Нарешті німцям урвався терпець. На початку цієї зими, незабаром після Водохреща, Бунчук поїхав до Здолбунова й не повернувся* [5, с. 25]), **Покрова** (*Вийти з хати Шеремет зміг уже перед Покровою* [3, с. 248]) та ін.;

– процесоніми (назва послідовної зміни певних явищ, перебіг розвитку чого-небудь): **Божий суд** (*Видно, слова Зеленого про Божий суд вплинули на нього* [3, с. 211]) та ін.;

• прецедентні тексти: – *Нова радість стала*, – тим часом знову почав Коля Манюк, тепер уже промовляючи слова бадьоріше. – *Яка не бувала*. Раніше ці слова ми чули, коли треба було славити Бога та Божеє Рождество [4, с. 88] та ін.;

б) вербалізовані:

• прецедентні висловлення: *Це катастрофа для країни, і я не перебільшую ні на йоту* [3, с. 23] (Мт. 5:18 – А. Б.) та ін.;

• прецедентні ситуації, актуалізовані через прецедентне висловлення: *Після того як цілісінькі півгодини бандерівський командир поливав радянську владу брудом, роблячи її винною в усьому, крім хіба що **всесвітнього потопу**, мене аж ніяк не здивували ці його слова* [4, с. 126] (натяк на очищення землі водою (1М 7–8) як можливість очищення української землі від радянської влади), прецедентне ім'я: *І чи врятувалася б Маруся Григоренко в цьому **содомі**...* [3, с. 188] (відсилання до оповіді про знищення чотирьох міст (Содом, Гоморра, Адма, Севоїм) содомського п'ятиграддя за гріховну поведінку їхніх жителів (1М. 13:13, 19:24), завдяки якому простежується паралель подій, описаних у Біблії, і тих, що відбувалися в Україні в 1919 році) та ін.

Усі прецедентні релігійні одиниці, репрезентовані в історичних романах А. Кокотюхи, подані в «канонічному» вигляді, тобто не зазнали авторської трансформації, й зафіксовані в основній тканині художньої оповіді, де вони виявляють значні стилістичні можливості.

Так, уводячи в різні ситуації спілкування прецедентні релігійні одиниці, письменник відтворює життя українців як таке, що підпорядковується давнім релігійним звичаям. Це підтверджується прикладами про:

а) позначення часу через називання релігійних свят: *І з'ясували відразу: гріха поки що нема. А щоб його не було зовсім, ближче до **Різдва** приведе дядько Опанас панотця сюди, на хутір, нехай обкрутить їх* [3, с. 266]; *Скреготнувши зубами, спробував зібрати докупи рій думок, примружився, а тоді запитав: / – Давно я отак? / – **Покрова** скоро* [3, с. 244]; *На селі, знаєш, комунари ще на **Іллю** батюшку вбили* [3, с. 244];

б) характерну поведінку під час релігійних свят: *Пан завжди вітався з Микитою, часом давав п'ятака, коли той запопадливо відчиняв браму, на **Великдень** та **Різдво** обдаровував рублем* [3, с. 15]; або певний час доби: *Тому, щойно Григоренчиха запалювала лампадку в меншій кімнаті й починала «**Отче наш**», можна було напевне твердити: тепер або дев'ята вечора, або тільки-но звернуло на десяту* [3, с. 132]; *Катерина своїм звичаєм молилася перед сном **Богові*** [3, с. 132];

в) звернення до Вищої сили за будь-яких життєвих обставин: *Шеремет сильно, як міг, притис свояка до себе. Той вивернувся, відитовхнув Артема, прокульгав на кілька кроків уперед, повернувся лицем до приречених: – **Укріпи нас, Господь*** [3, с. 72]; *Лише тепер Шеремет звернув увагу на маленьку лампадку в кутку. Сюди, в комірчину, внесли образ, ще й прилаштували навпроти пораненого. / – Хто? – кивнув на вогник. / – **Святий Пантелеймон Цілитель**, – охоче пояснила Маруся* [3, с. 244].

Спостерігаються випадки вживання релігійних онімів як інструмента ідентифікації персонажів. Підтвердженням цього є рядки з роману «Чорний ліс»: *Бачила якось, тип виходив із будівлі гестано, тиснучи на прощання руку Венцелю. **О, Matka Boska**... За Крулем стежать* [5, с. 189]; *Зі Здолбунова вибралися на диво легко, видно, справді **Jesus Chrystus** її, ревну католичку, того дня* [5, с. 259]; *Усе ж таки **Jesus Chrystus** нині на її боці, вирішила Ванда* [5, с. 262], де автор описує поведінку й передає думки однієї з героїнь твору Ванди – ревної католички. Такий прийом стилістичного використання мовних одиниць дозволяє не лише чітко вказати на національну (слова подані польською мовою) чи конфесійну належність, а й максимально точно відтворити риси і характер персонажа.

Також виявлений випадок уживання прецедентних релігійних імен як експресивного засобу: *Артем уперто правив своєї. – **Совіти** – це зло. Не буває **чортів** з янгольськими крильцями. Називати можна по-різному – **Люцифер, Сатана, Диявол, Демон, Вельзевул**. Однаково всі **чорти**. Влади від **Бога** не буває* [3, с. 103]. Створення полярної значеннєвих пар *чорт* – *янгол* (ця назва прочитуються зі сполуки з янгольськими крильцями) і *Сатана* – *Бог* вже є емоційно насиченим прийомом, який посилюється нашаруванням синонімічних одиниць за принципом градації – із посиленням звучання кожного наступного складника синонімічного ряду.

Уведення прецедентного релігійного висловлювання *умити руки* в оповідну тканину роману «Чорний ліс»: – <...> *Виводь, шукай товстий стовбур. Можеши **умити руки** й передати мою справу на суд... ну, хоча б того ж Остапа, ти мене ним трошки полякав* [5, с. 230] підкреслює одвічність проблеми відповідальності – від біблійних часів до сьогодні. Наведене висловлювання набуло значного поширення завдяки євангельському сюжету, у якому описано, як Римський прокуратор Понтій Пілат під час суду над Ісусом Христом здійснив ритуальне обмивання рук на знак непричетності до скоєння вбивства: *«Пілат, бачачи, що ніщо не допомагає, <...> взяв води й **умив руки** перед народом, та й сказав: невинний я в крові Праведника Цього»* (Мт. 27:24), й уживається в такому значенні: «усунути від відповідальності, оголосити про свою неучасть у справі», що й визначає сферу його тематичного застосування. Письменник використовує названий прецедентний феномен у ситуації, де персонаж маніфестує подальшу непричетність до описуваних подій.

Для наголошення на важливості ще однієї одвічної для українців проблеми – звільнення (тобто очищення) своєї землі від зайд-загарбників й підкреслення складності її розв'язання автор роману «Справа отамана Зеленого» використовує словосполучення *апокаліптичний скорт*: *Повстанці, що їхали з ним, скидалися на **апокаліптичний скорт*** [5, с. 290] й відсилає читача до Об'явлення святого Івана Богослова, зокрема його 6 частини, де йдеться про відкриття печаток і появу чотирьох коней, чотирьох вершників Апокаліпсису: білий – хвороба, червоний – війна, вороний – голод, чалий – смерть: *І дана їм влада була на четвертій частині землі забивати мечем, і голо-*

дом, і мором, і земними звірми (Об. 6:1–8), Бо прийшов це великий день гніву Його, і хто встояти може (Об. 6:17); такий натяк на біблійний текст, де говориться про очищення землі від усього грішного, дозволяє провести паралель із подіями, що відбувалися в Україні 1919 року, коли повстанські загони намагалися звільнити українські землі від комуністичної навали. Спільним в обох сюжетах є очищення від усього непотрібного і недоброго.

Окрім того, письмений часто вдається до вживання фразеологізмів, до складу яких входять релігійні оніми, вводючи їх в художню оповідь як дискурсивні маркери для:

а) формування структури дискурсу, забезпечуючи його зв'язність: *Цих усіх, що в списках, червоні привезли з собою. Мені потім говорили — там самі жиди. Ну, Бог з ними, були в Горпинівці при цукровому заводі свої жиди* [3, с. 120]; *Діти взагалі стали більш чутливими. Дякувати Богові, її синок із донечкою не бачили, як німці повісили на сільському майдані двох лісових хлопців* [5, с. 23];

б) позначення початку репліки мовця: *— Бог із ним, із Остапом. Колись, може, зустрінеш* [5, с. 228]; *— То як, друже Клен, брата пожалів? Обіцяв же. / — Збережав, — говорячи так, Клен дивився в бік, на схід сонця. — Мій гріх, друже Хмаро. Не зміг я. Жінку з дитиною тільки залишив. А Якова... / — Бог тебе простить, друже Клен, — хорунжий поправив автомат на плечі...* [5, с. 148];

в) пом'якшення різкості висловленого: *Мобілізація до шпиталю — гаразд, ради Бога. Стріляти — ні, прощу дуже, вибачайте* [3, с. 32]; *— Слухай, а може так: я сам по собі. Не з вами, не з ними — ні з ким. / — Ніби мудрий. А такий дурний, прости Господи* [5, с. 168]; *А дівки вуличні, пане Шеремете, дівки, повії, не мали права промишляти своїм, прости Господи, ремеслом без жовтого квитка* [3, с. 38];

г) привернення уваги співрозмовника до репліки: *— Мене звуть Артем Шеремет. Заарештований губчека, привезли сюди на розстріл. Вони мою жінку вбили, брата її. Ось він, — кивнув на Дзюбу. / — Я? — здивувався той щиро. — Бога не боїшся, га? Хай тебе грім поб'є за брехню* [3, с. 84]; *Нас тримають у неволі. Так само, як і тебе. Нехай ти вважася нас бандитами, ворогами комуністів, Бог із тобою. Але сам ти за що тут сидиш?* [4, с. 280]; *Ой, Артемію, Бог з тобою!*

Не до романів нині, тим паче до лицарських [3, с. 27];

д) уникнення мовчання (в ситуації, коли мовець добирає потрібні слова): *Чи сидіти ось тут цим, табельником чи як воно, на Бога, називається...* [4, с. 246];

е) виявлення особистого ставлення до сказаного чи предмета обговорення: *Значить, жодна незвичайка списку заарештованих не складає. Почнеш дізнаватися, то, не дай Боже, її самого схоплять* [3, с. 22]; *Можу навіть юридичні консультації давати, але не дай бог вам вони знадобляться, молодий чоловіче* [3, с. 214]; *Той русявий чоловік не був другом, Боже збав, вона чітко усвідомлювала це* [5, с. 263];

є) оцінювання виниклої ситуації: *— Бач, як буває: цілий — і не слава Богу. Краще, якби вбили* [4, с. 238]; *Доведеться добиратися самій, іти лісами, і Бог його знає, скільки проблукає* [5, с. 262];

ж) завершення конкретної ситуації мовлення: *— Кажете, Мирон шукав? І знайшов? Дай Боже!* [3, с. 41]; *— Отоже. Побачив? Живий отаман? Як кажуть у таких випадках, Богу дякувати* [3, с. 173]; *— Десь тут, у повіті, наші хлопці порубали солдатів учора, просто серед білого дня. Не в селі, підстергли на дорозі. Чиї — Бог його знає* [3, с. 252]; *— І робиш добре, — кивнув той. — Тебе, дівко, нам сам Бог послав* [5, с. 209]; *Скажу вам — і без агітації таких, як Червоний, ми б рано чи пізно зрозуміли, що винні не прокурори та судді, а сама система. Не дурні, слава Богу* [4, с. 248].

Такі фразеологічні одиниці є невід'ємним компонентом традиційного комунікативного кодексу українського народу, і їх уведення в тканину художньої оповіді підкреслює значущість висловлюваного для мовця.

Висновки. Висловлене дозволяє зробити висновок про те, що в історичних романах А. Кокотюхи широко представлені такі прецедентні релігійні феномени, як імена, висловлення, тексти і ситуації. Останні актуалізуються за допомогою прецедентних онімів і висловлень. Досліджувані мовні одиниці мають значні художньо-виражальні можливості, що підтверджується численними прикладами. Окрім того, репрезентовані в аналізованих творах прецедентні релігійні одиниці активно використовуються як дискурсивні маркери, що вказує на їхній комунікативний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: переклад з давньоєврейської та грецької. — К.: Українське біблійне товариство, 1991. — Старий Заповіт. — 959 с.; Новий Заповіт. — 296 с.
- [2] Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Кальченко Тетяна Юріївна. — Х., 2014. — 217 с.
- [3] Кокотюха А. Справа отамана Зеленого: [роман] / Андрій Кокотюха. — Х.: КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. — 304 с.
- [4] Кокотюха А. Червоний: [роман] / Андрій Кокотюха. — Х.: КК «Клуб сімейного дозвілля», 2013. — 320 с.
- [5] Кокотюха А. Чорний ліс: [роман] / Андрій Кокотюха. — Х.: КК «Клуб сімейного дозвілля», 2015. — 304 с.
- [6] Колоїз Ж. Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Ж. Колоїз // Науковий вісник Чернівецького університету. — Вип. 659 : Романо-слов'янський дискурс. — Чернівці: ЧНУ, 2013. — С. 3–9.
- [7] Піддубна Н. Прецедентні оніми як інтердискурсивний елемент сучасної української проповіді / Н. Піддубна // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвістика XXI ст.: стан і перспективи: [зб. наук. пр.]. — Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. — Вип. 15. — С. 248–256.
- [8] Решетняк О. О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Решетняк Олена Олександрівна. — Слоб'янськ, 2015. — 258 с.
- [9] Скаб М. Біблійні алюзії в щоденниках Олеся Гончара / М. Скаб // Волинь філологічна : текст і контекст. Лінгвістика XXI ст.: стан і перспективи: [зб. наук. пр.]. — Луцьк:

- Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – Вип. 15. – С. 302 – 312.
- [10] Стецик М. Сакральний антропонім Дон Дмитра Павличка / М. Стецик // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: ЧНУ, 2013. – С. 196 – 201.
- [11] Сютя Г. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. / Г. Сютя // Українська мова. – 2013. – № 4. – С. 82 – 92.
- [12] Ципердюк О. Біблійні алюзії в поетичних текстах Василя Герасим'юка / О. Ципердюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 772: Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: ВД «Родовід», 2016. – С. 110 – 115.
- [13] Явір Л. «Дав Бог мені прожити много літ...» (символічне наповнення теонімів Бог, Ісус Христос, Мати Божа в поезії Івана Франка) / Л. Явір // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: ЧНУ, 2013. – С. 47 – 50.

REFERENCES

- [1] Bible, or The Holy Scriptures of the Old and New Testament: translated from Hebrew and Greek. – K.: Ukrainske bibliyne tovarystvo, 1991. – Staryy Zapovit. – 959 p.; Novyy Zapovit. – 296 p.
- [2] Kalchenko T. Yu. Functional and semantic features of precedent phenomena in poetic texts by I. Rymaruk and V. Herasymyuk: diss. ... cand. philol. sciences: 10.02.01 “Ukrainian language” / Kalchenko Tetiana Yuriiivna. – Kh., 2014. – 217 p.
- [3] Kokotyukha A. A case of chieftain Zelenyy: [novel] / A. Kokotyukha. – Kh.: KK “Klub simeynoho dozvillia”, 2014. – 304 p.
- [4] Kokotyukha A. Tchervonyy: [novel] / A. Kokotyukha. – Kh.: KK “Klub simeynoho dozvillia”, 2013. – 320 p.
- [5] Kokotyukha A. The Black Forest: [novel] / A. Kokotyukha. – Kh.: KK “Klub simeynoho dozvillia”, 2015. – 304 p.
- [6] Koloiz J. Biblical allusion as a means of expressing the author's intention in the novel by V. Shkliar “Zalyshenets. The Black Raven” / J. Koloiz // Chernivtsi University Research Journal. – Iss. 659 : Roman and Slavic discourse. – Chernivtsi: ChNU, 2013. – P. 3 – 9.
- [7] Piddubna N. Precedent onymes as interdiscourse element of modern Ukrainian sermon / N. Piddubna // Philological Volyn: text and context. Linguistics of the 21st century : the state and prospects: [coll. of scient. works]. – Lutsk: Skhidnoyevropeiskyy natsionalnyy universytet imeni Lesi Ukrainky, 2013. – Iss. 15. – P. 248 – 256.
- [8] Reshetniak O. O. The paradigm of biblical characters with onyme component in the Ukrainian linguoculture: diss. ... cand. philol. sciences: 10.02.01 “Ukrainian language” / Reshetniak Olena Oleksandrivna. – Sloviansk, 2015. – 258 p.
- [9] Skab M. Biblical allusions in the diaries of Oles Honchar / M. Skab // Philological Volyn: text and context. Linguistics of the 21st century : the state and prospects: [coll. of scient. works]. – Lutsk: Skhidnoyevropeiskyy natsionalnyy universytet imeni Lesi Ukrainky, 2013. – Iss. 15. – P. 302 – 312.
- [10] Stetsyk M. Sacral anthroponymicon of Dmytro Pavlychko / M. Stetsyk // Chernivtsi University Research Journal. – Iss. 659 : Roman and Slavic discourse. – Chernivtsi: ChNU, 2013. – P. 196 – 201.
- [11] Suta H. Types and features of biblical quotations in the Ukrainian poetic language of the 20th century. / H. Suta // Ukrainska mova. – 2013. – # 4. – P. 82 – 92.
- [12] Tsyperdyuk O. Biblical allusions in the poetic texts by Vasyl Herasymyuk / O. Tsyperdyuk // Chernivtsi University Research Journal. – Iss. 772: Roman and Slavic discourse. – Chernivtsi: VD “Rodovid”, 2016. – P. 110 – 115.
- [13] Yavir L. “God gave me many years to live ...” (symbolic content of theonyms God, Jesus Christ, the Mother of God in the poetry by Ivan Franko) / L. Yavir // Chernivtsi University Research Journal. – Iss. 659 : Roman and Slavic discourse. – Chernivtsi: ChNU, 2013. – P. 47 – 50.

Representation of precedent religious phenomena in the historical prose by Andriy Kokotyukha

A. A. Berestova

Abstract. In the paper the author identifies the varieties of precedent religious phenomena taken from the historical prose by Andriy Kokotyukha. Besides, the researcher describes the features of their functioning in novels “Sprava otamana Zelenoho”, “Tchervonyy” and “Tchorny lis”. The author concludes that the studied language units possess considerable artistic and expressive potential; they are represented as an active communication element (used as discourse markers).

Keywords: precedent religious phenomenon, artistic and expressive potential, discourse marker.

Репрезентация прецедентных религиозных феноменов в исторической прозе Андрея Кокотюхи

A. A. Берестова

Анотация. В предлагаемой статье исследователь предпринимает попытку определить разновидности прецедентных религиозных феноменов, употребленных в исторической прозе Андрея Кокотюхи, и охарактеризовать особенности их функционирования в романах «Справа отamana Зеленого», «Червоний» и «Чорний ліс». Автор работы приходит к выводу о том, что рассматриваемые языковые единицы имеют значительные художественно-выразительные возможности и проявляются как активный элемент коммуникации (употребляются в качестве дискурсивных маркеров).

Ключевые слова: прецедентный религиозный феномен, художественно-выразительные возможности, дискурсивный маркер.

Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англomовних художніх текстів та їх перекладів українською мовою)

М. В. Бережна

Криворізький державний педагогічний університет
Corresponding author. E-mail: margarita.berezhnaya@rambler.ru

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. Стаття присвячена засобам створення мовленнєвої характеристики персонажа в сучасних англomовних художніх аудіомедіальних та друкованих текстах, і способам їх відтворення в українському перекладі. Мовленнєву характеристику сприймаємо як поєднання стилістичних елементів будь-якого рівня, характерних для мови окремого персонажа. До засобів створення мовленнєвого портрету також відносимо використання як високої, так і зниженої лексики. Для перекладу характерне використання еквівалентних одиниць, крім випадків перекладу діалектизмів (які часто відтворюються розмовною лексикою), ламаної мови іноземців (яку передають ламаною українською з урахуванням відтворюваного акценту) і вульгаризмів (частину яких відтворюють авторськими евфемізмами, розмовною лексикою або вилучають).

Ключові слова: мовленнєва характеристика персонажа, соціальна варіативність мови, індивідуальна варіативність мовлення, художній переклад, компенсація

Мовленнєва характеристика (мовленнєвий портрет) персонажа, – засіб художнього зображення персонажів, що полягає у підборі особливих для кожної дійової особи літературного твору слів, висловлювань і мовленнєвих зворотів [2, с. 385], – привертає увагу дослідників художнього тексту, адже на межі двадцятого і двадцять першого сторіччя художній діалог, як основна частина мовленнєвої характеристики відіграє найважливішу роль при формуванні образу персонажа в прозі, адже саме через діалог автор передає основну інформацію про персонаж [5]. В роботі сприймаємо мовленнєвий портрет дещо ширше, як поєднання стилістичних елементів будь-якого рівня, характерних для мови окремого персонажа.

До проблеми відтворення стилізованих елементів, через які реалізується мовна варіативність, звертаються як вітчизняні, так й іноземні дослідники [4; 8; 10;], втім дослідження часто мають фрагментарний характер [1; 7], обмежуються тільки певним аспектом теми [6; 11] або демонструють стан ситуації на момент написання роботи [3; 12] (сімдесяти-вісімдесяти роки минулого сторіччя). Поняття літературної мови, допустимості використання певних стилістично забарвлених одиниць в текстах для широкого загалу постійно змінюється у бік демократизації мовлення, в результаті чого деякі елементи формування мовленнєвої характеристики залишаються поза висвітленням. В роботі наведені приклади передачі мовленнєвої характеристики саме для пари «англійська – українська мова», відібрані із художніх творів, що були створені у період з 1997 по 2016 рік.

Традиційно, в структурі мовної особистості (ідіолекті) дослідники виділяють три типи елементів: 1) універсальні – загальні для всього мовного колективу; 2) соціально-культурні – характерні для певної групи мовців (об'єднаних за соціальними, професійними, гендерними, віковими та іншими ознаками); 3) індивідуальні – типові для особи, що відображають неповторну індивідуальність її мовленнєвої системи [8, с. 166]. Різноманіття факторів варіативності мовних засобів зумовлює існування варіативності територіальної (лінгвістичної), соціальної (стратифікаційної), індивідуальної (нерегулярної), ситуативної, стилістичної. Зазвичай елементи, що дозволяють віднести

персонаж до тієї чи іншої соціальної групи, відносять до периферійних елементів мови і розділяють на колективні/мовні (просторіччя; діалекти; арго; жаргони; сленг; професіоналізми; табуйовану лексику; архаїзми) та індивідуальні/мовленнєві (вольності усної мови; дитяча мова; ламана мова іноземців; дефекти вимови; порушення норми вимови і написання у носіїв мови; словотворення) [1; 3].

Тут слід додати, що засобом створення мовленнєвої характеристики можуть виступати не лише елементи розмовного стилю, але й високого. Так, для непрямої характеристики персонажа, автори уводять до мовлення героя терміни (наприклад, для вказівки на професійну приналежність), високу літературну лексику (щоб продемонструвати високий рівень освіти, протиставити персонаж іншим, або висміяти), архаїзми і/або історизми (щоб віднести персонаж до певної епохи) і т.ін. Створюючи образ персонажа, письменник використовує як експліцитні, так й імпліцитні засоби і прийоми. До експліцитних відносять пряму вказівку на риси характеру, вік, національність, професію, освіту, соціальний статус персонажа і т. ін. Імпліцитні засоби – ширші, серед них виокремлюють різноманітні стилістичні прийоми, використання в мовленні персонажів функціонально-забарвленої лексики, сленгізмів, діалектизмів, і засобів, що вимагають від читача/глядача додаткової фонові інформації для їх інтерпретації (алюзії, прецедентні тексти та імена і т.д.). Сам по собі вибір мовленнєвих форм для вербального спілкування містить достатньо повну інформацію щодо особистості персонажа (його гендерної, вікової, локальної, національно-расової, темпоральної характеристик, соціального статусу, зовнішності, темпераменту, емоційного стану і відносин між комунікантами) [5, с. 6].

Необхідність збереження мовленнєвої характеристики в перекладі вважається само собою зрозумілою і входить до задач повноцінного перекладу. Дослідники вбачають певні складнощі лише із відтворенням периферійних явищ, оскільки передбачають тут неминучі втрати інформації, що частіше за все стосуються культурно-історичних чи соціальних конотацій прагматичного значення [7; 9], і/або пов'язані з різною мірою мовленнєвого розшарування в різних країнах

[1]. Зазвичай, вважається неприпустимим відтворення діалекту мови оригіналу діалектом мови перекладу: діалектна лексика перекладається нейтральною літературною лексикою, оскільки у випадку перекладу її певним діалектом чи соціолектом мови перекладу відбувається, як правило, надмірна неприпустима локалізація оригіналу... [6, с. 332]. Наявність семантичної еквівалентності між оригіналом і перекладом на рівні тексту дозволяє застосовувати функціональне відтворення проявів варіативності мови, відтворюючи втрачені аспекти змісту оригіналу за допомогою компенсації [12]. У практичній перекладацькій практиці спостерігаємо частіше за все три можливих рішення: 1) нейтралізувати текст, тобто не відтворювати його стилістичне забарвлення у перекладі, передавши лише зміст повідомлення; 2) компенсувати втрачені елементи розмовними, просторічними, сленговими, жаргонними одиницями; 3) замінити діалект мови оригіналу діалектом мови перекладу, що частіше за все відбувається при перекладі гумористичного твору або реплік персонажа, якого читач/глядач має сприймати з гумором.

Мета роботи: визначити засоби формування мовленнєвого портрету персонажа в англомовному художньому дискурсі та способи їх відтворення в українському перекладі.

Матеріал роботи: репліки персонажів популярних фільмів та романів для широкого загалу, що вийшли і були перекладені у період з 1997 по 2016 рік.

Методи роботи: описовий, порівняльний, метод довільної вибірки, метод контекстуального аналізу.

Для створення мовленнєвої характеристики персонажа автор використовує як різноманітні стилістичні засоби (окремо і у комбінаціях), так і стилістично-марковану лексику (високу і/або розмовну). Часто, якщо персонаж є центральним для тексту, його мовленнєвий портрет складний, формується із поєднання декількох елементів. Для деяких епізодичних персонажів мовленнєвий портрет є засобом художнього зображення, що максимально повно розкриває їх характер мінімальними засобами, тобто мовленнєва характеристика складається з меншої кількості більш виразних елементів. Розглянемо мовленнєву характеристику, що містить одиниці колективних особливостей мовлення (діалектизмів). В «Секретах домашніх тварин» (*The Secret Life of Pets*), – американському комедійному анімаційному фільмі, знятому *Illumination Entertainment* у 2016 р. (українською дубльовано студією *LeDoyen*, переклад: Сергій Ковальчук), один із персонажів (кіт породи сфінкс на ім'я Озон) говорить на британському діалекті кокні:

Англ.: *Oi, I ain't say nothing... Is this supposed to scare me? I'm a cat. I land on my feet... Do you want me to cut ya? 'Cause I'll cut ya this way, and that, you'll look like a waffle... Please, have mercy!*

Укр.: Нізащо не розколюся... Це ти хотів налякати мене? Я ж котяра. Я впаду на лапи!.. Тебе, що, пописати? Бо я тебе так розмалую, будеш схожий на вафельку!.. Змилуйся!

По-перше, бачимо в репліках персонажа одиниці, характерні для розмовного мовлення в цілому: вигук *oi*, на позначення гніву, роздратування, який у словнику позначається як «брит., розм., груб.», розмовну

форму *ya* замість *you* «ти, тебе» і розмовний сполучник *'cause* замість *because* «тому що». По-друге, звернімо увагу на подвійне заперечення *I ain't say nothing* замість *I am saying nothing* або *I'll say nothing* «я нічого не скажу», яке реалізується через використання універсального заперечення *ain't* замість допоміжного дієслова у потрібній видо-часовій та особовій формі. Крім того, на фонетичному рівні (текст сприймаємо у аудіоформаті) помічаємо у наведеному уривку зміну стандартної вимови слів *nothing* «нічого» з [*nʌθɪŋ*] на [*ˈnʌfɪŋk*], *feet* «ноги» з [*fi:t*] на [*fəɪt*], *look* «виглядати» з [*lʊk*] на [*lʊ:k*], *have* «мати, володіти» з [*hæv*] на [*əv*], що характерно саме для кокні.

В оригіналі персонаж виділяється на фоні інших за рахунок мовленнєвої характеристики: кіт говорить на кокні, коли інші персонажі – на американському варіанті англійської мови. Можна припустити, що таке протиставлення зумовлене тим фактом, що Озон виступає головним антагоністом у великій сварці між собаками (головними персонажами) і котами-безхатьками, тобто протиставлення демонструє одразу два конфлікти: «коти – собаки» і «негативні персонажі – позитивні персонажі». Український переклад майже дослівний. Стилiстичне навантаження кокні дещо компенсується використанням таких розмовних лексичних одиниць, як *котяра* «кіт», *розмалювати* «дати свідчення під примусом» і *nonucати* «порізати (кого-небудь)». Зазначені одиниці відносять Озона до представників кримінального світу, отже, головна функція мовленнєвої характеристики – виокремити персонаж на фоні інших, протиставити, – зберігається. Переклад можна вважати адекватним.

Наступним засобом створення мовленнєвої характеристики цієї групи можуть виступати терміни.

Англ.: – *We apprehended your son, operating a solar vehicle in a restricted area. Moving violation 9-0-4, section 15, paragraph, um...*

– *Six?*

– *As you are aware ma'am, this constitutes a violation of his probation... Due to repeated violations of statute 15-C, we have impounded his vehicle. Any more slip-ups will result in a one-way ticket to Juvenile Hall.*

Укр.: – Сьогодні ваш син знову порушив правила небесного руху. Правило номер 904, розділ 15, параграф еее...

– Шість?

– Нагадую, мем, ваш син відбуває умовне покарання... За систематичні правопорушення ми конфіскували його транспортний засіб. Наступного разу ваш син поїде у виправну колонію.

У прикладі бачимо полілог між двома поліцейськими і Джимом Гокінсом, – головним персонажем «Планети скарбів» (*Treasure Planet*), – анімаційного науково-фантастичного фільму студії *Walt Disney Animation Studios*, знятого у 2002 р. за мотивами «Острова скарбів» Р.Л. Стівенсона (дубляж українською мовою виконано студією *AdiozProduction Studio* у 2008 році). Бачимо тут такі терміни і кліше мови служб догляду за дотриманням правопорядку як: *apprehend* «заарештувати, затримати»; *operate a vehicle* «керувати транспортним засобом»; *restricted area* «зона обмеження польотів, заборонена зона»; *moving*

violation «порушення правил дорожнього руху»; *probation* «умовне звільнення»; *repeated violations of statute* «неодноразові порушення статуту»; *impound* «конфіскувати»; *Juvenile Hall* «суд у справах неповнолітніх». Діалог слугує непрямим характеристикою головного персонажа, адже за допомогою лише однієї однослівної репліки, автор дає зрозуміти читачеві, що Джим обізнаний із процедурою затримання і знає напам'ять, краще за поліцейських, які саме закони порушив. Це говорить нам, що закони він порушує, очевидно, не вперше і є, принаймні на час початку історії, доволі проблемним підлітком. Звернімо увагу, що в українському перекладі чотири з тринадцяти термінів не відтворюються і не компенсуються, що призводить до деякої втрати стилістичного навантаження. Можливо, перекладач не хотів переобтяжувати текст, орієнтований на підліткову аудиторію, надмірною кількістю термінів і канцеляризмів, або причиною тому – бажання вписатися в хронометраж реплік.

Традиційно випадки дефектів у мовленні персонажів відносять до індивідуальних особливостей [3; 8], хоча формуються вони, навіть у різних мовах, за однаковими моделями. Розглянемо такий дефект мовлення як заїкання на прикладі репліки Квірінтуса Квірела, одного з персонажів роману Дж. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» 1997 року (переклад українською Віктора Морозова, видавництво А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002 р.):

Англ.: *“What sort of magic do you teach, Professor Quirrell?”*

“D-Defense Against the D-D-Dark Arts... N-not that you n-need it, eh, P-P-Potter?.. You'll be g-getting all your equipment, I suppose? I've g-got to p-pick up a new b-book on vampires, m-myself.”

Укр.: - А яких ви навчаєте чарів, професоре Квіреле?

- З-з-захисту від т-т-темних м-мистецтв... Т-тобі, м-мабуть, це й не п-п-потрібне, П-п-поттере, га?.. Ти, н-напевне, зби-би-раєшся до школи? Я й с-сам хочу п-п-придбати нову к-книжку про в-вампірів.

Заїкання служить для формування мовленнєвого портрета так, щоб персонаж сприймався читачем як сумирний, боязкий, не здатний до агресії й підступу. Читач схильний ставитися до Квірела поблажливо, зверхньо, з певною долею іронії, адже така нервова і боязка людина викладатиме у першокурсників головний предмет, – захист від темних мистецтв. Сюжет побудовано таким чином, щоб до останньої частини роману читач підозрював у лихих намірах кого завгодно, крім професора Квірела. Заїкання виконує цю задачу повною мірою. І в оригіналі, і в перекладі порушення мовлення персонажа реалізується через мультиплікацію початкових звуків слова (як правило, приголосних). Переклад тексту здійснюється майже дослівно і є цілком адекватним.

До індивідуальної мовленнєвої характеристики відносимо випадки створення образу персонажа через використання слів-маркерів, – лексичних одиниць, які є частотними для реплік окремого персонажа, характерними, як правило, тільки для нього (можуть бути ключовими словами, словами-паразитами). У подальшому слова-маркери часто асоціюються з персонажем, переходять у розряд крилатих фраз, стають ос-

новою для багаточисельних інтернет-мемів і літературних алюзій. Прикладом такої групи є фраза Аластора Муді (на прізвище Дикозор), – міністерського аврора, поборника темних сил з роману Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер і Келих Вогню». Девізом всього його життя є словосполучення *Constant vigilance!* «Постійна пильність!» (український переклад Віктора Морозова та Софії Андрухович, видавництво А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2003 р.). Фраза є з одного боку характеристичною, адже Дикозора описано так: «...Муді вважає день змарнованим, якщо до обіду не розкриє шість змов з метою його вбивства...», а з іншого – має дещо іронічний характер, адже незважаючи на свою постійну підозріливість щодо всіх і кожного, ловець чорних чаклунів потрапляє у пастку і майже рік проводить у полоні, причому замість нього працює темний чарівник і оточуючі ні про що не здогадуються. Фразу-маркер у перекладі відтворено дослівно, її ключову роль для характеристики персонажа збережено.

Інший приклад подібної «фірмової фрази» спостерігаємо у фільмі Тіма Міллера *Deadpool* «Дедпул» (2016 р., переклад С. Ковальчука, дубляж *Postmodern LLC*). Протягом фільму головний персонаж промовляє фразу *maximum effort* (досл. «максимальне зусилля») чотири рази в різних ситуаціях (перед битвою з ворогом, перед важливою зустріччю із коханою дівчиною та у ситуації смертельної небезпеки для неї), причому в одній із сцен (а саме перед зустріччю з дівчиною) для зменшення пафосності і серйозності події, діалог персонажа із самим собою відбувається у туалеті бару, на фоні чоловіка, який збирається відправити потреби організму. Таким чином, бачимо непряму характеристику персонажа, якого глядач має завжди сприймати несерйозно, як дуже нестандартного героя, персонаж-протиріччя, персонаж-парадокс. Слід додати, що один із інструментальних саундтреків до фільму також має назву *Maximum effort*, а також багаточисельні види супутніх товарів для фанатів персонажа містять цей надпис. Бачимо, що перекладач розуміє значимість фрази і відтворює її у всіх випадках антонімічним перекладом, однією і тою самою фразою – «Постарайся, як ніколи».

В цілому індивідуальна мовленнєва характеристика персонажа може включати в себе будь-який стилістичний засіб або комбінацію засобів, і головна задача перекладача тут, – побачити ці засоби і зберегти у перекладі. Слід зазначити, що роль і місце персонажа у творі дещо обмежують перекладача. Якщо персонаж є центральним і/або головним розповідачем історії (як, наприклад, Дедпул в однойменному фільмі чи Белла Свон у «Сутінках») перекладач більш вільний у використанні компенсації, адже порівняно великий обсяг тексту, що належить реплікам персонажа, дозволяє використовувати ті самі або еквівалентні засоби у інших частинах тексту, не втрачаючи загального враження від образу персонажа. Якщо герой – другорядний чи епізодичний, перекладач обмежений обсягом реплік(и) і, заради збереження авторського задуму, інколи вимушено застосовує значне перетворення тексту.

Перекладачу не завжди вдається зрозуміти і/або відтворити особливості мовленнєвого портрету. У

романі С. Маєр *Twilight* «Сутінки» (2005 р.) оповідання ведеться від імені головної героїні, - Белли Свон. В її мовленні (серед іншого) спостерігаємо значну кількість гри слів, антитез, оксюморонів, низхідних градацій, загальною кількістю понад сто п'ятдесят одиниць. За своєю природою ці стилістичні засоби слугують для протиставлення понять, ідей, образів чи персонажів. У романі таке протиставлення – одна з провідних сюжетних ліній, адже світ людей протиставлений світу надприродних істот (вампірів та перевертнів), тваринні інстинкти – людяності, любов – смерті. В українському перекладі Ольги Федорченко (видавництво «Країна Мрій», 2009 р.) певна частина зазначених одиниць втрачає свою протиставну природу, адже відтворюється іншими засобами або нейтралізується описовим перекладом. Найскладніше зберегти у перекладі оксюморони, за допомогою яких головна героїня описує персонажів-вампірів: *devastatingly, inhumanly beautiful* «неприродно, нелюдськи, божественно красиві», *absurdly handsome* «нереально прекрасний» або *fiercely beautiful* «до жорстокості прекрасний». В англійській мові перші компоненти словосполучень цього типу мають подвійне значення: наприклад, *devastatingly* 1) «жахливо», 2) розм. «неймовірно»; *absurdly* – 1) «безглуздо», 2) «дивовижно»; *fiercely* – 1) «люто»; 2) «несамовито, сильно». В контексті такі поєднання сприймаються як своєрідна гра слів, і одночасно характеризують персонажів як привабливих ззовні, але смертельно небезпечних, моторошних істот. В українському перекладі використання однозначних прислівників призводить до втрати першого значення і втрати оксюморону (у першому і другому прикладі) або до втрати другого значення і певної штучності перекладу (у третьому). Можна було зберегти стилістику оригіналу, словосполученнями типу «страшенно / диявольськи / моторошно красивий».

Крім того, для мовлення героїні характерна особлива гра слів (біля десяти прикладів в романі), своєрідна «пасхалка», яка для уважного читача розкриває майбутній сюжет і часто може бути зрозумілою лише для того, хто читає «Сутінки» вдруге. Так, на перших сторінках роману Бела говорить про себе: *I didn't relate well to people my age. Maybe the truth was that I didn't relate well to people, period.* «Я не вмiла знаходити спiльну мову з людьми свого вiку. I, правду кажучи, не свого теж – час вiд часу». У дослiвному перекладi текст виглядає так: «Менi не дуже вдавалося знайти спiльну мову з людьми мого вiку. Може, правда в тому, що менi не вдавалося знайти спiльну мову з людьми, i крапка». Слiд розумiти авторський натяк наступним чином: з людьми спiльної мови героїня не знаходить, але з вампiрами та перевертнями – знайде. У перекладi така гра слiв часто втрачається.

Іншим прикладом мовленнєвої характеристики персонажа є випадки використання ламаної мови, яка відображає, наприклад, той факт, що персонаж є іноземцем і говорить (в оригіналі) англійською з акцентом. Традиційно ламану мову відносять до індивідуальних видів мовленнєвого портрету [3; 8] або до випадків змішаного типу [4]. Для прикладу візьмемо репліки, що належать Колосу з «Дедпула». За сюжетом Колос (він же Пьотр Ніколаєвіч Распутін) – ро-

сійський мутант, що належить до команди Людей Ікс, отже в англійському тексті він говорить із помітним російським акцентом (його репліки у прикладі парні):

Англ.: - *Cock shot!*..

- *You reelly should stop... Zis ees embarrassing. Please, stay down.*

- *You ever hear of the one-legged man in the ass-kicking contest?*

- *Do you have off switch?*

- *Yeah, it's right next to the prostate. Or is that the on switch?*

- *Enough! Let us go talk to ze professor.*

- *McAvoy or Stewart? These timelines are so confusing. "Dead or alive, you're coming with me!"*

Укр.: - По яслах!..

- Може, досить вже... Це проста смішно. Будь ласка, заспакойся.

- Ти чув про одноного машину смерті?

- У тiбi є кнопка «вимкнути»?

- Є, мiж пипкою i простатою. Чи то кнопка «увiмкнути»?

- Хадiм, пагаварiма с праффесарам.

- З Мак-Евоєм чи Стюартом? З цими сiквелами хрiн що розбереш. «Живим чи мертвим ти пiдеш зi мною!»

З прикладу бачимо, що мовленнєва характеристика Колоса, виражена російським акцентом в оригіналі, змінюється на суржик у перекладі, що додає комічності реплікам персонажа і тексту в цілому. І в оригіналі, і в перекладі стилізація мовлення відбувається за рахунок фонетичних засобів. В оригіналі дифтонги змінюються на монофтонги, короткий [ɪ] - на довгий [i:], дзвінкий міжзубний [ð] – на зубний [z]. В перекладі [ɪ] в ненаголошеній позиції вимовляється як [i], [o] – як [a], крім того, з'являється російськомовний займенник «тібя» замість українського «тебе». Тут також не можна не помітити компенсацію алюзією: мультиплікація звуку [ф] у слові «професор» нагадує глядачеві про відому помилку Віктора Януковича в анкеті кандидата на пост президента України, де він неправильно написав своє вчене звання.

У репліках Дедпула бачимо одиниці, характерні для його мовленнєвої характеристики, як то алюзії, вульгаризми і засоби створення гумористичного ефекту (в наведеному прикладі цю функцію виконують алогізми «однонога машина смерті» і кнопка «вимкнути-увімкнути»). Алюзій в оригіналі також дві. Перша – це прізвиська *McAvoy* «Мак-Евой» і *Stewart* «Стюарт», під якими маються на увазі актори Джеймс Мак-Евой і Патрік Стюарт, що грали Чарльза Ксав'єра, супергероя *Marvel Comics*, лідера і засновника Людей-Ікс. Так, П. Стюарт грав професора у серії «Люди Ікс» у 2000, 2003, 2009 і 2014 роках, а Дж. Мак-Евой в – 2011 році в першій частині трилогії «Люди Ікс: Перший Клас». Друга алюзія – фраза *Dead or alive you are coming with me* належить головному персонажу фантастичного бойовика режисера П. Верховена *RoboCop* «Робокоп» 1987 року. В українському перекладі зазначені алюзії відтворюються дослівно з розрахунком на те, що для переважної більшості аудиторії вони зрозумілі. Вульгаризми, що є невід'ємною частиною мовленнєвого портрета Дедпула, в українському перекладі у переважній більшості

відтворюються дослівно, розмовною лексикою чи авторським евфемізмом. В тих випадках, коли вульгаризми вилучаються у перекладі, перекладач додає їх в іншому місті тексту, зберігаючи мовленнєвий портрет в цілому.

В результаті бачимо, що мовленнєва характеристика персонажа – явище глибоке, складне і потребує подальшого вивчення і систематизації. З розглянутого матеріалу робимо висновок, що автор наділяє кожного з персонажів індивідуальним мовленнєвим портретом, що складається із сукупності стилістичних засо-

бів різних рівнів мови. Автор часто стилізує репліки персонажа під мовлення іноземців, представників різних територіальних і/або суспільних груп, представників окремої професії, сфери інтересів, історичної епохи, вікової приналежності; імпліцитно характеризує їх менталітет, логіку мислення, емоційний і фізичний стан, характер, світобачення і світосприйняття. Перекладач має зрозуміти авторський задум, виокремити елементи його реалізації і відтворити їх у перекладі такими самими або еквівалентними одиницями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / И. С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Сов. Энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе / С.И. Влахов, С.П. Флорин. – М.: Р.Валент, 2006. – 448 с.
4. Голованова Я.В. Соотношение периферийных явлений в англоязычных художественных текстах и их переводах на русский язык: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Я.В. Голованова. – СПб., 2012. – 194 с.
5. Жданович М.А. Лингвистические средства создания образа персонажа в художественном диалоге: Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / М.А. Жданович. – Самара, 2009. – 22 с.
6. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову / В.І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. школа, 1990. – 253 с.
8. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
9. Найда Ю. К науке переводить / Ю. Найда // Лингвистические аспекты теории перевода : хрестоматия. – Ереван : Лингва, 2007. - С. 4-31.
10. Baker M. In other words : A coursebook in translation / Mona Baker. – London : Routledge, 1992. – 302 p.
11. Berezowski L. Dialect in Translation / Leszek Berezowski. – Wrocław : Wydaw. Uniw. Wrocławskiego, 1997. – 152 p.
12. Newmark P. Approaches to Translation / Peter Newmark. – Oxford : Pergamon Press, 1981. - 200 p.

REFERENCES

1. Alekseeva I. S. Introduction to Translation Studies / I. S. Alekseeva. – Spb. : Filologicheskij fakultet SPbGU; M. : Izdatelskij tsentr «Akademija», 2004. – 352 p.
2. Ahmanova O.S. Dictionary of Linguistic Terms / O.S. Ahmanova. – M.: Sov. Entsiklopediya, 1969. – 607 p.
3. Vlahov S.I., Florin S.P. Untranslatable in Translation / S.I. Vlahov, S.P. Florin. – M.: R. Valent, 2006. – 448 p.
4. Golovanova Ya.V. Marginal Elements Correlation between English Fiction Texts and their Translations into Russian: Dis. ... Candidate. Philology. Sciences: 10.02.04 «Germanic languages» / Ya.V. Golovanova. SPb., 2012. – 194 p.
5. Zhdanovich M.A. Linguistic Means of Character Voice Creation in Fiction Literature Dialog: Avtoref. Dis. ... Candidate. Philology. Sciences: 10.02.04 «Germanic languages» / M.A. Zhdanovich. – Samara, 2009. – 22 p.
6. Karaban V.I., Meys J. Translation from Ukrainian into English / V.I. Karaban, J. Meys. – Vinnitsya: Nova kniga, 2003. – 608 p.
7. Komissarov V. N. Theory of Translation (Linguistic Aspects) / V. N. Komissarov. – M. : Vyssh. shkola, 1990. – 253 p.
8. Kuharenko V.A. Text Interpretation / V.A. Kuharenko. – Vinnitsya: Nova kniga, 2004. – 272 p.
9. Nayda E. To the Science of Translation / E. Nida // Lingvisticheskie aspektyi teorii perevoda : hrestomatiya. Erevan : Lingva, 2007. - P. 4-31.

Ways to Render Character's voice (in Fiction Translation form English into Ukrainian)

M. V. Berezhna

Abstract. The article deals with rendering of the character's voice as a translation problem. The examples for the research are taken from modern films and novels as well as from their respective translations into Ukrainian. Character's voice is a combination of stylistic devices peculiar to the speech of a particular character. As a way to create character's voice, the author may also use bookish words and/or colloquialisms. The interpreters normally render the elements of the character's speech by equivalent units. The exceptions are dialectal words and vulgarisms, as the interpreters tend to replace the former by colloquialisms and either to omit the latter at all or compensate their loss by colloquial words and creative euphemisms. The interpreters also replace the elements of accented English by accented Ukrainian, applying changes where necessary.

Keywords: character's voice, social variety of language, individual variety of speech, fiction translation, compensation

Воссоздание речевой характеристики персонажей (на материале англоязычных художественных произведений и их переводов на украинский язык)

М. В. Бережная

Аннотация. В статье рассматриваются средства создания речевой характеристики персонажа в современных англоязычных аудиомедиаальных и печатных художественных текстах, и способы их воссоздания в украинском переводе. Под речевой характеристикой понимаем комплекс стилистических элементов любого языкового уровня, характерных для речи отдельного персонажа. К средствам создания речевого портрета также относим использование как высокой, так и сниженной лексики. Для перевода характерно использование эквивалентных единиц, кроме случаев воссоздания диалектизм (которые часто компенсируются использованием разговорной лексики), ломаной речи иностранцев (которую передают ломаной украинской с учетом воссоздаваемого акцента) и вульгаризмов (часть которых компенсируют авторскими евфемизмами, разговорной лексикой или опускают).

Ключевые слова: речевая характеристика персонажа, социальная вариативность языка, индивидуальная вариативность речи, художественный перевод, компенсация

Семантичні модифікації у франкомовній Інтернет-комунікації

Г. А. Бруско

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: anna.brusco@mail.ru

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Анотація. У статті окреслені основні погляди на семантичні процеси звуження і розширення значення у франкомовній Інтернет-комунікації. Надається визначення поняття високої технології. Наведено приклади англомовних запозичень у франкомовних електронних журналах у сфері інноваційних технологій. З'ясовано тенденції входження англомовних запозичень до тезаурусу французької мови.

Ключові слова: Інтернет-комунікація, звуження значення, розширення значення, англомовне запозичення, інноваційні технології.

Вступ. Інформаційна транзакція є універсальним процесом, що реалізується через Інтернет-комунікацію, новітні мас-медіа і сучасні форми диджиталізації контенту. Відповідно, стрімкий розвиток хай-теку інтенсифікує технологічну і культурну інтеграцію IT-покоління, а засоби масової інформації зазнають рішучих змін через сучасні цифрові технології. Серед широкого ряду аспектів дослідження запозичених слів майже не розкритими залишаються питання їхнього засвоєння лексико-семантичною системою французької мови. Семантичний аспект вивчення запозичених слів є одним із найважливіших у лексикології, який фокусується на еволюції смислів слів, а не на їх формі. Коли якась лексема потрапляє в інший контекст, у незвичне оточення, в її семантичній структурі поступово розвивається певний вторинний, додатковий відтінок, що згодом може викристалізуватися в окреме значення [9, с. 332].

Короткий огляд публікацій за темою. Дослідженням Інтернет-комунікації і семантичних модифікацій займалися чимало вітчизняних і закордонних науковців, серед них можемо виокремити імена таких відомих вчених, як: Н.Р. Ємчура [2], О.В. Косович [5] Д. Крістала [11], Р. Маккен [13], Р. Мец [15] та інші.

Метою статті є визначення семантичних особливостей у франкомовній Інтернет-комунікації. Провідними для реалізації поставлених завдань є **методи** лінгвістичного опису семантичних модифікацій, метод компонентного аналізу, а також етимологічного аналізу. Зазначимо, що лексико-семантичні зміни відбуваються у публіцистиці з високою частотністю. **Матеріалом** дослідження послуговували лексичні одиниці, отримані шляхом суцільної вибірки з популярних франкомовних журналів про новітні технології: *01Net, L'actu Techno, N'Tic, Futura Science, Digital MIF, Planète Robots, LesNumériques, ZDNet, Quebec-Science, Actinnovation, Press citron, lintern@te high tech, DroitetTechnologies*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що інтенсифікація процесів інтернаціоналізації новітніх технологій та виведення їх на міжнародний рівень зумовили появу низки періодики, онлайн-журналів, Інтернет-сторінок та платформ. Тож через реалізацію стратегій їх міжнародного застосування спостерігається стрімка тенденція до віртуалізації інноваційних структур і, відповідно, до появи терміносистем для номінації нових реалій у сучасній франкомовній Інтернет-комунікації.

Форми подання новин трансформуються в мультимедійні медіаплатформи, переходячи від друкованої періодики до дигітальної, з можливістю інтерактивного спілкування через коментарі чи блоги, а також стрімінг опції, тобто безпосередній онлайн перегляд презентацій і лекцій, які є популярним серед сайтів найпрогресивніших технологій. Як відомо, сфера високих технологій в останні роки супроводжувалася

неймовірно інтенсивним постачанням семантичних і лексичних новотворів у французьку мову у зв'язку із комп'ютеризацією суспільства і, безумовно, мережевою революцією.

Такі інформаційні ресурси мають вплив на динамічні процеси французької мови. Зміни в словниковому складі не відбуваються ізольовано від модифікацій на семантичному рівні, які виявляються в трансформації семантичної структури однозначних або багатозначних слів. Унаслідок цих процесів слова розширюють або звужують свій семантичний обсяг і таким чином формуються нові значення відомих лексем [2, с. 114]. Семантична структура англомовних запозичень у франкомовних електронних текстах має певний алгоритм. Спочатку, через те, що французька мова запозичує лексичні одиниці тільки в конкретному значенні, спостерігаємо звуження значення англомовних полісемантів. Такі одиниці сприймаються носіями мови як позначення денотатів без внутрішньої форми і без асоціативних зв'язків, тому вони не можуть бути співвіднесені і ототоженні у мові-джерелі. Подальший розвиток англомовних одиниць відбувається через семантичні переосмислення, які у франкомовних текстах ускладнюють семантичну структуру запозичень і у процесі розвитку цих мовних одиниць з'являються вторинні значення, відсутні у мові-етимоні.

Утворення семантичних варіантів може трактуватися як феномен словотвору. "В результаті семантичної деривації формуються нові за змістом лексеми, що використовуються для номінації інноваційних явищ дійсності, суть семантичних трансформацій полягає в перебудові твірного слова без зміни морфемного складу" [3, с. 303]. Значення запозичень семантично пов'язані через семантичні асоціації. Кожне значення реалізується у контексті через зміну валентності та лінійного оточення запозичень.

Зазначимо, що майже кожна стаття, представлена на досліджуваних сайтах, з'являється англійською мовою на сайті розробника і, лише потім, вона обробляється, адаптується і публікується французькою мовою. Підкреслюється, що у сучасній лінгвістиці немає єдиної класифікації семантичних змін, яка б задовільнила усіх мовознавців. Однак лінгвісти виокремлюють такі модифікації як: звуження, розширення значення слів, модифікацію значення слів через субституцію, термінологізацію та детермінологізацію [2, 4, 7].

Звуження значення або спеціалізація це неприродні зміни, коли загальні лексеми без спеціалізованих смислів запозичуються у вузькоспеціалізовані поля, де вони отримують високоспеціалізоване значення в межах певної області. Так, *compute, computer* мають спеціалізоване значення, посилаючись на комп'ютерні технології [19, с. 149].

Незважаючи на те, що семантичні універсали розкладаються як продукт звуження обсягу змісту опінії,

ми виокремлюємо ще й процес збагачення смислів поняття. Вважаємо, що термінологізацію не можна вважати виключно процесом спеціалізації значень, так як на рівні зі спеціалізованим функціонує і загальне, стилістично нейтральне значення. Відмічаємо непоодинокі випадки спеціалізації значення через розширення і, відповідно, збагачення тезаурусу французької мови [6].

Відповідно, розширення (генералізація) здійснюється за рахунок розширення сфери застосування слова, тобто збільшення числа контекстів [1, с. 128]. За результатами спостереження, генералізація семантики лексем буває двох видів: розширення змістового обсягу того самого значення, тобто додаванням певних інноваційних сем; долучення до відомого або відомих значень якогось слова зовсім нового окремого значення [9, с. 342]. Так, ми констатуємо наявність розширеної семантики у лексемі *geek* (п.м.). У мовіджерелі ця лексична одиниця трактується як "асоціальна людина, яка жадливо вдягається і є нудною; людина, яка дуже зацікавлена і знає багато про комп'ютери" [16]. Однак, у французькій мові семантика слова дещо змінюється. Наприклад: *Vous êtes geek et souhaitez échanger vos objets de collection entre geeks? En effet, Geek-occaz.fr est un site proposant gratuitement un service de petites annonces d'objets de collection : DVD, jeux et jouets, mangas, jeux de rôles, musique, high tech, jeux vidéos, téléphonie, gps, mp3, informatique, livres, tv, home cinéma, vidéo* (Comment Ça Marche 29/09/2010). Відтак, ілюстративний матеріал показує, що у мові-реципієнті інноваційна лексема зазнала розширення семантики і почала означати "зацікавлену людину в будь-яких технологічних новинках, науковій фантастиці і відео-іграх" [17].

Ми дотримуємося думки про те, що іноді розширення значення йде шляхом метафоричного переносу, відбувається заміна диференціальних сем вихідного загальнолітературного значення на диференціальні семи нового значення за наявності однієї загальної семи, що служить підставою для перенесення [9, с. 186]. Під метафоричним переносом розуміємо семантичний процес, коли форма лексичної одиниці переносить своє значення з одного об'єкта на інший об'єкт номінації, базуючись на подібності у свідомості мовця.

Зважаючи на розвиток високих технологій з'явилася необхідність чіткого визначення цього поняття. Сучасні франкомовні журнали про новітні технології оперують різними поняттями *висока технологія*, *інновація*, *інноваційна/високотехнологічна продукція*, *хай-тек* або *нов-хау* [19]. Під *високою технологією* розуміють систематизовані передові знання, що використовуються для випуску продукції чи створення технологічного процесу, які є принципово новими (тими, що не мають аналогів) або новими в певній сфері світових знань, застосування яких дозволить зайняти монополічне положення або поліпшити конкурентні позиції на міжнародному ринку тих компаній, які їх реалізують чи застосовують. [8, с. 15]. Інновація ж часто визначається як процес перетво-

рення нової ідеї або винаходу в соціально значимую продукцію, що володіє принципово новими техніко-економічними показниками [88]. Зазначимо, що під інновацією ми розуміємо нове слово на позначення будь-якої одиниці чи концепту у сфері високих технологій, що не має аналогу.

Дослідженням поняття високих технологій займався Р. Маккен, Р. Мец, О. Саліхова [8; 13; 15]. *High tech* апокопа від *high technology* фр. *haute technologie*. Походить від грецького *tekhologia* *tekhno-* (*techno-*) (уміння) + *-logia* (слово, думка) тобто "мистецтво, майстерність, вміння, сукупність методів та інструментів у мистецтві, професії і техніці". *High* від англ. дієслова *Heh* (староанглійський діалект), що увійшло у французьку мову зі значенням "височезний, високий, великий". Французьке слово *haut(e)* походить від *haltus* (народна латина або *altus* класична латина), а також німецької *hauha*. У 1620 році використовувється у значенні "бути у ейфорії або піднесеному настрої від алкоголю", згодом "наркотиків". Трохи пізніше це слово починають тлумачити як "гордий, пихатий, зарозумілий". У 1610 році *haut, grand + technology* перекладають як "роздуми про мистецтво", а з 1859 року лексема *technologie* у французькій означає: "наука про технічні, промислові чи виробничі уміння" [19]. Однак, з приходом англіцизмів лексема набуває іншого значення. Вважається, що термін *high-technology*, описуючи технологічний прогрес (у вигляді атомної енергії), вперше застосував Р. Мец у статті для *New York Times* [15]. Згодом починають вживати і скорочену форму *high-tech*. До 1970-х років спостерігаємо, що застосування цього поняття було слабким і не частотним. Однак, останні десятиліття дозволяють відмітити низку галузей, продукти яких описують як хай-тек тобто як передові технології, які вважаються найбільш інноваційними в певний відрізок часу [19]. Галузі, які зазвичай трактуються як високотехнологічні: робототехніка, інформаційні технології, нанотехнології, авіакосмічна і біотехнологічна галузь. Ці сфери підтримують постійні обміни з військово-промисловими комплексами, які мають спроможність фінансування передових досліджень в обмін на розробку систем озброєння.

Висновки. Серед диференційних рис франкомовних електронних журналів про новітні технології виокремлюємо мобільність новоутворень внаслідок семантичних модифікацій, як-от: спеціалізації їх значень, розширення значень, побудову віртуальності через швидке поновлення семантичних одиниць і відкритість структур лексем, а також маркованість новоутворень через втрату або набуття різних тлумачень. Франкомовні електронні журнали у сфері інноваційних технологій перші фіксують англломовні запозичення і часто журналісти зловживають англіцизмами для більшої експресивності викладу матеріалу. Відзначимо, що контент таких сайтів характеризується відсутністю чітких і жорстких вимог щодо вживання іноземних слів. Так, спостерігаємо вживання англломовних запозичень у зв'язку із відсутністю аналогів у мові-одержувачі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюбіна О. І. Скорочення як спосіб утворення неологізмів в сучасній англійській мові (на матеріалі англломовних Інтернет-видань та форумів в молодіжних соціальних мережах) / О. І. Дзюбіна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2014. — Вип. 3. — С. 309—312.
2. Сьчуря Н. Р. Метафоризація та метонімізація як способи творення чеських суспільно—політичних неологізмів [Електронний ресурс] / Н. Р. Сьчуря // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. — 2013. — Вип. 19 (2). — Т. 21. — С. 59—65.
3. Снікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : [монографія] / Санія Маратівна Снікєєва. — Запоріжжя, 2006. — 303 с.
4. Клименко О. Л. Функціонально-семантична трансорієнтація лексем у сучасній англійській мові / О. Л. Клименко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. — 2015. — № 18. — С. 54—58.

5. Косович О. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної французької мови (на матеріалі онлайн-видань) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05 / Косович Ольга Василівна. — К., 2015. — 529 с.
6. Котвицька В. О. До питання про класифікацію типів семантичної адаптації англіцизмів у німецькій мові / В. О. Котвицька // Актуальні питання гуманітарних наук : [міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчен. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка]. — 2015. — № 14. — С. 139—144.
7. Кромбет О. В. Фонографічна і семантична адаптації лексичних запозичень у французькій мові доби Відродження (на матеріалі новел XVI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / О. В. Кромбет. — К., 2011. — 20 с.
8. Саліхова О. Б. Високі технології: проблеми їх інтерпретації, класифікації та квантифікації в Україні / О. Б. Саліхова // Проблеми науки. — 2006. — № 12. — С. 18—24.
9. Стрига Є. В. Комп'ютерний сленг у сучасній англійській мові: походження та функціонування / Є. В. Стрига // Записки з романо-германської філології. — 2014. — № 1 (32). — С. 186—191.
10. Crystal D. Language Development Via The Internet [Electronic Resource] / Devid Crystal // University Of Wales. — Bangor, 2005. — Access : <https://www.sciencedaily.com/releases/2005/02/050223145155.htm>.
11. Kurtz J. Dictionnaire Etymologique des Anglicismes et des Americanismes / Jean-Paul Kurtz. — P. : Books on Demand, 2013. — 510 p.
12. McKenna R. The Regis Touch: Million—Dollar Advice from America's Top Marketing Consultant / Reginald McKenna. — 1985. — 144 p.
13. Mell P. The NIST Definition of Cloud. Computing. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology [Electronic Resource] / Peter Mell. — 2011. — Access : <https://www.nist.gov/node/568586>.
14. Metz R. Atomic Power for Europe [Electronic Resource] / Robert Metz // The New York Times. — 1957. — Access: <http://frn—kemtipp.ru/files/archive/3/4.pdf>.
15. Oxford advanced Learner's Dictionary of Current English. — Oxford: Oxford University Press, 2000. — 1539 p.
16. Rey A. Le Grand Robert de la langue française / Alain Rey. — P. : Dictionnaires Le Robert, 2001. — Vol. 6. — 1343 p.
17. Rey-Debove J. Dictionnaire des anglicismes / Josette Rey-Debove. — P. : Les Usuels du Robert, 1991. — 1152 p.
18. Stockwell R. English Words: History and Structure [Electronic Resource] / Robert Stockwell. — Cambridge University Press, 2001. — Access: http://dlia.ir/Scientific/e_book/Language_Literature/English/PE_1001_1693_Modern_English_005714.pdf.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Comment Ça Marche [Electronic Resource]. — Access : <http://www.commentcamarche.net/news/5868213-hackathon-la-revolution-au-travail#q=hackathon&cur=2&url=%2F>
2. Press-citron [Electronic Resource]. — Access : <http://www.presse-citron.net/?s=selfie>
3. ZDnet [Electronic Resource]. — Access: <http://www.zdnet.fr/rechercher/selfie.htm>

REFERENCES

1. Dzyubina O.I. Reduction as a way of formation of neologisms in modern English (based on English-language online media and youth forums in social networks) / A.I. Dzyubina // Bulletin Zhytomyr State University named after Ivan Franko. — 2014 — Vol. 3. — P. 309—312.
2. Yemchura N.R. Metaphorization and metonymization as a means of creating ethical, social and political neologisms [electronic resource] / N.R. Yemchura // Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Linguistics. — 2013 — Vol. 19 (2). — T. 21. — P. 59—65.
3. Yenikyeyeva S.M. Systematic derivation and development of modern English language: [monograph] / Sania Marativna Yenikyeyeva. — Zaporizhia, 2006. — 303 p.
4. Klimenko O.L. Functional-semantic transorientation tokens in modern English / O.L. Klimenko // Scientific Journal of International Humanitarian University. Series: Philology. — 2015. — № 18. — P. 54—58.
5. Kosovych O.V. Innovative processes in the vocabulary of modern French language (based on online publications): Dis. ... Doctor of Philology. Sciences: 10.02.05 / Olga Kosovych. — K., 2015. — 529 p.
6. Kotvytska V.V. On the classification of types of semantic adaptation of Anglicisms in German / V.A. Kotvytska // Current Issues humanities [mizhvuz. Coll. Science. pr. of young scientists. Drohob. state. ped. Univ. named after I. Franko]. — 2015. — № 14. — P. 139—144.
7. Krombet A.V. Phonographic lexical and semantic adaptation of borrowings in the French Renaissance (based on novels XVI century): Abstract. Dis. Philology. 10.02.05 "Romance Languages" / O.V. Krombet. — K., 2011. — 20 p.
8. Salikhova O.B. High Tech: problems of interpretation, classification and quantification in Ukraine / O.B. Salikhova // Problems of science. — 2006. — № 12. — P. 18—24.
9. Stryga EV Computer slang in modern English: origin and operation / E.V. Stryga // Notes of Philology. — 2014. — № 1 (32). — S. 186—191.

Semantic modifications in francophone Internet communication

G. A. Brusko

Abstract. The article outlines the main views on the processes of semantic narrowing and widening of meaning in the francophone Internet communication. The definition of the concept of high technology is defined. The examples of English borrowings used in francophone e-journals in the sphere of innovative technologies are provided. The tendencies of English borrowings, getting into the French thesaurus has been determined.

Keywords: Internet-communication, the restriction of meaning, the expansion of meaning, English borrowings, innovative technologies.

Семантические модификации во франкоязычной Интернет-коммуникации

A. A. Brusko

Аннотация. В статье обозначены основные взгляды на семантические процессы сужения и расширения значения во франкоязычной Интернет-коммуникации. Дается определение понятия высокие технологии. Приведены примеры англоязычных заимствований в франкоязычных электронных журналах в сфере инновационных технологий. Выявлено тенденции вхождения англоязычных заимствований в тезаурус французского языка.

Ключевые слова: Интернет-коммуникация, сужение значения, расширение значения, англоязычное заимствования, инновационные технологии.

Харківська та Київська лінгвістичні школи 20-30 рр. ХХ ст.: два підходи до формування літературного стандарту української мови з погляду Юрія Шевельова

О. С. Черемська

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Corresponding author. E-mail: Olha.Cheremaska@hneu.net

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. У статті проаналізовано лінгвістичну концепцію філолога-славіста Юрія Шевельова щодо нормування української мови у 20-30 рр. ХХ ст. Висвітлено погляди мовознавців двох напрямів, двох лінгвістичних шкіл досліджуваного періоду - Харківської та Київської; виокремлено характерні риси та диференційні ознаки цих шкіл з огляду на творення літературного стандарту української мови. Науково інтерпретовано методологічні засади лінгвістичних пошуків українських мовознавців – представників поміркованого та пуристичного підходів.

Ключові слова: лінгвістична концепція, Харківська лінгвістична школа, Київська лінгвістична школа, літературний стандарт української мови, мовний пуризм.

Вступ. Питання творення літературного стандарту української мови в історичному аспекті завжди були в колі зацікавлень Ю. Шевельова. Учений ґрунтовно досліджує історію становлення та формування української літературної мови від княжих часів і до кінця ХХ ст., окреслює внесок класиків художнього слова – Г. Сковороди, І. Котляревського, П. Куліша, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Зерова, М. Хвильового, В. Підмогильного, П. Тичини та ін., а також мовознавців 20–30-х років – О. Курило, В. Ганцова, О. Синявського, В. Сімовича, М. Сулими, К. Німчинова, М. Наконечного, Л. Булаховського та ін. – у її становленні й нормуванні. Лінгвістична концепція Ю. Шевельова, його принципи й підходи до аналізу процесу вироблення мовного стандарту у 20-ті роки є важливими для осмислення неопізнаних здобутків лінгвістичних шкіл в історії української літературної мови 20–30-х рр. ХХ ст., а також для сучасного мовнолітературного процесу, й саме на них зосередимо увагу.

Метою роботи є визначення характерних рис і диференційних ознак Харківської та Київської лінгвістичних шкіл з погляду їх участі у формуванні літературного стандарту української мови у 20-30 рр. ХХ ст.

Огляд літератури. Наукова спадщина Ю. Шевельова в цьому аспекті вже частково була об'єктом вивчення й аналізу мовознавців С. Вакуленка, В. Глуценка, П. Гриценка, А. Даниленка, Р. Зорівчак, В. Калашника, Л. Масенко, М. Мозера, І. Муромцева, О. Муромцевої, І. Рябіної й О. Скопненка та ін. Однак проблема дослідження внеску Харківської та Київської філологічних шкіл, і зокрема Ю. Шевельова, у процес стандартизації української літературної мови ще потребує вивчення. Окремі аспекти цього питання вже частково були об'єктом нашого розгляду [1]. Отож зосередимо увагу на значенні Харківської та Київської лінгвістичних шкіл в мовнолітературному процесі другого десятиліття ХХ ст.

Матеріали і методи. Глибинне розуміння мови як окремих системи, що є складником вселенської духовної культури, а також проблем сучасної української лінгвістичної науки, що залишила поза увагою діяльність мовознавців 20-30 рр. ХХ ст., спонукало Ю. Шевельова залучити до наукової комунікації їхні

праці доби українізації, узагальнити значення їхнього доробку в історії українського мовознавства. У наукових працях «Думки проти течії» (1949), «Внесок Галичини у формування української літературної мови» (1949), «Нарис сучасної української літературної мови» (1951) «Всеволод Ганцов. Олена Курило» (1954), «Пуризм в українській мові» (1966), «Галичина в формуванні нової української літературної мови» (1975), «Потебня і стандарт української літературної мови» (1992), «Про критерії в питаннях українського офіційного правопису» (1995), «Так нас навчали правильних проізошених» (1998) та й зрештою у спогадах «Я, мене, мені... (і докруги). Спогади» (2001) учений накреслює шлях формування української літературної мови, акцентуючи на значенні наукових підходів напрямів, шкіл 20-х років ХХ ст. у цьому процесі. Цій темі присвячено зокрема працю «Покоління двадцятих в українському мовознавстві» (1959), уміщену згодом у книзі «Портрети українських мовознавців» (2008), а також англomовну монографію «Українська мова в першій половині двадцятого століття, 1900–1941. Стан і статус», що її українською мовою переклала О. Соловей (1987). У процесі дослідження використано загальнонаукові методи спостереження й зіставлення мовних фактів, а також описовий метод для систематизації та узагальнення матеріалу.

Результати та їх обговорення. У 20-ті рр. ХХ ст. в історії розвитку мови склалася сприятлива ситуація, спричинена відновленням української державності. За словами Ю. Шевельова, на підмурівку негайно треба було зводити мури: «Це було те історичне завдання і обов'язок, що постали перед поколінням двадцятих років», зокрема створення підручників – граматик, орфографічних порадників, хрестоматій з мовним коментарем, словників [2, с.11]. У цей важливий історичний момент необхідною була праця багатьох: як популяризаторів (письменників, літературознавців, журналістів), так і вчених-мовознавців, спрямована на далеку мету. «Осягнення їхні в двадцятих роках величезні. Найбільше вони стосувалися до трьох вирішальних ділянок: угрунтування і усталення норм літературної мови, вивчення історії української мови, зокрема опрацювання загальної схеми цієї історії, від постановня протоукраїнських говірок у надрах пра-

слов'янської мови до новіших часів; нарешті української діалектології, науки, що мала дати відповіді на багато проблем історії мови і допомогти в усталенні норм сучасної літературної мови. Досліди двадцятих років у всіх трьох ділянках принесли силу нового матеріалу, по-новому оцінили чимало старих і відомих фактів. Але, може, найбільше важить те, що тепер уперше в історії українського мовознавства постали наукові осередки і почали творитися окремі наукові школи з своїми власними традиціями, накреслилася можливість переємности, нормального контакту поколінь» [2, с. 11–12]. Так розкриває вчений значення й окреслює заслуги періоду двадцятих років в історії українського мовознавства.

У підрозділі із назвою «Нормалізація літературної мови» схарактеризовано підходи двох шкіл періоду 20-х: *етнографічної*, тобто *київської* (Ю. Шевельов називає її пуристичною з огляду на намагання представників «замінити елементи, що сприймалися як не властиві українській мові, на питоменно національні»), та *харківської* (мовознавець називає її *поміркованою*, представленою прихильниками «синтетизму (бо йшлося про синтезу народної й книжної традиції, хутірських та урбаністичних елементів»)), або ж *крайніми пуристами* й *поміркованими пуристами* [3, с. 166]. Саме такі назви стосовно двох напрямів стандартизації української мови та двох підходів у ставленні до чужомовних елементів зафіксовано у пізнішій праці Ю. Шевельова «Українська мова в першій половині двадцятого сторіччя, 1900–1941. Стан і статус» (1951).

Представників Харківської школи Ю. Шевельов називає поміркованими пуристами, схвально оцінюючи їх виражену позицію щодо іншомовних елементів у літературній мові. До поміркованих пуристів Ю. Шевельов зараховує О. Синявського, М. Сулиму, М. Наконечного, О. Курило (в пізніших роботах) та ін., відзначаючи, що близько до них стояли В. Ганцов, А. Ніковський і ще дехто. Зауважуючи, що крайні пуристи були сильніші в Києві, помірковані – в Харкові, учений наголошує на провідній ролі Харкова у виробленні стандарту літературної мови: «Норми української літературної мови» О. Синявського хоч і видані в Києві (1931), але написані в Харкові; з Харкова вийшла ініціатива двох колективно написаних і зредагованих Л. Булаховським детальних оглядів нової української літературної мови: «Загальний курс української мови для вчителів-заочників» (1929) і «Підвищений курс української мови» (1931). Ці три праці були великим осягом в описі літературної мови того часу. «Для зручності про два напрями в мовоз-

навстві можна говорити як про харківську й київську школи» [3, с. 166–167].

Варто зауважити, що перед ученими стояли завдання надзвичайно складні завдання, оскільки українське письменство, що творило на основі народної мови впродовж сторіччя, не могло подолати впливів діалектної мови (йдеться про окремі варіанти літературної мови на Заході й на інших теренах України – О.Ч.). Усіх об'єднувала думка про традиції Шевченка як основу загальнолітературної мови, однак потрібно було витворити ще наукову й ділову мову. Отож попри розбіжності, які загалом не перешкоджали комунікативній функції мови, «до повної стандартизації всіх деталей було ще дуже далеко» [2, с. 12]. Учений зазначає, що складність полягала в тому, що навіть киево-полтавські говірки, що лягли в основу літературної мови, мали низку паралельно вживаних варіантів, зокрема на Лубенщині: **гість і гость, хід і ход, шуму і шума, сира і сиру, його громом убито і його громом убило** тощо. Щоб із різноманітних форм вибрати в кожному випадку один варіант і проголосити його нормою, потрібно було віднайти критерії в підході до діалектного матеріалу, а не шукати їх у діалектах. Ще одна складність у пошуках стандарту полягала в тому, що необхідно було врахувати потужну традицію літературної мови, яка, однак, ще не дає гарантії для доцільності закріплення певного варіанту: «Зважати слід не тільки на минуле, а й на майбутнє, взяти до уваги тенденції розвитку мови, знайти баянс між вірністю традиції й розумінням лінії розвитку» [2, с. 13].

Саме шляхи подолання цих труднощів зумовили різні напрями й підходи, пов'язані з відповідними групами вчених (школами). Численною і впливовою була етнографічна школа, основана на народній традиції, на думку вченого, «у практичних висновках була виразно архаїзаторською»¹ [2, с. 13]. Її яскравими представниками були Є. Тимченко та О. Смеречинський (у синтаксі), А. Кримський (у словництві), О. Курило в «Увагах до сучасної української літературної мови» (до 1925 р.). І. Огієнко (за кордоном) [2, с. 13]. Погляди цієї школи були активно сприйняті, оскільки йшлося про чистоту мови як вияву душі нації, а її праця була як корисною, «поскільки виявляла національні питоменності української мови і виводила на світло денне чуже, позбавлене коріння й ґрунту», так і небезпечною, «коли те, що здавалося національно питоменним, безоглядно накидалося літературній мові» без огляду на те, наскільки воно життєздатне і забезпечить жанрово-стилістичне розмаїття модерної української літератури [2, с. 14].

¹Аналізуючи впливи київської (пуристичної) школи, мовознавець відзначає, що вони найбільше «позначилися на багатьох термінологічних словниках, в яких пропонувано замінити екватор на рівник, паралельний на рівнобіжний, конус на стіжок, сектор на витинок, штепсель на притичку, курсив на письмівку тощо». Учений зокрема підкреслює, що «мовознавці цієї школи приділяли пильну увагу також синтаксі. І тут вони вбачали основне в наблизненні літературної мови до розмовної, в очищенні її від сліпо перейнятих російських синтаксичних форм. Пуристи відкидали форми й конструкції, не притаманні розмовній мові без огляду на те, чи були вони запозичені недавно з російської мови чи в старовину з грецької й латинської: активні дисприкметники, пасивні конструкції, віддіслівні іменники вважалися невластивими українській мові. Кримський заходив так далеко, що навіть слово зміст у публікаціях ВУАН замінив на де що є. Такий спрощений підхід набирає малоощо не гумористичних рис у «Зразках поміркового слова» (Київ 1929) Олександра Синявського (не плутати з Олексою Синявським!). Взагалі іменникові конструкції рекомендовано заступати дієслівними» [3, с. 167]. Далі вчений наголошує на перевагах Харківської школи: «Мовознавці харківської школи не були такими категоричними. Вони не відкидали конструкції, засновані на європейській традиції й практиці, хоч і вважали бажаним частіше, ніж досі, вдаватися до форм «своїх». Помірковані пуристи чітко розмежовували різні стилі й жанри, в той час як екстремісти не брали їх під увагу. В синтаксі помірковані боронили, як і в лексикографії, синтезу народних компонентів з асимільованими європейськими. (В лексикографії цей підхід добре ілюструє «Практичний російсько-український словник» М. Йогансена, М. Наконечного, К. Німчинова і Б. Ткаченка – 1926)» [3, с. 167–168].

Отож друга школа (названа «харківською школою»), що представляла більш помірковані погляди, брала до уваги традиції сучасної літературної мови та перспективи її майбутнього розвитку, оскільки важливо було вивчати мову минулого й сучасності. Особлива її заслуга полягає в осмисленні й систематизації фактів історії української мови. О. Синявський написав про мову Г. Сковороди, Г. Котлярьського й Т. Шевченка, а М. Сулима – про мову Т. Шевченка, Лесі Українки, А. Тесленка й М. Хвильового. Ці студії завершилися працею М. Сулими «Історія української літературної мови» (1928). Саме ці праці, як вважає Ю. Шевельов, стали підґрунтям для практичної діяльності «над усталенням норм літературної мови в її поодиноких ділянках». Найвизначнішу роль в усталенні норм літературної мови й у складанні «Українського правопису» (1928 р.) Ю. Шевельов відводить О. Синявському (в орфоєпії та морфології) та М. Сулимі (в синтаксисі), С. Єфремову, В. Ганцову, Г. Голоскевичеві, М. Грінченко, А. Ніковському (у словництві). Заслуга їх у тому, що вони зуміли поєднати народну й книжну традиції з критичним використанням праць етнографічної школи. Своєю працею вони дбали «про європейську українську літературну мову, що виросла з традиції, але переросла її. Про понадговіркову синтезу говірок. Про живий зв'язок з традицією, зв'язок творчий» [2, с. 15].

На початку 30-х років розвиток мовознавства в Україні спрямовано в інше русло: усе національне кваліфіковано як націоналістичне, а націоналістичне – як антирадянське. Правописні норми зазнали значних змін. За свідченням Ю. Шевельова, до правопису 1928 року внесено 126 поправок, а розділ про чужі слова переписано. Там, де українські слова мали подвійні форми, перевагу надано формі, ближчій до російської. Діяльність в галузі лексикографії названо «науковим шкідництвом», а словники, як «націоналістичні», вилучено й заборонено² [4].

Про те, за якими принципами та за яких умов відбувалося нормування української мови, починаючи з 30-х років, ґрунтовно описано також у статтях «Про критерії в питаннях українського офіційного правопису» й «Так нас навчали правильних проізоношень». Констатовано, що після згорання українізації було висунуто критерій «взорування на російській мові й правописі», що практично зводився до двох головних стратегій: 1) якщо українська мова або її діалекти мали варіанти, вибирати той, що був близький до російської мови або спільний з нею; і 2) якщо слова або написання бракувало в українській мові, позичати

²Сам Ю. Шевельов з цього приводу зауважує: «Сказане аж ніяк не означає, що праця українських мовознавців того періоду пішла цілковито намарне. Вперше за свою історію українську мову нормалізовано, вперше нормалізація відбулася на наукових підставах. Багато усталеного мало зійти нанівець, уневажнитися; багато перетривало всі драматичні події наступних років, коли в суті речі всіх мовознавців доби українізації змусило мовчати, а переважну кількість просто знищено» [3, с. 169] Те саме стосується до українізації в цілому: «Не зважаючи на штучність, необґрунтованість, внутрішні суперечності, трагікомічні надужиття та зигзаги, вона ще раз довела, що українська мова є мовою літературною, а не просто сумою діалектів, поширила знання цієї мови серед різних шарів населення і допомогла зберегти її в наступний період обмежень та переслідувань [3, с. 169]

³Щодо цього Ю. Шевельов зазначає: «Між мовознавством і письменниками зяяла безодня. Показово, що М. Гладкий присвятив окрему книжку критиці – не раз дуже різкій – мови сучасних письменників («Мова сучасного українського письменства» ... Письменники зустріли книжку вороже. Не так гостро, але в суті речі з тих самих позицій критикує мову Хвильового М. Сулима (1925). Сулима систематично пропонує, «щонайсвідоміші, найкардинальніші особливості української народно-масової фразеології» в протиставленні до «зросійщености великих міст, донецьких заводів, колоній, бараків, санаторійних зон, відповідальних спец...» і до «сучасної інтелігентської балачки, письменницької, наукової, газетної та ін. городянської мови». Суттєвим однак у цій дискусії, на думку вченого, було те, що «незгода між письменниками й мовознавцями (приняйними представниками етнографічної школи) була симптоматична. Вона вказувала, що «ідеальна» літературна мова, як її уявляли вчені, є поняттям абстрактним. Щоб вона перемогла, треба було б – в найкращому випадку – довгих років, а на той час це була утопія (як був утопією правопис, що вимагав переучувати всі іншомовні слова). У взаємодії того, що існувало, і того, що мусило б існувати, при обопільних поступках і здобутках поволі витворився б компроміс. Якби українізація протрималася довше, ймовірно, так би й сталося. Але українізація не протрималася. З 1931 року вона втрачає на силі й розмаху. 1933 року її фактично припиняють» [3, с. 168–169].

їх з російської, звичайно, у відношенні один до одного. Історичну традицію і фонетичну та морфологічну системи української мови при цьому не brano до уваги [4, с. 5].

Отож праця мовознавців і популяризаторів була «належно» оцінена радянською системою: усі провідні науковці були заарештовані і заслані або знищені. Однак усі зміни, внесені в 30-ті роки, не спромоглися скасувати й знищити те, що зробив О. Синявський разом з одноумцями. Тільки через двадцять років після появи «Норм» О. Синявського вийшов колективний «Курс сучасної української літературної мови» за редакцією Л. Булаховського, який лише деталізував підхід О. Синявського, але не перевершив його.

Підбиваючи підсумки, Ю. Шевельов відзначає актуальність ідей мовознавців 20-х років, які, працюючи над унормуванням української літературної мови, намагалися зберегти її самобутність, ґрунтуючись на принципі традиційності й критично оцінюючи напрацювання минулого, накреслили шляхи розвитку мови: «Їхні ідеї ще не згасли, Вони тліють у попелі. Можна ще їх розкопати й полум'я роздмухати» [2, с. 25]. І сам акцентує на тому, що варте особливої уваги сучасних мовознавців, а саме монументальних серед наукового доробку 20–30-х років працях, які мають значення «авторитету і закону для української літературної мови». Це праці О. Синявського «Норми української літературної мови» (Харків, 1931) для фонетики і граматики; «Російсько-український словник Української Академії Наук (т. 1: А – Ж; т. 2 в 3-х кн.: З – Н; т. 3 в 2-х кн.: О – П. Київ, 1924–1932) – для лексики; «Уваги до сучасної української літературної мови» О. Курило, що мала 11 перевидань. Особливо значущий вклад Олени Курило у створення термінологічних словників, вагомий її вплив на український синтаксис, фразеологію й почасти словотвір, а також обґрунтування самобутніх рис, чим, на переконання мовознавця, саме вона визначила шлях розвитку української літературної мови.

Цікаво, що представники українського письменства по-різному сприйняли обидва підходи мовознавців, і своєю творчістю засвідчили їх життєздатність. У пізнішій праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус» Ю. Шевельов описує реакцію українських письменників щодо двох підходів до стандартизації української мови, наголошуючи, що етнографічна школа майже не мала послідовників серед письменників, тоді як європеїзований підхід знайшов утілення в окремих творах³.

Отже, підсумовуючи, наголосимо, що всі напрацювання мовознавців 20-х рр. могли б сьогодні стати поштовхом до ґрунтовних мовознавчих студій у різних галузях мови: «І справді, щоб подолати свою теперішню відсталість і провінційність, українське мовознавство в Україні повинне відновити свій духовний контакт з поколінням двадцятих років. Продовжувати можна й треба від здобутого тоді. ... Ідеї, розвинені людьми двадцятих років, факти, ними нагороджені й пояснені, не можна обійти і їх не можна знищити. Вони існують. На ґрунті їх, у єднанні з ними, в творчому змаганні з ними може – і буде – рости українське мовознавство майбутнього» [2].

Висновки. Таким чином, висловлені в аналізованих працях думки вченого вияскравлюють складний і

суперечливий шлях розвитку української літературної мови в окреслений період, що однак за інших історичних умов міг би претендувати на безсумнівний успіх, оскільки мав під собою ґрунтовну аналітичну основу в усіх сферах мови. Таку основу було закладено багатогранною діяльністю двох напрямів, підходів і, зрештою, шкіл, народжених у наукових дискусіях, покликаних до життя нагальною потребою реалізувати завдання, не до кінця виконане попередніми поколіннями мовознавців. Це завдання полягало у створенні стандарту української мови. Важливим є й те, що в процесі нормування української літературної мови переважила ініціатива Харківської школи, орієнтованої на європейську перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черемська О. С. Погляди Юрія Шевельова щодо нормування української літературної мови (20–30-ті роки ХХ століття) / О. С. Черемська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія філологія. – 2009. – № 854. – Вип. 57. – С. 44–48.
2. Шевельов Ю. Покоління двадцятих в українському мовознавстві / Ю. Шевельов / Портрети українських мовознавців. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – С. 8–30.
3. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) / Ю. Шевельов // Стан і статус. – Сучасність, 1987. – 294 с.
4. Шевельов Ю. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису / Ю. Шевельов // Мовознавство. – 1995. – Ч. 2 – 3. – С. 3 – 9.

REFERENCES

1. Cheremskaya O. S. Yuriy Shevelov's considerations on the problem of Ukrainian literary language standardization (in the 20–30-th years of XX century) / O. S. Cheremskaya // Journal of VN The Karazin Kharkiv National University. Series: philology. – 2009. – № 854. – / Vol. 57. – P. 44–48.
2. Shevelov Y. Generation of the twenties in Ukrainian philology / Y. Shevelov / Portraits of Ukrainian Linguists. – K.: The university publishing house "KM Academy", 2002. – P. 8–30.
3. Shevelov Y. Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century (1900–1941): Its State and Status / Y. Shevelov // – Suchasnist, 1987. – 294 p.
4. Shevelov Y. About criteria in questions of Ukrainian official spelling / Y. Shevelov // Movoznavstvo. – 1995. – part2 – 3. – P. 3–9.

Kharkiv and Kyiv Linguistic Schools in 1920s and 1930s: two approaches to creation the literary standard in Ukrainian language in Yuriy Shevelov's point of view

O. S. Cheremskaya

Abstract. The article analyzes the linguistic conception of philologist slavist Yuriy Shevelov on normalization of the Ukrainian language in 1920s and 1930s. The views of linguists of two lines, two linguistic schools of the period given have been considered. The characteristics and distinguished features of these two schools have been defined with respect to creation of literary standard of Ukrainian language. Methodological basis of the linguistic studies of Ukrainian linguists, followers of moderate and purist approaches, have been interpreted in the scientific way.

Keywords: linguistic conception, Kharkiv Linguistic School, Kyiv Linguistic School, literary standard of the Ukrainian language, language purism.

Харьковская и Киевская лингвистические школы 20-30 гг. ХХ в.: два подхода к формированию литературного стандарта украинского языка с точки зрения Юрия Шевелева

O. S. Cheremskaya

Аннотация. В статье проанализирована лингвистическая концепция филолога-слависта Юрия Шевелева по нормированию украинского языка в 20-30 гг. ХХ в. Освещены взгляды языковедов двух направлений, двух лингвистических школ исследуемого периода - Харьковской и Киевской, выделены характерные черты и дифференциальные признаки этих школ с учетом создания литературного стандарта украинского языка. Научно интерпретировано методологические основы лингвистических поисков украинских языковедов - представителей умеренного и пуристического подходов.

Ключевые слова: лингвистическая концепция, Харьковская лингвистическая школа, Киевская лингвистическая школа, литературный стандарт украинского языка, языковой пуризм.

Поезія Т. Шевченка в творчій лабораторії Р. Чілачави: історичний і літературний контекст

О. В. Динь

філолог I категорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: oksana.dyn@gmail

Paper received 17.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація: Розглядається естетика рецепції грузинською літературою творчості Тараса Григоровича Шевченка на прикладі українсько-грузинських перекладів Рауля Чілачави. Творча лабораторія Р. Чілачави поєднує практичну, наукову, перекладацьку, культурологічну працю як на ниві української, так і грузинської літератур. Прослідковується наступність творчого пошуку Р. Чілачави у наближенні до магії художнього слова. Особливу увагу приділено есе «Триптих про Шевченка», досліджено особливості перекладу апелювальної безеквівалентної лексики, обстоюється спорідненість творчості Т. Шевченка з грузинською тематикою й кавказьким епіцентром грузинської надчуттєвості до вищих ідеалів честі й гідності.

Ключові слова: Т. Шевченко, Р. Чілачава, історія літератури.

Збагнути генія як поета й людину можна лиш за магією сказаного ним художнього слова, за випереджаючим (провіденційним) характером його творчості, баченням нації як ідеальної форми буття особистості, художнім оформленням того слова, що вже готовий був сказати народ. Таїну Шевченка розгадуємо вже друге століття, але наближаємося до неї лише в міру того, що підказує нам з цього приводу сам поет [5, с. 299]. Відоме міркування П. Куліша, що тільки йому (Шевченкові) відкрила свою таїну наша мова. У ХХІ столітті маємо змогу використовувати і найдавніші (історичні), і наймодерніші (філологічні) методи прочитання літературного процесу, щоб розповісти, що у літературах України і Грузії є такого, чого не трапляється в літературах інших народів. Зокрема, доробок Рауля Чілачави репрезентує низку аналітико-критичних публіцистичних статей та поетичних творів, у яких імпліцитно прочитується бачення митцем постаті Т. Шевченка як «акумулятора національного духу».

У Шевченкіані Р. Чілачави наявний неабиякий доробок: поезії, присвячені великому Кобзареві; підготовка видань його творів, наукові розвідки, пов'язані з Шевченковими текстами та біографією; популяризація творчості Т.Г. Шевченка шляхом перекладів.

Власне, поезій, присвячених Кобзареві, не так вже й багато, а саме: «У Каневі», «Шевченко», «Незвична справді сьогодні днина», «Є в Києві кілька будинків», «На кручі канівський», «Акакій і Тарас». Наскрізнний мотив цих текстів наголошує на винятковому значенні українського Кобзаря як в українській, так і світовій культурі.

Предметом окремої теми могла б стати активна діяльність Рауля Чілачави в упорядкуванні книг, що пов'язані з творчістю, перекладами грузинською мовою творів Тараса Шевченка. Так до 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка у журналі «Початкова школа» вийшла стаття «Наш Шевченко», в якій автор зазначає, що «Шевченко – поет універсальний. Він задовольняє смаки найвишуканішого естета й простого селянина, прихильників сюжетних, розлогіх оповідей і сконденсованих, емоційно напружених ліричних поезій, шанувальника політичної сатири чи інтимної оповіді» [8, с. 68.]. До 185-річчя від дня народження Шевченка було надруковано книгу перекладів «Тарас Шевченко. Вибране». До 190-річчя від дня народження Кобзаря побачила світ збірка «Кавказ». Поема: Переклади мовами народів світу». Серед 74 перекладів мовами народів світу тут розміщено грузинський переклад цієї поеми, виконаний Р.Чілачавою, а також його вступну статтю. Наступного року з'явилася ще одна книга подарункового формату «Велика трійця: Тарас Шевченко, Іван Франко,

Леся Українка». Видання об'єднує кращі зразки поетичної творчості найвеличніших українських поетів-класиків. Поетичні тексти Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки подано мовою оригіналу та в перекладі грузинською. До 195-річчя від дня народження Тараса Шевченка було упорядковано та видано книгу «Тарас Шевченко «Доля».

У наукових розвідках Р. Чілачава розглядає постать Тараса Шевченка в кількох іпостасях, а саме «як геніального поета, як блискучого художника-літописця, як прозаїка та драматурга» [7, с.4.]. У Шевченкові, його духовному сподвижництві він бачить «дивовижне поєднання особистого із суспільним, панорамне, масштабне відтворення власного горя на тлі лихоліття народного», що споріднює його з Гурамішвілі [11, с. 180.]. Власне, у цих працях дослідник послуговується компаративістськими методологічними принципами, звертаючись до певних порівняльно-типологічних паралелей. Особливої уваги в цьому плані заслуговує есе «Триптих про Шевченка», у першій частині якого Чілачава простежує історію рецепції художнього світу Кобзаря діячами грузинської культури. Зокрема йдеться про шанувальника яскравої особистості Шевченка Дмитра Кіпіані та першого перекладача «Наймички» Ніко Ломоурі, а також Якова Гогешвілі, що радив грузинським поетам збагачувати свою літературу перекладами творів Шевченка, педагога Олександра Гарсеванішвілі, який пропагував творчість Шевченка у своїй лекції, активного інтерпретатора та упорядника і редактора його книжок Симона Чіковані, перекладачів І. Абашідзе, О. Абашелі, К. Каладзе, А. Ясамані, Н. Міцішвілі, К. Лорджіпанідзе, Л. Асатіані, А. Асанідзе. Чілачава обстоює спорідненість творчості Шевченка з грузинською тематикою, адже саме «Шевченко, його «Кавказ», висунув глобальне політичне звинувачення національній і соціальній політиці самодержавства, яке воно втілювало скрізь – і в Кавказьких горах, і в пустелях Середньої Азії, і на величних просторах Сибіру та Далекого Сходу...» [11, с. 178.]. «Кавказ» Шевченка Чілачава осмислює як «кодекс честі української літератури, художній маніфест її духовних першооснов». В есе «Слово про Кавказ» автор постає перед нами не лише як літератор, а й як історик і політичний діяч, наводячи факти з історії Кавказу. У центрі есе – художній образ Кавказу, що постав у «Мерані» Ніколоза Бараташвілі, «Кавказі» Тараса Шевченка, «Ізмаїл-беї» Лермонтова. Ці автори захоплюються красою Кавказу, але, разом із тим, Шевченко та Бараташвілі бачать його вільним, а у Лермонтова зафіксована «великодержавницька позиція» (Кавказ має бути під владою Росії). Своє ставлення до Тараса Шевченка Чілачава пояснює тим, що український митець «пам'ятає

сплюндровану тими ж «просвітителями» історію власного народу, яка німо волає до нього з розритої могилі» [10, с. 103.]. Шевченків «Кавказ» і сьогодні актуальний, оскільки нагадує про «безальтернативність мирного співіснування народів і держав, про необхідність постійного міжкультурного діалогу... апелює до відстоювання всім світом вищих ідеалів честі...» [10, с. 106.].

У другій частині «Триптиха про Шевченка» літератор характеризує три іпостасі Шевченка: поета, художника-живописця, прозаїка і драматурга. Чілачава приділяє значну увагу характеристиці Шевченка як поета, робить акцент на його універсалізмі, який «задовольняє смаки найвишуканішого естета й простого селянина, прихильника сюжетних, розлогих оповідей і сконденсованих, емоційно напружених поезій, шанувальника політичної сатири чи інтимної оповіді» [11, с. 181.]. Чілачава проводить паралелі між Шевченком та грузинськими романтиками: Олександром Чавчавадзе, Григолом Орбеліані, Ніколом Бараташвілі, наводить приклади поетичних рядків Шевченка, які перегукуються з рядками грузинських митців. Як перекладач, Чілачава зізнається, наскільки складно було йому перекладати вірші Кобзаря: «Шевченкова поезія не знає «безповітряних просторів» емоційного або змістового вакууму. В ній постійно сточаються між собою грозові хмари, і перекладач схожий на того пілота, котрий повинен думати і про порятунок, і про те, як же передати іншим цю неповторну красу» [11, с. 181.].

У третій частині Чілачава, розглядаючи домінуючі образи поезій Шевченка, з'ясовує, у чому полягало щастя для Кобзаря. Літератор доходить висновку, що головними образами в творчості Шевченка були «Доля», «Воля», «Україна»: «Триєдність цих магічних понять і зливається для нього у найвище людське почуття «щастя». Воно химерне, нетривке і недовговічне – те щастя, але туга за ним пронизує всю шевченківську творчість. Він обігрує у різних варіантах святу свою трійцю, вишукує для неї різні епітети, порівняння, гіперболи, кружляє над нею розумом і серцем...» [11, с. 183.]. Разом із тим, «у віршах Шевченка грузинський читач може зустріти й рідні образи – «сестри-зорі». Цей образ неодмінно нагадує мегрельський фольклор: «яснолиці зорі – брати і сестри мої» [11, с. 180.]. Деяко інший аспект рецепції Шевченка в дихотомії «Свій-Інший» постає в шкідах «Кобзар», «Тарас Шевченко та Грузія». Оскільки вони носять науково-популярний характер, автор ознайомлює своїх земляків із творчістю українського письменника, як і Яков Гогобашвілі, наголошуючи на тому, що творчість Тараса Шевченка має «внутрішню спорідненість з грузинською літературою і, отже, необхідність долучення читацьких мас до неї» [6]. Книга «Славить Грузія Кобзаря» стала вагомим здобутком Р.Чілачави. До збірника увійшли поезії, наукові розвідки, літературознавчі і мистецтвознавчі роздуми грузинських авторів про життя, поетичну й малярську спадщину Т.Шевченка, про світове значення його творчості, а також вибрані поезії Т.Шевченка та грузинські переклади, виконані Р.Чілачавою. Дібраний матеріал свідчить про справжню популярність українського генія в братній Грузії, про щирі любов і повагу до його високого таланту.

Маючи тривалу традицію перекладів Шевченка, сучасні представники грузинського красного письменства намагаються по-новому підійти до їх освоєння з позиції нової перекладознавчої думки, застосовуючи напрацьовані рецептивною естетикою підходи. Рауль Чілачава переклав понад сімдесят

поезій з «Кобзаря», серед них послання «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні...» та поему «Кавказ». Перша книга перекладів вийшла 1987 р. під назвою «Думи мої...», куди увійшли вибрані поезії Т.Г. Шевченка в оригіналі та їх переклади грузинською мовою, репродукції творів малярської спадщини Т.Шевченка. У вступній статті (також подається двома мовами) Р. Чілачава назвав Шевченка «безсмертним духом України», який «не вивчав життя рідного народу як спостерігач, а жив його життям. Душею, думами, мріями він кружляв над Україною» [8, с. 6]. Історично склалося так, що над перекладами Шевченка грузинський письменник працював досить тривалий час, перебуваючи на українській землі в сприятливому літературному середовищі. Зокрема перекладено цикл поезій «В казематі», «Думи мої, думи мої», «До Основ'яненка», «Розрита могила», «Гоголю», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Три літа», «Заповіт», «Чого мені тяжко, чого мені нудно», переважно поезії, що належать до періоду трьох літ Т.Шевченка. Цінність перекладів полягає в тому, що вони не створювались через підрядник, як було у випадку з іншими перекладачами. Володіючи українською мовою досконало, Чілачава вивчив не лише творчість Шевченка, а й увесь його життєвий та творчий шлях. У перекладених грузинською творках Тараса Шевченка Р.Чілачавою схоплено і передано те Кобзареве начало, яке притягує до себе читачів, і цьому посприяло те, що Чілачава як дослідник сприяв майстерності Чілачави-перекладача.

Твори Шевченка насичені величезною кількістю лексики на позначення українських історичних та культурно- побутових реалій. Апелятивна безеквівалентна лексика (реалії), тобто «моно-і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплені за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [2, с. 58.]. Історичні реалії в іномовному середовищі сприймаються як країнознавча лексика з етнокультурною складовою. Такі терміни з нульовим еквівалентом в перекладах транскрибуються чи транслітеруються. Так, у Р.Чілачави: «Нема **Сісі**, пропав і той, хто всім верховодив / vaqra **siSi**, arc igia – didi mxedarTmTavari» («До Основ'яненка»). «Де кров **ляха**, **татарина** морем червоніла... / sad **liaxis**, **TaTris** sixli xRvas Rebavda alisfrad» («До Основ'яненка»). «...не встануть **гетьмани**... / ar mogvivlen **hetmanebic**...» («До Основ'яненка»). «І могили мої милі **москаль** розриває... / da yorRanebs usayvarless Txris **moskalis** bari...» («Розрита могила»). «Снівав **матрос**, як той **козак** / mRerda matrosi, rogrc **kazaki**» («Анумо, знову віршувати...»). «Та люте **панство** проклинав / xolo **panebi** iyos wyeuli» («Не гріє сонце на чужині»). «Там **шляхтою**, **татарами** засівали поле / iq **TaTrebiT**, **SliaxtebiT** veli mofenila» («Думи мої думи...»). «І **пан** над **панами**! / yvela **panis panii**» («Думи мої...»).

В окремих випадках автор використовує спосіб калькування, знаходить відповідники у рідній мові, для того, щоб зберегти риму, при цьому образна система не порушується. «Значить **пан** у себе з причетом гуляють... / **batoni** laRi, Cans, isev smaSi gamoSterdeba» («П.С.»). «Неначе степом **чумаки** / viT **Calvadrebi** trial tramalze» («Неначе степом чумаки...»). «Не вернуться **запорожці**... / ar mogvivlen **siCilebi**...». «А надто з тим **Миколою** / TviT **nikolozs** Tan rom axldi» («Слава»). «Не покрийть Україну **червоні жулани** / ver ixilavs ukraina wiTel **tyapuW**s verodes» («До Основ'яненка»). Різноманітну та важливу групу безеквівалентної лексики у поезії Шевчен-

ка складають побутові реалії. З тематичного погляду це назви одягу, страв, напоїв, будівель, предметів домашнього начиння, музичних інструментів, а також назви осіб за різноманітними ознаками. Зазвичай дані значення транслітеруються, таким чином, привертаючи увагу реципієнта: «*Галушки варило... / galuSkebi xarSeT*» («І мертвим, і живим...»). «*Кобзарі співають / kobzarebis simRerebi*» («Думи мої, мої думи»). «*Обернувся я на хату – нема в мене хату! / mimovavle Tvali xatas, aRara maqvs xata!*» («Мені тринадцятий минало»).

Однак спостерігаємо, що деякі реалії перекладач відтворює по різному, залежно від ситуації. «*А ти, задрипанко, шинкарко... / gaqsculo vaWris qalo*» («Слава»). «*Музика, й шинкаря, й супоту-кобзаря. / glexs Tu xarkis mkrefels, kobzars – leqsTa myefels*» («Косар»). «*У шинку покритка, а люде п'яні! / duqanSi siZva, xalxi ki mTvralia!*» («N.N.»). Так, три спільнокореневі слова *шинкарка*, *шинок*, *шинкар* в українській мові створені суфіксальним способом. У грузинській мові теж можливе створювання нових спільнокоренових слів від іменника префіксально-суфіксальним способом, наприклад: сад – *baRi*, садівник – *me-baR-e*. У текстах перекладів бачимо зовсім інше відтворення: *шинок* – *duqani* (духан), *шинкарка* – *vaWris qali* (жінка купця), *шинкар* – *xarkis mkrefeli* (збиральник данини), *мужик* – *glexi* (селянин). Тут перекладач скористався способом описового перекладу, замінюючи слово в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, а також способом гіпонімічного перекладу, замінюючи виводне поняття на родове, тобто передає реалію мовою одиницею, яка має більш широке значення. Те ж саме спостерігаємо під час перекладу лексеми «хата». В одному випадку це *qoxi* (хижка), в іншому – *saxli* (дім) та *xata* - (пустка). «*Гайок садочок розвели кругом хатину. / vaxareT Sveni baRCa da baRi qoxis garSemo*» («Зійшлись, побрались»). «*А багато в моїй хаті лиха нарobili / Tumca Sems saxlSi bevri siave daatriala mainc*» («Три літа»). «*Тільки пустка на край села набік похилилась / mxolod soflis ganapiras diafurda xata*» («Рано-вранці новобранці»). У даному випадку іноземне звучання не наближає переклад до першотвору, а віддаляє від нього. Чілачава-перекладач дає відчуті грузинському читачеві: поезії Шевченка належать іншій літературі, українській, вони спочатку створені іншою мовою, українською, тому вони дистанційовані від читача – нехай він відчує це явище. Тобто констатуємо, що переклади розмаїтих реалій доповнюють загальну картину художнього світу Р.Чілачави прагненням образно відтворити іншу культуру, інший побут, балансує між точністю і описовістю.

У перекладах поетичних творів мають місце втрати і відхилення від оригіналу у звуковій організації твору, і, в першу чергу, звукопису, метрики вірша, структури строфи, схеми римування тощо. Водночас порушення формального боку при перекладі заради суттєвого, заради збереження поетичного змісту твору не розцінюється як деформація, а як перевираження твору в інших мовних формах. Навіть при досконалому володінні мовою і поетичною технікою перекладач змушений підкорятися законам версифікації, відмінним в різних мовах. В.Ковалевський зазначив, що «вірші Т. Шевченка сяють чудовою римою, чарівною майстерністю слова, які перекладачеві важко повністю відтворити...», «...і хоча дотримуватися рим для нього є цілком реальним завданням, проте від цього часто-густо страждає і літературна цінність, і природна легкість Шевченкової поезії» [4, с. 23].

Д. Загул аналізує риму Т. Шевченка, вказуючи, що «Шевченкова рима доцільна, невишукана, невимушена» [1, с. 110.], і саме це є причиною першого, часто помилкового, враження «крайньої простоти» [1, с. 110.], проте при пильнішому розгляді рими виявляється майстерність поета, «в якій до сьогодні ще не може Шевченкові ніхто дорівняти», «такого багатства і такої різноманітності кінцевого, рядкового і внутрішнього римування не знаходимо і в найвибагливіших, найбільш витончених сучасних митців» [1, с. 110.]. Досліджуючи риму в «Кобзарі», Д. Загул визначає кілька функцій, які вона виконує у віршах, і першими з них він називає ритмічну й ефонічну функції, проте ці функції рима виконує постійно, а в Т. Шевченка вона має ще й інші смислові навантаження: рима «зазначає кінець чи початок речення, одділяє головні речення од побічних і розмежує рівнорядні між собою речення» [1, с. 110.]. У римуванні Чілачави-перекладача помічаємо наслідування схеми римування оригіналу в більшості випадків. Коли зустрічаються поодинокі випадки неспівпадіння, то скоріше як виняток, ніж закономірність. У вірші «Садок вишневий коло хати» використані смислові, композиційні й звукові ефекти наскрізної рими, строфований строфованої трьох п'ятивіршів. Перший рядок першої строфи – «Садок вишневий коло хати» – задає базову риму («хати») для початку кожної з наступних строф: «Сім'я вечере коло хати», «Поклала мати коло хати»; три інші рими в кожному з п'ятивіршів римуються між собою. За словами Н. Костенко, – «так утворюється гармонійна, симетрична строфічна композиція, яка справляє враження дивовижної ясності, прозорості й чистоти» [3]. У грузинському перекладі спостерігаємо аналогічне:

I-ша строфа – *alublis baRi hyvavis xatasTan*

II-га – *ojaxi vaxSmad jdeba xatasTan*

III-я – *dauga dedam Svilebs xatasTan*

В іншому філософському творі «Косар», також за Н. Костенко, – «знову використана асиметрична форма 5-вірша з оригінальним силабічним візерунком варійованого 14-складовика: 6, 6, 8(4+4); 8(4+4); 5 – aaBВа» [3]. В перекладі ми спостерігаємо аналогічне відтворення: *Мовло міндор-велі./Кі ар гааквс сврелі./Кі ар гааквс сврелі – звінаєс./Згва да міца хвнешіс, гвргвінаєс./Хвнешіс гаме-бнелі!* [9, с. 39]. Структура строфи тут дуже цікава: пропорційність двох пар рядків 6; 6; 8; 8 порушується останнім коротшим, 5-складовим, ударним рядком, що містить в собі головний смисловий акцент: *Стогне та гуде; / Хоч і не проси; / Усе, що даси; / Не мине й царя; / І не пом'яне.* Цікаво, що рима другого 5-вірша «не проси» знаходить суголос з третьою строфою, тобто «виникає своєрідне римо-строфічне перенесення (enjambement)» [3]. Це перенесення відображено в перекладі буквалістично: *Хвнешіс гаме-бнелі / арц целс лесавс, ара / самартебліс дарад / шиг моакцевс менес / ар мігло-вевс ме ца.* Ритмічне багатство підтримується у Шевченка й тим, що він досконало оволодів внутрішніми римами. Р. Чілачава зумів у деяких випадках відтворити і це, а в інших – створити власні: *Поховайте та вставайте... Грузинською мовою цей рядок передано так: Даммархет да агімартет... Але у Шевченка читаємо: Все покину, і полину. У Чілачави: Міватовев, авпріндебі. І навпаки, у Шевченка: Не забудьте пом'янути... У Чілачави: Ар гамогрчет, момігонет...*

Оригінальний твір будь-якої національної літератури при перекладі на іншу мову має підкоритися її законам, але немає такого тексту, який не можна було б перекласти, оскільки кожен народ має в своєму мовному арсеналі відповідники до будь-якого слова

чи образу. Усе залежить від того, як перекладач підходить до освоєння обраного першоджерела, як він знає свою оригінальну літературу, як опанував тонкощі та багатство обох культур. У перекладах генія-

льних текстів Т.Шевченка Р.Чілачава на усіх рівнях естетики перекладацької праці (відтворення ментальності, реалій, ритміки) демонструє «естетичні шати» освоєння іншої – як вже своєї – культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загул Д. Рима в «Кобзарі» Т. Шевченка / Дмитро Загул // Шевченківський збірник / [під ред. П. Филиповича]. — К.: Сорабкоп, 1924. С. 109-118.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад : на матеріалі англomовних перекладів української прози / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 215 с.
3. Костенко Н.В. Строфіка Т.Г. Шевченка періоду перших років заслання (1847-1850) / philology.knu.ua/files/library/lit_st/40-1/50.pdf
4. Ковалевський В. Ритмічні засоби українського літературного вірша. — К., 1960.
5. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності / М.К. Наєнко. — К.: Вид. центр
6. ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ГРУЗІЯ // Мости дружби. Україна – Грузія 2007 – <http://who-is-who.ua/main/page/mostigruziya2007/71/236>.
7. Чілачава Р.Ш. «Кобзар». // «Думи мої...» – К., 2013.
8. Чілачава Р.Ш. Наш Шевченко. // Початкова школа. – К., 1989.
9. Чілачава Р.Ш. Серпень: 55 українських поетів // К., 2001. – 558с.
10. Чілачава Р.Ш. Слово про «Кавказ» // Amore, more, ore... – К., 2003.
11. Чілачава Р.Ш. Триптих про Шевченка. // Дві столиці. – К., 2002.

REFERENCES

1. Zahul D. Ryma v "Kobzari" [Rome in Shevchenko's "Kobzar"] / Dmitry Zahul // Shevchenkivskyi zbirnyk [Shevchenko's collection] / [ed. P. Fylypovych]. - K.: Sorabkop, 1924. P. 109-118.
2. Zorivchak R.P. Realia i pereklad: na materialy anglomovnyh perekladiv ukrainskoi prozy [Realities and translation, based on the English translation of ukrainian prose] / R.P. Zorivchak. - Lviv: Publ at Lviv. un-t, 1989. - 215 p.
3. Kostenko N.V. Strofika T.G. Shevchenka period pershyh rokiv zaslannja [T/Shevchenko strophic system of first years of deportation (1847-1850)] / philology.knu.ua/files/library/lit_st/40-1/50.pdf
4. Kovalevckyy V. Rytymichni zasoby ukrainskogo literaturnogo virsha [Rhythmic means of ukrainian literary verse]. - K., 1960.
5. Nayenko M. Hudoghnya literatura Ukrainy. Vid mifiv do modernoi realnosti [Fiction Ukraine. From myths to modern reality] / M. K. Nayenko. - K.: Type. Center "Prosvita" ["Enlightenment"], 2012 - 1088 p.
6. Taras Shevchenko i Gruzia // Mosty drugy. Ukraina Gruzia 2007 [Taras Shevchenko and Georgia // Bridge of friendship. Ukraine, Georgia 2007 – <http://who-is-who.ua/main/page/mostigruziya2007/71/236>.
7. Chilachava R.SH. "Kobzar". // "Dumy moi..." ["My thoughts ..."] - K., 2013.
8. Chilachava R.SH. Nash Shevchenko [Our Shevchenko]. // Pochatkova shkola [Elementary School]. - K., 1989.
9. Chilachava R.SH. Serpen [August: 55] // Ukrainian poets K., 2001. - 558s.
10. Chilachava R.SH. Slovo pro Kavkaz [Word of the "Caucasus"] // Amore, more, ore ... - K., 2003.
11. Chilachava R.SH. Triptych pro Shevchenka [Triptych of Shevchenko] // Dvi stolyzi [Two Capital]. – K., 2002.

T. Shevchenko's poetry in the creative laboratory of R.Chilachava: historical and literary context

O. V. Dyn

Abstract: The article deals with the aesthetics of reception of Georgian literature of Taras Shevchenko's works on the example of Raul Chilachava's Georgian-Ukrainian translation. Creative Laboratory of R. Chilachava combines practical, scientific, Translation, cultural work in the Ukrainian and Georgian literature. The continuity of P. Chilachava's creative search on the path to the magic of the artistic word is studied. Special attention is given to the essay "Triptych about Shevchenko", features of the translation of the terminology of appellative, nonequivalent vocabulary are studied, the generality of T. Shevchenko's creativity with Georgian themes and the Caucasian epicenter of Georgian hypersensitivity to the higher ideals of honor and dignity is grounded.

Keywords: T. Shevchenko, R. Chilachava, history of literature.

Поэзия Т.Шевченко в творческой лаборатории Р.Чилачава: историчный и литературный контекст

O. B. Дынь

Аннотация: Рассматривается эстетика рецепции грузинской литературой творчества Тараса Григорьевича Шевченко на примере украинско-грузинских переводов Рауля Чилачава. Творческая лаборатория Р. Чилачава совмещает практическую, научную, переводческую, культурологическую деятельность как на ниве украинской, так и грузинской литератур. Исследуется непрерывность творческого поиска Р. Чилачава на пути к магии художественного слова. Отдельное внимание уделяется эссе «Триптих о Шевченко», исследованы особенности перевода терминологии апеллятивной безэквивалентной лексики, обосновывается общность творчества Т. Шевченко с грузинской тематикой и кавказским эпицентром грузинской сверхчувствительности к высшим идеалам чести и достоинства.

Ключевые слова: Т. Шевченко, Р. Чилачава, история литературы.

Динаміка одновалентних присудкових конструкцій у сучасному французькому художньому прозовому тексті: лінгвосинергетичний аспект

Н. Г. Філоненко

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: fng@ukr.net

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.03.17.

Анотація. У статті представлені результати аналізу позиційної динаміки одновалентних присудкових конструкцій сучасного французького художнього прозового тексту у лінгвосинергетичному аспекті, встановлені закономірності синтаксичної системної самоорганізації сучасного французького художнього прозового тексту з урахуванням структурних та динамічних характеристик цих конструкцій.

Ключові слова: самоорганізація тексту, лінгвосинергетика, синтаксична конструкція, аттрактор, присудок.

Сучасною лінгвістикою підтримується концепція самоорганізації тексту за рахунок внутрішньої динаміки його системи [1]. Останніми дослідженнями підтверджується той факт, що мова і текст є системами, які саморозвиваються і саморегулюються, яким властива ієрархія ступеневої організації елементів і побудова підсистем, що також є системами. Художній текст, що є емпіричною базою сучасних синтаксичних студій, водночас він представляє складну систему, що має ознаки самовпорядкування. Завдяки трансформації синтаксичних структур і спонтанно-флуктуаційній зміні простіших форм на складніші відбувається самоорганізація тексту і його текстотворення [2]. Входячи до тексту, синтаксичні одиниці утворюють його, адаптуючись і підпорядковуючись його умовам [3]. Організація мережі дисипативної синтаксичної системи тексту, функціонування якої подібне до діяльності живих організмів, ставить під сумнів можливість керуваності її функціонування. Цей висновок породжує гіпотезу про самоорганізацію подібної мережі, крім того, розуміння тексту як мережі легалізує уявлення про певну динаміку системи. Так, наприклад, видатний дослідник самоорганізованих систем В.Р. Ешбі постулює: динамічна система може бути створена для того, щоб проявляти різноманітність випадкових частин [351, с. 102–126].

В аспекті досліджень художнього тексту випадковими частинами, які утворюють мережу із динамічною системою синтаксису тексту, є ментальні простори читачів. Отже, саме ця неконтрольованість, стохастичність адресатів (їхніх ментальних просторів) свідчить на користь самоорганізації зв'язків, які встановлюються у процесі читання, тобто інтерпретації.

Дослідження динаміки функціонування підсистем синтаксичних конструкцій у системі цілого тексту дає відповіді на питання про закономірності організації тексту і уможливорює виявлення її когнітивних домінант.

Метою дослідження є розкриття специфіки синтаксичної організації сучасних французьких художніх прозових текстів шляхом аналізу динамічних характеристик одновалентних присудкових конструкцій у лінгвосинергетичному аспекті.

Матеріалом розвідки є тексти чотирьох романів лауреатів премії Гонкур, нагороджених у ХХІ столітті за кращі романи французькою мовою, а саме: Лорана Годє «Le Soleil des Scorta», Жюлія Леруа «Alabama song», Мішеля Уельбека «La Carte et le Territoire» та Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome».

Методи дослідження. Комплексний підхід зумовив вибір відповідних методів і прийомів дослідження синтаксичних систем аналізованих текстів: описивно-аналітичний метод, структурний метод, зокрема його методики – дистрибутивний аналіз та за безпосередніми складниками, для ідентифікації сполучваності й контекстного оточення синтаксичних одиниць; квантитативний метод для представлення аттракторів та нерівноважних станів синтаксичних підсистем одновалентних присудкових конструкцій, а також для виявлення їх лінійно-динамічних характеристик.

Результати дослідження. Поняття про валентність дієслова Л. Теньєра, який перебуває на вербоцентричній позиції і є класиком синтаксичних досліджень французької мови [5], передбачає існування зв'язків присудка з іншими синтаксичними одиницями у реченні, таким чином, одновалентним є присудок, який має один зв'язок у реченні, отже, формує тільки одну конструкцію у реченні, а саме підмет + присудок. Одновалентні присудкові конструкції є найочевиднішою ядерною конструкцією простої пропозиційної пари підмет + присудок, що, у свою чергу, є основною французького речення. Цей вид конструкцій є часто вживаним у сучасному французькому художньому прозовому тексті. У межах письмового тексту одновалентність присудків спостерігається як у конструкціях з неперехідними дієсловами, так і у конструкціях зумовлених релевантним контекстом.

Одновалентна присудкова конструкція може охоплювати ціле речення, або входити до складу складно-сурядних речень з кількома предикативними парами, наприклад:

Claudie parlait et Matthieu écoutait sa mère parler dans la langue qu'il ne comprenait pas [6].

Ця конструкція слугує для передачі мовлення оповідача з інверсією і у діалогах, а також у прямій мові персонажів, наприклад:

«Voilà», dit-il, «j'ai réfléchi» [7].

Аналіз лінгвосинергетичної динаміки одновалентних присудкових конструкцій у синтаксичній системі французького художнього прозового тексту здійснювався нами відповідно до авторського структурування творів. Так, наприклад, роман Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» є відносно просто структурованим і складається з сімох нерівномірних за кількістю речень розділів, у назвах яких автор використовує цитати з однойменного філософського трактату Августина Блаженного. Структура тексту роману Л. Годє

«Le Soleil des Scorta» налічує десять розділів, що відзначаються певною однорідністю у плані структурування абзаців, обсягів речень і загальної кількості речень. Дев'ятий розділ є за обсягом найменшим і вирізняється меншою кількістю речень, що викликано логікою фабули твору, авторським уявленням про художній час, а саме: у розділі описано землетрус, який швидко руйнує життя персонажів. Роман Ж. Леруа «Alabama song» складається з 5 розділів: перший «Poupées de papier» із сімома підрозділами, другий «L'aviateur Français» із шістьма підрозділами, третій «Après la fête» із чотирма підрозділами, четвертий «Retour au pays» із п'ятьма підрозділами, п'ятий розділ із п'ятьма підрозділами, другий з яких є надкоротким і не може враховуватись при вивченні динаміки конструкцій, а також паратекстуальний розділ «Note de l'auteur». Цей текст має подвійний складний рівень структурування, кожен з яких відзначається особливостями, так само як і роман М. Уельбека «La Carte et le Territoire», що поділений на пролог, епілог, три розділи, які представлені нерівномірними за кількістю речень підрозділами, що загалом становить сорок структурних частин, не враховуючи епіграф та авторський розподіл відрізків тексту всередині підрозділів за допомогою трьох астерисків.

У романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» загальна кількість усіх присудкових конструкцій, відібраних суцільною вибіркою, становить 7770 одиниць, а сумарна кількість тільки одновалентних присудкових конструкцій, віднайдених також завдяки суцільній вибірці, у сімох розділах цього твору разом із епіграфом як окремим структурним підрозділом – 395 конструкцій. Отже, приймаючи цю загальну кількість 7770 за 100%, отримуємо дані про те, що частка всіх одновалентних присудкових конструкцій у романі становить ~ 5,1%. Сумарна кількість присудкових конструкцій роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» у першому розділі складає 357 одиниць. Ця кількість, у свою чергу, приймається нами за 100% для цього структурного розділу, то кількість 29 одиниць одновалентних присудкових конструкцій є часткою у 8,1%. Загальний принцип обчислення: частка конкретного типу конструкцій у певному структурному розділі віднаходиться згідно із сумарною кількістю всіх типів конструкцій у цьому самому розділі.

Отримані кількісні дані уможливили проведення аналізу статичних та динамічних аспектів розвитку синтаксичної системи роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» згідно із його структурою. За розділами ці показники варіюються у таких межах від першого до сьомого розділів відповідно: 8,1%; 6%; 3,8%; 4,9%; 3,4%; 4,9%; 5%. Різниця між екстремумами становить 4,7%.

У наведеному ряді даних, коливання у кількості вживань цієї конструкції у різних розділах не є критичними. Не беручи до уваги показники епіграфа через його недостатній обсяг, ми констатуємо пікову концентрацію у першому розділі із певним зниженням щільності у другому розділі, тобто на початку твору. У третьому та п'ятому розділах спостерігаємо точки біфуркації та стрибки падіння концентрації, після яких система стабілізується у четвертому, шостому та

сьомому розділах. Різниця між максимальною та мінімальною концентраціями становить 4,7%.

Критичні збільшення, або зменшення концентрацій певних конструкцій на окремих лінійних відрізках тексту, а також їхні середні концентрації є атракторами. Оскільки «атрактори різного виду – це окремі ділянки впорядкованості відкритої та сильно нерівноважної системи» [8, с. 41], то ми вбачаємо синтаксичними магістральними атракторами зони усередненої концентрації синтаксичних конструкцій певного типу у структурних розділах досліджуваних творів, середній показник щільності вказує на рівноважний стан системи, тобто такого, до якого система тяжіє, а екстремуми показників вживання вказують на критичні, високо нерівноважні стани системи. Ці екстремуми також, у свою чергу, можна вважати мінімальним та максимальним атракторами.

Зони максимального та мінімального атракторів у романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» знаходяться у першому та п'ятому розділах, які, до того ж, відзначаються найменшими кількостями речень порівняно з іншими розділами. Поступова динаміка розрідження та ущільнення від розділу до розділу є дзеркально симетричною із віссю у п'ятому розділі. Характерна для автора ідіостилістична риса – використання великих за обсягом текстоїдних речень, спричиняє зниження відсоткового показника по відношенню до ідентичних показників інших авторів.

Загальна кількість одновалентних присудкових конструкцій в одинадцятьох розділах роману Л. Годе «Le Soleil des Scorta» – 1104 конструкції, що складає приблизно 11,4% від загальної кількості присудкових конструкцій у цьому творі, а саме 9675 одиниць. За розділами ці показники варіюються у таких межах від першого до десятого розділів відповідно: 13,9%; 12,3%; 12,3%; 9,6%; 10%; 10%; 11,9%; 11,6%; 14,1%; 9,8%.

У наведеному ряді даних коливання у кількості вживань цієї конструкції у різних розділах не є критичними. Спостерігається помірна динаміка зниження щільності цих конструкцій в серединних розділах твору та більша концентрація у початкових та передостанньому розділах із стрибком падіння щільності і точкою біфуркації у 4 та 10 розділах. Повільне її нарощування відбувається у 5, 6, 7 та 8 розділах із піком концентрації у передостанньому 9 розділі, у якому знаходиться точка біфуркації, після якої система демонструє ще більш відчутне зниження вживання конструкцій в останньому розділі.

Різниця між максимальним та мінімальним атракторами становить 4,5%. Більше вживання цих конструкцій порівняно з аналогічними конструкціями твору Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» пояснюється відсутністю текстоїдних речень у тексті «Le Soleil des Scorta», як не притаманних стилю Л. Годе і тяжінню цього автора до простого синтаксису.

Вивчення динаміки системи синтаксису у романі М. Уельбека «La Carte et le Territoire» здійснюється на двох рівнях: нижчий рівень підрозділів всередині трьох розділів та вищий рівень – цілий текст, який, у свою чергу, поділений на п'ять структурних частин: пролог, три розділи та епілог.

Загальна кількість одновалентних присудкових конструкцій у творі М. Уельбека складає 675 одиниць з 13174 пропозиційних пар, що становить 5,1%. Це повністю збігається з аналогічним показником у романі Ж. Феррарі « Le Sermon sur la chute de Rome ».

На першому рівні структурування роману за підрозділами підсистема одновалентних присудкових конструкцій функціонує з такими показниками:

У першому розділі: 2,5%; 3,5%; 3,1%; 1,7%; 6,7%; 8,1%; 5,2%; 3,1%; 2,1%; 8,2%; 3,2%. Атрактор розділу – 4,2% від усіх присудкових конструкцій у цьому розділі. Різниця між екстремумами є значною, а саме – 6,4%.

У другому розділі : 6,5%; 6,5%; 8,2%; 5,2%; 6,6%; 3%; 2,5%; 4,7%; 10,3%; 8,2%; 7,3%; 5,7%; 7,3%. Атрактор цих конструкцій для другого розділу – 6,8%. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами є ще більш помітною, ніж у першому розділі – 7,8%.

У третьому розділі: 7%; 0,7%; 4,1%; 2,3%; 6,6%; 6,1%; 5%; 3,2%; 4,2%; 2,8%; 8,3%; 3,1%; 5,8%; 5,1%. Атрактор розділу – 4,5%, який є значно меншим, ніж у двох попередніх розділах, що пояснюється точкою біфуркації у другому підрозділі, адже із значними змінами у сюжеті твору концентрація цих конструкцій критично стрибкоподібно знижується. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами є зіставною з аналогічним показником у другому розділі і становить 7,6%.

Ми констатуємо, що зміни у динаміці підсистеми одновалентних присудкових конструкцій у романі М. Уельбека « La Carte et le Territoire » на рівні структурування розділів відбуваються хвилеподібно, причому ці трансформації окреслюються не системно-структурними закономірностями, а лише значущими моментами у сюжеті.

Наведені усереднені показники цих конструкцій у розділах мають значення для другого рівня структурування твору, на якому ми з'ясували такі дані: пролог – 3,5%; перший розділ – 4,2%; другий розділ – 6,8%; третій розділ – 4,5%; епілог – 3,6%.

Отже, на другому рівні структурування тексту зміни у синтаксичній системі в одновалентних присудкових конструкціях цього твору є достатньо виразними і відбуваються хвилеподібно, дзеркально-симетрично із віссю у другому серединному розділі. Крім того, можемо стверджувати, що ці показники у пролозі та епілозі майже збігаються.

У романі Ж. Леруа « Alabama song », який аналогічно складно структурований і має два рівні так само як і роман М. Уельбека « La Carte et le Territoire », динамічні дані атракторів одновалентних присудкових конструкцій у п'яти розділах розподіляються таким чином:

У першому розділі – 2,4%; 8,1%; 7%; 8%; 3%; 11%; 11,5%. Атрактор розділу – 8%. Різниця між екстремумами є надзвичайною, а саме – 9,1%.

Наведені дані яскраво демонструють як екстремальну нестабільність підсистеми одновалентних присудкових конструкцій у першому розділі цього твору, так і її симетричну організацію, що доводиться негативним критичним станом у першому підрозділі, позитивним критичним станом в останньому підрозділі,

а також рівноважним станом, що збігається з показником атрактора у серединному підрозділі. Підсистема цих конструкцій зазнає стрибкоподібних змін станів.

У другому розділі – 11,4%; 10,1%; 11,8%; 6,4%; 7,9%; 3,9%. Атрактор розділу – 8,9%. Різниця між мінімальним та максимальним атракторами є також достатньо великою і складає 7,9%.

Тенденція до стрибкоподібних змін і симетричного устрою зберігається також і у другому розділі, що позначається негативним критичним станом в останньому підрозділі та позитивним критичним станом у серединному підрозділі.

У третьому розділі – 6,2%; 7,5%; 8,3%; 10,5%. Атрактор розділу – 7,7%, який є меншим, ніж у двох попередніх розділах, також різниця між максимальним та мінімальним атракторами не є критичною і становить 7,6%.

Підсистема цих конструкцій входить у стабільний стан, тим не менше, тенденція до симетрії зберігається, адже, так само, як і у першому розділі, негативний критичний стан нами виявлено у першому підрозділі, позитивний – в останньому, а точно посередині розділу знаходиться зона стабільного стану підсистеми аналізованих конструкцій.

У четвертому розділі – 6,3%; 8%; 7,9%; 7,9%; 6,3%. Атрактор розділу – 7,5%, який є меншим, ніж у трьох попередніх розділах. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами є незначною і становить 1,7%, що вказує на стабільність цієї підсистеми, яка організована за принципом осьової симетрії, адже негативні критичні стани проявляються у першому та останньому підрозділах із абсолютним збігом показників та відносно рівним негативним станом у другому, третьому та четвертому структурних підрозділах.

У п'ятому розділі – 6,9%; 10,6%; 4,9%; 8,8%. Атрактор цих конструкцій для п'ятого розділу – 6,8%. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами – 3,7%, що підтверджує загальну відносну стабільність цієї підсистеми в останньому розділі.

Однак у серединних другому та третьому підрозділах із, відповідно, позитивним та негативним критичними станами спостерігаємо стрибкоподібні зміни, що спричинено змінами сюжету, згідно з яким помирає персонаж-антагоніст головного персонажа-оповідача, її чоловік.

На вищому рівні структурування аналізованого твору динаміка атракторів одновалентних присудкових конструкцій формує таку послідовність: 8%; 8,9%; 7,7%; 7,5%; 6,8%. Магістральний атрактор – 7,8%. Найбільш наближений до магістрального атрактору є показник третього, тобто серединного розділу.

Підсумовуючи проведений аналіз динаміки одновалентних присудкових конструкцій, зазначимо, що у романі Ж. Феррарі « Le Sermon sur la chute de Rome » зони максимального та мінімального атракторів одновалентних присудкових конструкцій містяться у першому та п'ятому розділах, які, до того ж, відзначаються найменшими кількостями речень порівняно з іншими розділами. Поступова динаміка розрідження та ущільнення від розділу до розділу є дзеркально симетричною із віссю у п'ятому розділі. Використання великих за обсягом текстоїдних речень спричиняє

зниження відсоткового показника по відношенню до ідентичних показників інших авторів. У романі Л. Годе «Le Soleil des Scorta» спостерігається помірна динаміка зниження щільності цих конструкцій в серединних розділах твору та більша концентрація у початкових та передостанньому розділах із стрибком падіння щільності у четвертому та десятому розділах. У романі Ж. Леруа «Alabama song» система цих конструкцій характеризується низхідною антисиметрією із симетричним розташуванням структурних розділів із критичними станами, адже негативний критичний стан відзначено у передостанньому, а позитивний критичний стан – у другому структурному розділах. У романі М. Уельбека «La Carte et le Territoire» зміни у динаміці системи цих конструкцій на рівні структури-

вання розділів відбуваються хвилеподібно, причому ці трансформації окреслюються не системно-структурними закономірностями, а лише значущими моментами у сюжеті, тоді як на другому рівні структурування тексту зміни є достатньо виразними і відбуваються хвилеподібно, дзеркально-симетрично із віссю у другому серединному розділі, що доводить осьову симетричну організацію підсистеми цих конструкцій у динаміці згідно зі структурним поділом роману. Отже, у пролозі та епілозі значення аттракторів майже ідентичні, а у серединному другому розділі цей показник є найбільшим, тому для підсистеми одновалентних присудкових конструкцій характерна осьова симетрія, адже ця підсистема симетрична відносно самої себе.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Зернецька А. А. Функціональна система вербально-комунікативної діяльності (компетентнісний аспект) : автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова»; 10.02.15 «Загальне мовознавство»/ Зернецька А. А. — К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2015. — 36 с.
- [2] Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования: дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 – теория языка / И.Ю. Моисеева. — Оренбург, 2007 — 407 с.
- [3] Ильенко С. Г. Текстовый аспект в изучении синтаксических единиц / С. Г. Ильенко, И. А. Мартыанова, Н. Л. Шубина. — Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1990. — 164 с.
- [4] Ashby W. R. Principles of the self-organizing system E:CO / William Ross Ashby. — № 1–2. — Vol. 6. — P. 102–126.
- [5] Теньер Л. Основы структурного синтаксиса (Языковеды мира) / Люсьен Теньер ; [пер. с франц. редкол. : Г. В. Степанов, В. Г. Гак]. — М. : Прогресс, 1988. — 656 с.
- [6] Ferrari J. Le sermont sur la chute de Rome / Jérôme Ferrari. — Actes Sud Editions, 2012. — 201 p.
- [7] Houellebecq M. La carte et le territoire / Michel Houellebecq. — Flammarion, 2010. — 427 p.
- [8] Герман И. А. Введение в лингвосинергетику / И. А. Герман, В. А. Пищальникова. — Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1999. — 127 с.

REFERENCES

- [1] Zernetska A. Functional system of verbal communicative activities (competence aspect) : Abstract of the Thesis for a Doctoral Degree in Philology, Specialty : 10.02.02 «Russian language»; 10.02.15 «General linguistics» / Zernetska A. A. — K. : M. P. Dragomanov National University, 2015. — 36 p.
- [2] Moiseyeva I.Y. Synergetic model of the formation of the text: Thesis for a Doctor Degree in Philology, Specialty 10.02.19 – theory of language / I.Y. Moiseyeva. — Orenburg, 2007 — 407 p.
- [3] Iliencko S. G. a Text aspect in the study of syntactic units / S. G. Ilenko, A. I. Martyanova, N. L. Shubina. — Leningrad : LSPI A. I. Gertsen, 1990. — 164 p.
- [4] Ashby W. R. Principles of the self-organizing system E:CO / William Ross Ashby. — № 1–2. — Vol. 6. — P. 102–126.
- [5] Tesnière L. Basis of the structural syntax (Linguists of the world) / Lucien Tesnière. — M. : Progress, 1988. — 656 p.
- [6] Ferrari J. Le sermont sur la chute de Rome / Jérôme Ferrari. — Actes Sud Editions, 2012. — 201 p.
- [7] Houellebecq M. La carte et le territoire / Michel Houellebecq. — Flammarion, 2010. — 427 p.
- [8] German I.A. Linguosynergetics / I.A. German. — Barnaul: Publishing House of the Altai Academy of Economics and Law, 2000. — 168 p.

Dynamics of monovalent predicate constructions in contemporary French fictional prose texts: lingual and synergetic aspect N. G. Filonenko

Abstract. The article focuses on the results of the analysis of the positional dynamics of monovalent predicate constructions in contemporary French fictional prose texts in lingual and synergetic aspect, the regularities of the syntactic system of self-organization of the analyzed texts taking into account the structural and dynamic characteristics of these constructions.

Keywords: self-organization of the text, linguosynergetics, syntax, attractor, the predicate.

Динамика одновалентных конструкций сказуемого в современном французском художественном прозаическом тексте: лингвосинергетический аспект Н. Г. Филоненко

Аннотация. В статье представлены результаты анализа позиционной динамики одновалентных сказуемых конструкций современного французского художественного прозаического текста в лингвосинергетическом аспекте, установлены закономерности синтаксической системной самоорганизации современного французского художественного прозаического текста с учетом структурных и динамических характеристик этих конструкций.

Ключевые слова: самоорганизация текста, лингвосинергетика, синтаксическая конструкция, аттрактор, сказуемое.

Синонімія як один із механізмів організації одиниць індивідуального лексикону природного білінгва

О. А. Гапченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: lengapchenko@gmail.com

Paper received 23.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. Стаття присвячена аналізу новітніх підходів до вивчення синонімії та суміжних явищ. Основна увага акцентується на когнітивних і психолінгвістичних аспектах синонімії. На матеріалі асоціативних експериментів досліджуються особливості формування і функціонування синонімічних зв'язків у структурах внутрішнього лексикону людини, аналізуються факти впливу індивідуального комбінованого білінгвізму на специфіку процесів синонімізації одиниць у лексиконі білінгва, з'ясується психологічна реальність домінанти синонімічного ряду.

Ключові слова: семантика, синонімія, психолінгвістика, індивідуальний лексикон білінгва.

Вступ. Сучасна лінгвістика розглядає слово як системно-мовний і психологічний феномен, що бере участь у формуванні інформаційної бази людини, оволодінні досвідом попередніх поколінь і становленні індивіда як члена певного соціуму [3, с. 425]. Функціонування слова в індивідуальній свідомості людини визначається сформованим образом світу, місцем слова в мовній системі та його комунікативними характеристиками. Будучи засобом доступу до єдиної інформаційної бази, *індивідуальний лексикон* відображає системність знань носія мови про навколишній світ, його закономірності та зв'язки. Уся психофізіологічна діяльність людини спирається на здатність знаходити в реальній дійсності важливі факти й ознаки на основі подібності й відмінності. Ця тенденція має універсальний характер і може розглядатися як психологічна реальність. Функціонування слів в індивідуальній свідомості мовців визначають різного роду асоціативні зв'язки. До складу асоціативних полів входять синоніми, суперординати, гіпоніми; слова, значення, яких мають спільні компоненти з ядром поля; значення, які мають спільні компоненти з суперординатою; потенційні антоніми [4, с. 264–265]. За такого підходу розуміння феномену *синонімії* лише як повного чи часткового збігу значень слів, морфем, фразеологічних одиниць, граматичних форм при відмінності їх звукової форми, очевидно, є недостатнім. Як свідчать дослідження, ідеальні синоніми існують тільки у словнику, у реальному житті відбувається постійний процес активації та структуризації елементів досвіду носіїв мови. Поява і функціонування синонімічних одиниць визначені динамізмом людської діяльності, тому цілком закономірно, що останнім часом у рамках антропоцентричної парадигми в лінгвістиці розвивається психолінгвістичний підхід до вивчення синонімії (праці О. О. Залевської, С. В. Лебедевої, В. А. Белова, А. А. Шумилової та ін.).

Мета дослідження: експериментальним шляхом вивчити особливості формування і функціонування зв'язків синонімічного типу в індивідуальному лексиконі людини, проаналізувати факти впливу індивідуального білінгвізму на специфіку процесів синонімізації одиниць у лексиконі особистості, з'ясувати психологічну реальність домінанти синонімічного ряду.

Матеріали та методи. Теоретичною базою дослідження послужили психолінгвістична теорія слова як здобутку індивіда, концепція єдиної інформаційної бази О. О. Залевської, теорія проксиматики С. В. Лебедевої, класична теорія синонімії, представлена у працях Ю. Д. Апресяна, А. П. Євгенєвої, Дж. Лайонза, Л. М. Полюги, О. О. Тараненка, Г. А. Уфимцевої та ін. Матеріал дослідження – результати проведених асоціативних експериментів різного типу, учасниками яких були вихідці з різних регіонів України, котрі вільно володіють двома або більше

мовами.

Результати та їх обговорення. Через відсутність єдиних критеріїв синонімічності терміни *синонім* і *синонімія* не мають чітких визначень. У психолінгвістичній літературі замість поняття *синонімія* часто використовують поняття *близькість значення слів*. Використовуючи термін *близькість значення слів*, мають на увазі різні аспекти семантики слова. Ч. Осгуд зауважував, що близькість значень слів визначається подібністю їхніх семантичних профілів або близькістю координат у «семантичному просторі» [12]. Параметри визначення рівня близькості значень слів точно не визначені, однак, у деяких дослідженнях відзначається, що є багато спільного між *синонімічністю слів* і *силою їхнього асоціативного зв'язку*. Теорія проксиматики, націлена на узагальнення уявлень про близькість значень мовних знаків, пояснює наявність різних підстав для встановлення *близькості значення слів* як одиниць *індивідуального лексикону* через зумовленість *єдиною інформаційною базою* індивіда й опору на різні форми репрезентації образу світу як продукту переробки індивідуального й соціального досвіду людини. Процес проксиматичної розглядається як «частина інтелектуальної діяльності людини, ситуація, в якій задіяні аналогові, логічні, асоціативні механізми людського мислення, активізується уява, яка оперує образами, що дозволяє створювати необхідні смислообрази» [6, с. 63]. В основі підходу – *особистість мовця*. У цьому ракурсі під *близькістю значень слів* доцільно розуміти «відтворення смислів, що перетинаються, в індивідуальній свідомості за допомогою різних мовних засобів у процесі мовно-розумової діяльності» [11], а *синонімами* вважати слова, що *усвідомлюються носіями мови* як близькі за смислом [5].

Інтегративний підхід до близькості значення слів передбачає врахування всієї інформації, яка стоїть за словом у свідомості людини. Звернення до *мовної свідомості, індивідуального лексикону білінгва* дозволяє перевірити психологічну реальність різних теорій близькості значення слів. До проблеми функціонування одиниць синонімічного типу в індивідуальному лексиконі білінгвальної особистості ми підходимо з позиції теорії індивідуального знання (О. О. Залевська). З метою дослідження процесів творення, структурування і функціонування одиниць синонімічного типу в *індивідуальному лексиконі білінгва* була проведена серія психолінгвістичних експериментів, до участі в яких було залучено 135 осіб різних професій (переважно нефілологічних спеціальностей: біологи, будівельники, геологи, економісти, історики, медики, менеджери, освітяни, підприємці, політологи, програмісти, психологи, фізики, хіміки, юристи тощо) із вищою або неповною вищою освітою (63% - жіночої статі, 37% - чоловічої), які на сьогодні мешкають у м. Києві, однак є вихідцями з

різних регіонів України: м. Києва та Київської області, Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської областей. Серед учасників експериментів були як представники регіонів, що характеризуються полікультурною та багатомовною ситуацією, так і регіонів, що мають більш монолітний мовний і культурний ландшафт. Серед інформантів були представники різних вікових груп: 18-21 років (26%), 22-30 років (34%), 31-40 (18%), 41-50 (10%), 51-60 (12%). Усі інформанти відзначили в анкеті володіння кількома мовами: щонайменше – українською та російською, а також англійською (66%), німецькою (21%), французькою (8%), італійською (3%), китайською (2%), турецькою (2%), іншими (2%). Деякі інформанти володіють не однією, а двома-трьома іноземними мовами: однією іноземною мовою – 63%, двома – 20 %, трьома – 2 %; не зазначили володіння іноземною мовою – 15%. Слід зауважити, що представники різних вікових груп по-різному визначають свій рівень володіння іноземними мовами. Так, інформанти віком до 30-ти років майже всі зазначають володіння якоюсь іноземною мовою, не зважаючи на рівень володіння. Білінгви інших вікових груп називають переважно ті іноземні мови, які вони реально непогано знають, або визначають рівень володіння мовою за допомогою приміток («вільно», «базовий рівень», «зі словником» тощо). Інформанти віком від 50-ти років і старші переважно відповідають, що не володіють іноземними мовами, або ставлять прочерк в анкеті. При цьому майже всі інформанти відзначають, що українською та російською вони володіють вільно, хоча рідною більшість називають одну з них (82%), обидві мови – 18%. Результати анкетування показали, що інформанти, які назвали рідними дві мови, засвоїли обидві мови ще в дошкільному віці (в родині, в побуті, з однолітками тощо), вільно володіють ними і використовують їх однаково часто. Нагадаємо, що переважна більшість учасників експериментів не мають філологічної освіти, іноземні мови вивчали спочатку в школі, пізніше – у вищих навчальних закладах. Тобто маємо справу з природним і комбінованим білінгвізмом інформантів.

Експеримент відбувався у два етапи. У першій частині експерименту інформантам пропонувалася анкета з 22 слів-стимулів, до яких потрібно було записати однакові або близькі за значенням слова. У другій частині пропонувалися 22 синонімічні ряди, в кожному з яких потрібно було обрати одне, стрижневе, на думку респондента, слово. З метою уникнення механічного переписування слів із другої частини експерименту в першу, анкети заповнювалися в 2 етапи: після заповнення першої анкети інформант отримував другу. Слова-стимули (прикметники різних тематичних груп) були вибрані зі Словника синонімів української мови [8].

На 22 стимули було отримано 948 асоціативних реакцій, які умовно можна кваліфікувати як синонімічні.

Переважна більшість інформантів заповнювали анкету українською, хоча не всі з них назвали її рідною у вступній частині анкети. У відповідях білінгвів, які назвали рідною російську мову, але відповідали українською, зустрічається більше так званих кальок, напр.: *високомірний, вичурний, впадаючий, вредний, забродивший, задира, іносказаний, передросвіт, релігійний, сплочений* тощо. Такі прояви інтерференції свідчать про неоднаковий рівень володіння мовами і, як наслідок, неспроможність білінгва швидко знайти український відповідник.

Більшість респондентів наводили 1 асоціат-синонім до кожного запропонованого слова-стимулу, однак у деяких анкетах на окремі стимули подані 2–3 асоціативні реакції. Чим більш абстрактним (або незрозумілим) для респондента було слово-стимул, тим більше асоціативних реакцій він намагався дати, при цьому кожна наступна реакція певним чином доповнювала, конкретизувала значення слова-стимулу або попередньої реакції, пор.: АЛЕГОРИЧНИЙ – *прихований, неочевидний; прихований, замаскований; замаскований, з підтекстом; схований, неясний, неочевидний; езопівський, прихований; БУНДЮЧНИЙ – з гонором, пихатий; пихатий, зарозумілий; сердитий, гонорливий, амбітний; пихатий, гоноровий; нахмурений, ображений; гонорливий, з пихою; гордий, високомірний; МІФІЧНИЙ – вигаданий, легендарний, епічний; нереальний, химерний; вдуманий, вигаданий, неіснуючий; вигаданий, придуманий; неіснуючий, вигаданий; неіснуючий, казковий; казковий, ілюзорний, примарний; основоположний, придуманий, легендарний; давній, легендарний; казковий, фантастичний.*

Стимули-прикметники викликали різні за частини-мовно належністю реакції: прикметники – 85%, іменники – 10%, прислівники – 3%, дієслова – 1,5%. Окрему групу становлять асоціат-словосполучення чи речення (1,5%). Таким чином, переважна більшість отриманих асоціацій відображає парадигматичні зв'язки між стимулом і реакцією, синтагматичні зв'язки репрезентовані нечисленими приїменниково-іменниковими конструкціями чи реченнями.

Парадигматичні зв'язки проявляються через синонімічні й гіпо-гіперонімічні відношення. Найчастотнішими асоціаціями, що відображають синонімічні і близькі до них відношення, на запропоновані стимули-прикметники є прикметники. При цьому походження слова-стимулу (належить воно до власне української лексики чи є похідним від запозиченого), як правило, не впливає на частини-мовно належність реакції. Очевидно, респонденти, виконуючи умови експерименту, намагалися дати асоціацію-синонім якомога ближчу до самого стимулу, тому на стимул-прикметник відповідали у більшості випадків також прикметником, пор.: АЛЕГОРИЧНИЙ – *прихований (41), замаскований (16), інакомовний (14), переносний (8), з прихованим змістом (6), неясний (4), той, який має прихований зміст (2); символічний, дооплановий; з підтекстом; схований, іносказаний, похідний, завуальований, ілюзорний, перебільшений, протилежний, невідповідний, порівняльний, повчальний, висміювання (1); БОГОМІЛЬНИЙ – віруючий (38), набожний (22), побожний (9), релігійний (9), релігійний (1); ІМПОЗАНТНИЙ – солідний (18), презентабельний (16), видний (15), статний (14), величний (6), поважний (6), показний (6), ставний, гарний харизматичний, підвищений, екстравагантний, незвичайний, достойний, впевнений, рішучий, респектабельний, привабливий; який добре виглядає; захопливий, епатажний, яскравий, цікавий, незвичний, надзвичайний, репрезентабельний, вичурний, щоголь, деді (1); КОМИЗЛИВИЙ – вередливий (31), примхливий (17), капризний (15), неслухняний (12), балуваний (12), плаксивий (8), непосидючий (6), крикливий (6), вредний (4), сором'язливий, химерний, дивний, скиглячий (1); МІФІЧНИЙ – вигаданий (27), нереальний (14), фантастичний (14), легендарний (12), придуманий (12), неіснуючий (10), казковий (3), давній (2), вдуманий, незвичайний, таємний, уявний, епічний, ілюзорний, примарний, химерний, аморфний, історичний, міфологічний, фата моргана (1); МОНУМЕНТАЛЬНИЙ – величний (32), глобальний (23), ґрунтовний (23), капітальний (14), основоположний (14), фундаментальний*

(14), великий (12), грандіозний (12), високий (10), величавий (8), глибокий (2), всеохоплюючий (2), кам'яний (2), кременний (2), повний (2), вічний, вражаючий, довічний, класичний, незрушній, непохитний, об'ємний, оздоблений, серйозний, солідний, стрижневий (1); ПРЕНИКЛИВИЙ – пронизливий (32), глибокий (14), душевний (12), чуйний (12), чуттєвий (12), щемкий (8), дошкульний, різкий, вражаючий, докучливий, експресивний, інтуїтивний, нищівний, передбачливий, пильний, рефлексивний, розуміючий, розумний, сердечний, уважний, чутливий (1) (зберігається орфографія відповідей інформантів; курсивом тут подані асоціативні реакції, не зафіксовані в Словнику синонімів [8]).

Хоча більшість реакцій на стимули-прикметники становлять прикметники, зафіксовані також асоціативні іменники (АЛЕГОРИЧНИЙ – висміювання; ГРУБИЙ – невіглаз, хам; ІМПОЗАНТНИЙ – цоґоль, дєнді; ЛУКАВИЙ – лицьмір; ПРИЧЕПЛИВИЙ – задира, реп'ях; СЕБЕЛЮБНИЙ – еґоїст, однолюб). Як зазначалося, синтагматичні відношення репрезентовані у відповідях інформантів поодинокими прийменниково-іменниковими конструкціями чи реченнями. Так, зафіксовані окремі відповіді у вигляді словосполучень або речень різної структури (АЛЕГОРИЧНИЙ – з прихованим змістом (6), той, який має прихований зміст (2); БУНДЮЧНИЙ – з гонором; ДОСВІТНИЙ – до світанку (2); ЗАЧІПЛИВИЙ – впадаючий в око; ІМПОЗАНТНИЙ – який добре виглядає; КОРЕНАСТИЙ – міцний статурою; мало зросту; могутній, але невисокий; МІФІЧНИЙ – фата морґана; СЕБЕЛЮБНИЙ – закоханий у себе).

Деякі стимули не викликали в респондентів спонтанних асоціацій. Так, пропуски в анкетах зафіксовані біля стимулів БУНДЮЧНИЙ (10), КОМІЗЛИВИЙ (9), КВАСНИЙ (8), ЗАЧІПЛИВИЙ (7), АЛЕГОРИЧНИЙ (4), ВИКІНЧЕНИЙ (3), ЩЕМКИЙ (3), ІМПОЗАНТНИЙ (3), КОРЕНАСТИЙ (3), ПРЕНИКЛИВИЙ (3). Мова виступає як «засіб переживання власного досвіду індивіда у взаємодії з цим світом, категоризація при цьому визначена не стільки якоюсь «об'єктивною» мережею відношень, скільки прагматикою цього переживання» [6, с. 63]. Проксимация передбачає уточнення значення слова в ситуації «для мене – тут – зараз» (О. О. Залевська), а більшість із наведених слів, очевидно, не входять до активного життєвого респондентів (які мають освіту переважно технічного й економічного профілю). Будучи на периферії їхнього лексикону, ці слова не викликають спонтанних синонімічних асоціативних реакцій, оскільки при використанні слова людина керується своїми знаннями про властивості предметів і явищ навколишнього світу.

Серед асоціацій, що відображають синонімічні і близькі до них відношення, представлені різні за ступенем синонімічності лексеми, які за звичною термінологією можна кваліфікувати як абсолютні синоніми, часткові синоніми (ідеографічні, стилістичні тощо). Однак, подальший аналіз показав, що не всі асоціативні реакції можуть бути описані як випадки **синонімів** в суворому лінгвістичному розумінні цього терміну, тому більшість отриманих асоціативних реакцій будемо розглядати як **психологічні симіляри** (ВІРЮЧИЙ – сакральний, ГРУБИЙ – твердий, черствий). Індивідуальні симіляри можна пояснити тим, що «зустрічаючись із якоюсь аномалією або утрудненням, індивід починає їх пояснювати на основі свого знання і переживання» [6, с. 65]. Проблема близькості значення розглядається в контексті культурно-історичного і соціального досвіду. Асоціативний експеримент не завжди дає чітку картину близькості значення слів, однак у багатьох випадках сила зв'язку слів між симі-

лярами наближена до сили зв'язку між зафіксованими у словниках синонімами (АЛЕГОРИЧНИЙ – прихований, замаасований, інакомовний; ОЩАДЛИВИЙ – економічний, бережливий, заощадливий; РОЗУМНИЙ – мудрий, мислячий, кмітливий, голова).

Як правило, синоніми об'єднують у синонімічні ряди, у межах яких виділяють *домінанту*. Незважаючи на традиційний підхід до *домінанти* як одиниці, що найбільш виразно втілює інтегруюче поняття, позначене словами синонімічного ряду, її виділення на практиці викликає певні труднощі. Г. А. Уфімцева зауважує, що визнання домінанти «веде фактично до підміни природних властивостей семантики природних мов метамовною семантикою, одиниць мови – одиницями опису» [9, с. 33]. Подібну думку висловлює В. Д. Черняк: «Загальне значення синонімічного ряду не може тлумачитися однослівно» [10, с. 23]. З метою вивчення структури синонімічного ряду і психологічної реальності його домінанти у другій частині нашого експерименту інформантам пропонувалося визначити основне слово в поданих синонімічних рядах. Ю. Д. Апресян відзначає прагматичну специфіку *домінанти*: «Вона обслуговує такі життєві ситуації, в яких інші синоніми ряду не можуть бути використані» [7, с. 28]. Саме з таких позицій ми підходили до аналізу відповідей інформантів у другій частині експерименту. У більшості випадків інформанти визнавали домінантою одиницю синонімічного ряду в номінативному значенні, яка безпосередньо, прямо виражала зв'язок із предметом, явищем, поняттям, його пряме, точне найменування без додаткових (експресивних, емоційних, стилістичних) елементів. Такий підхід інформантів у загальних рисах відповідає традиційному підходу до визначення домінанти синонімічного ряду: вона має найбільш широке значення, є «найбільш уживаним синонімом, має найбільш повну парадигму, найбільш широкий набір синтаксичних конструкцій, найбільш широку сполучуваність і найбільш нейтральна стилістично, прагматично, комунікативно і просодично» [1, с. 219]. У термінах когнітивної лінгвістики, *домінанту синонімічного ряду* називають *прототипом синонімічного ряду* в тому розумінні, що вона є ідеальним представником категорії [2, с. 132]. Використання психолінгвістичних експериментів корегує традиційне уявлення про домінанту синонімічного ряду. У психолінгвістичних дослідженнях синонімії вводиться поняття «плаваюча домінанта». Такі ознаки домінанти синонімічного ряду, як статичність і нейтральність, нестійкі, тому про домінанту синонімічного ряду можна казати як про стійку асоціацію всередині природної категорії.

В основі ментальної діяльності по встановленню близькості значення лежить операція порівняння. Вибір основи порівняння зумовлений низкою чинників (соціальних, психологічних та ін.). Встановлення близькості значення слів визначається особливостями індивідуального досвіду й тому є варіативним, а *близькість слів за значенням* – асиметричною [6, с. 62]. У людини можуть бути свої уявлення про позначуване, тому вона встановлює близькість значення слів на основі суб'єктивного чинника. Іноді під час експериментів інформанти підміняли слова-стимули, пред'явлені в анкеті, словами близькими за значенням, зауважуючи, що «це слово вже було», хоча насправді вихідний список слів містив лише близькі за значенням слова. Так, наприклад, при пред'явленні слова-стимулу **роботячий** інформанти казали, що воно вже було, хоча раніше в анкеті був стимул **працьовитий**. Наявність спільного кореня у слів-стимулів могла б наштовхнути інформантів на таке зауваження, однак, як бачимо, близькі семантично слова **працьовитий** і **рабо-**

тящий – різнокореневі. Суб'єктивно близькими стають одиниці, об'єднані тематичними й родо-видовими відношеннями. Тип близькості значення слів залежить від ситуації, способу її концептуалізації в мовній картині світу та від низки інших мовних, соціальних і психологічних чинників.

Висновки. Знання семантики слів формується мережею різноманітних знань індивіда. З позиції теорії індивідуального знання **синонімія** розглядається як один із механізмів творення і функціонування одиниць в індивідуальному лексиконі людини, який є результатом взаємодії таких когнітивних процесів, як асоціювання, категоризація й лексикалізація. Використання психолінгвістичного критерію розширює традиційні межі синонімії. У рамках психолінгвістичного підходу синонімію можна тлумачити як *ментально-мовну категорію*, що реалізує пізнавальну діяльність людини, під час якої поєднуються значення різних за формою слів.

Узагальнюючи результати проведеного експерименту, можна зробити висновок, що суб'єктивна оцінка інформантами близькості значення слів не завжди збігається з тлумаченням синонімії в лінгвістичних джерелах, однак у багатьох випадках є дуже близькою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянской культуры, 2009. – Т. 1 : Парадигматика – 568 с.
2. Белов В. А. Типы синонимических рядов / В. А. Белов // Вопросы психолінгвістики. – № 22. – 2014. – С. 125–137.
3. Залевская А. А. Психолінгвістические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
4. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику : учебник. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: РГГУ, 2007. – 560 с.
5. Лебедева С. В. Два подхода к исследованию лексической синонимии / С. В. Лебедева // Психолінгвістические исследования значения слова и понимания текста: межвуз. темат. сб. науч. трудов. – Тверь : Тверской гос. ун-т, 1999. – С. 68–73.
6. Лебедева С. В. Содержание и специфика термина «проксиматика» // Вопросы психолінгвістики. 2009. №10. С. 62–68.

REFERENCES

1. Apresyan, Ju. Studies in semantics and lexicography / Ju. Apresyan. – Moscow: Languages of Slavic culture, 2009. – Volume 1: Paradigmatic – 568 p.
2. Belov, V. Types of synonymic groups / Vadim Belov // Journal of Psycholinguistics. – № 22. – 2014. – Pp. 125–137.
3. Zalevskaya A. A. Psycholinguistic studies. Word. Text. – Moscow: Gnosis, 2005. – 543 p.
4. Zalevskaya A. A. Introduction to Psycholinguistics. – 2nd edition, revised and corrected. – Moscow : Russian State Humanitarian University, 2007. – 560 p.
5. Lebedeva S. V. Two approaches to studying the lexical synonymy / S. V. Lebedeva // Psycholinguistic approaches to word meaning and text understanding. – Tver: Tver State University, 1999. – Pp. 68–73.
6. Lebedeva S. Meaning and specificity of the term “proximity” //

Використання психолінгвістичних методів дослідження, зокрема асоціативного експерименту, дозволяє визначити ступінь семантичної близькості слів, уникнувши при цьому суб'єктивності. Для мовців близькими за значенням можуть бути слова, не зафіксовані у словниках синонімів. Суб'єктивно близькими можуть бути одиниці, поєднані тематичними й родо-видовими відношеннями. Асоціативна основа категоризації свідчить про індивідуальну презентацію синонімії у свідомості білінгва. Синонімічність мовних одиниць є результатом дії всього механізму його індивідуальних знань. Синонімами доцільно вважати слова, що усвідомлюються носіями мови як близькі за змістом. Для мовців існує значно ширше коло слів, які ідентифікуються як подібні за своїм значенням (близькі або ідентичні), ніж зареєстровані у словниках синонімів. Критерії суб'єктивної оцінки семантичної близькості потребують подальшого аналізу. Домінанта синонімічного ряду не є статичною одиницею й може розглядатися як стійка асоціація всередині природної категорії. Використання даних асоціативних експериментів дозволяє корегувати традиційні уявлення про структуру синонімічного ряду і його домінують.

7. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под ред. Ю. Д. Апресяна. – М.: Школа «Языки славянской культуры». 2003. – 2-е изд., испр. и доп. – 1488 с.
8. Полуга Л. М. Словник синонімів української мови. 2-е вид. – К.: Довіра, 2006.— 477 с.
9. Уфимцева А. А. Семантический аспект языковых знаков // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 31-45.
10. Черняк В. Д. Проблема синонимии и лексико-грамматическая классификация слов. – Л., 1989. – 118 с.
11. Шумилова А. А. Синонимия как ментально-языковая категория (на материале лексической и словообразовательной синонимии русского языка: дисс. ... канд. филол. наук. Кемерово, 2009. – 273 с.
12. Osgood Ch. E., Suci G. J. & Tannenbaum P. H. The Measurement of Meaning. – Urbana: University of Illinois Press, 1957. – 346 p.

- Journal of Psycholinguistics. 2009. № 10. Pp. 62–68.
7. New Explanatory Dictionary of Russian Synonyms / Apresyan Ju. – Moscow: Slavic culture languages, 2003. – 2nd edition, revised and corrected. - 1488 p.
8. Poluga L. M. Synonyms dictionary of the Ukrainian language, 2nd edition. – Kyiv: Dovira, 2006.— 477 p.
9. Ufimtseva A. A. Semantic language units aspects // Principles and methods of semantic studying. – Moscow, 1976. – Pp. 31-45.
10. Chernyak V. D. The issues of synonymy and lexical and grammatical word classification. – L., 1989. – 118 p.
11. Shumilova A. A. Synonymy as mental-language category (based on the lexical and derivational synonyms Russian language).—Kemerovo, 2009. 273 p.

Synonymy as one of mechanisms of the organization of units of an individual lexicon natural bilingual

O. A. Gapchenko

Abstract. This article analyzes the new approaches to study the synonyms and its related phenomena. The prior attention is focused on the cognitive and psycholinguistic aspects of synonyms. There are investigated the features of synonymous relations formation and functioning inside the internal structures of human lexicon based on the associative experiments material, analyzed the facts of impact the individual bilingualism onto the specific synonymy processes over the units in the bilingual lexicon, and turned out the psychological reality of a dominant in the synonymic rows.

Keywords: semantics, synonymy, linguistic personality, individual lexicon, psycholinguistics.

Синонимия как один из механизмов организации единиц индивидуального лексикона естественного билингва

Е. А. Гапченко

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к изучению синонимии и смежных явлений. Основное внимание сосредоточено на когнитивных и психолінгвістических аспектах синонимии. На материале ассоциативных экспериментов изучаются особенности формирования и функционирования синонимических связей в структурах внутреннего лексикона человека, анализируются факты влияния индивидуального комбинированного билингвизма на специфичу процессов синонимизации единиц в лексиконе билингва, рассматривается психологический статус доминанты синонимического ряда.

Ключевые слова: семантика, синонимия, психолінгвістика, индивидуальный лексикон билингва.

Métaphore et comparaison: aspect linguo-cognitif de leur différenciation

V. A. Gladka

Université nationale de Taras Chevtchenko de Kyiv, Institut de philologie
Corresponding author. E-mail: hladka_valya@yahoo.fr

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Résumé. L'étude approfondie de la métaphore dans les différentes perspectives de la linguistique moderne a permis de l'interpréter non seulement comme une expression verbale de la mentalité créatrice des porteurs de la langue, mais aussi comme l'une des opérations mentales de la catégorisation de la réalité. Dans ce cas-là, la métaphorisation est assimilée à la comparaison avec laquelle celle-ci est souvent identifiée. En appliquant la théorie de la modélisation cognitive l'auteur montre la différence entre ces deux phénomènes au niveau structurel et au niveau de la sémantique profonde.

Mots-clés: *métaphore, comparaison, opération cognitive, modèle cognitif, unité phraséologique.*

Introduction. L'étude de la métaphore en tant qu'un des moyens créatifs de l'enrichissement de la langue, un phénomène de l'économie langagière, un modèle sémiotique qui utilise les signes d'un domaine conceptuel pour désigner un autre, a une longue histoire. Dans les oeuvres des philosophes antiques la métaphore a été étudiée principalement en termes de forme linguistique et qualifiée comme figure de la parole, comme moyen stylistique de la réalisation de la fonction poétique du langage (Aristote). Tout au long de l'histoire de la rhétorique, la métaphore était positionnée comme "un bon tour d'esprit basé sur la flexibilité des mots", "quelque chose d'approprié dans certains cas, et qui nécessite de l'art et des précautions particulières" [8, p. 45].

Revue des études linguistiques. L'extension progressive de la métaphore dans divers genres du discours a contribué à sa transformation dans la conscience linguistique d'un moyen poétique en un mode de vie quotidienne, en un signe fondamental de la langue. Par conséquent, elle est devenue un des phénomènes linguistiques les plus étudiés. Outre ses traits morphologiques et dérivationnels, les linguistes explorent la structure sémique de la métaphore (approche sémiologique) et sa corrélation avec l'objet extralinguistique (approche onomasiologique); son rôle dans la référence (approche logique), dans la production et la perception du langage (approche psychologique); son lieu dans divers groupes lexicaux (approche lexicologique); les traits linguistiques de la métaphore stylistique (approche lingolittéraire); ils déterminent la différence entre les notions du sens "littéral" et "figuré" (approche lexicographique). Les chercheurs interprètent, ainsi, la métaphore comme un moyen d'organisation de l'activité cognitive (approche épistémologique), un moyen de l'expression dans le texte (approche lingostylistique), un moyen d'effet communicatif et de manipulation de la conscience du public cible (approche pragmatique), un phénomène culturel de la langue qui fixe les facteurs et les motifs de la réinterprétation des codes culturels ethniques (approche lingoculturelle), une façon de comprendre la réalité (approche cognitive). Tous ces paradigmes linguistiques ont créé une base théorique solide pour de nouvelles études scientifiques. Mais, comme remarque V. Petrov, la métaphore est une "mine d'or, qui a beaucoup de pépites, mais la plupart d'entre elles ne sont pas encore trouvées" [7, p. 143], ce qui, en fait, détermine l'actualité permanente de l'étude de sa véritable nature.

Les recherches cognitives ont permis d'examiner la métaphore non seulement comme un moyen de complé-

tion des ressources symboliques de la langue, mais aussi comme "une propriété globale de la langue, comme une façon de penser du monde et de la connaissance du monde" (L. Balachova), comme "une opération mentale, un mode de connaissance, de la conceptualisation, de la catégorisation, de l'évaluation et de l'explication du monde" (E. Boudayev), comme "un moyen important de construction d'une image conceptuelle du monde" (V. Kachkin, D. Chatalov). En conséquence, le processus de la métaphorisation est défini comme une opération cognitive avec les concepts qui permet de comprendre un domaine particulier de la réalité en termes de structures conceptuelles déjà formées sur la base de l'expérience acquise dans d'autres domaines. Ainsi, ce n'est pas un nom isolé (avec sa valeur nominative littérale) qui est transféré, mais une structure conceptuelle complète (schéma, modèle, script) qui est activée par un mot (focus de métaphore) dans l'esprit des locuteurs natifs grâce à la relation conventionnelle de celui-ci avec cette structure conventionnelle [2]. En d'autres termes, avant le processus de métaphorisation, il n'y a qu'une connaissance préalable du concept désigné qui, après, détermine le choix du moyen langagier et les paramètres du sens. Ensuite, les essences mentales qui ne sont pas observables directement, correspondent à travers la métaphore aux essences mentales plus simples ou plus observables, c'est-à-dire on observe "le transfert de la conceptualisation de l'espace mental observé directement sur celui inobservé directement qui dans ce processus est conceptualisé et inclus dans le système conceptuel global de la communauté linguistique donnée" [3, p. 55].

Objectif de la recherche. L'une des questions soulevées dans l'étude de l'aspect logique et psychologique de la métaphore, est la nature de la similitude de deux objets ou concepts, dont le mécanisme-clé est la comparaison par similarité. En conséquence, on identifie les deux phénomènes – la métaphore et la comparaison. L'objectif principal de la recherche proposée consiste, alors, à présenter en détails le problème mentionné et à justifier la distinction entre les deux notions du point de vue cognitif.

Matériel de la recherche. Les unités phraséologiques (ci-après – UP) du français, basées dans la plupart des cas sur la métaphore, servent de matériel de notre recherche.

Résultats de la recherche. Il y a longtemps, Charles Bally a souligné que la métaphore "n'est autre chose qu'une comparaison où l'esprit influencé par les tendances de rapprocher la notion abstraite et l'objet concret, les réunit en un seul mot" [9, p. 221]. Cette idée a été soutenue par d'autres scientifiques qui considèrent la méta-

phore comme une comparaison elliptique ou minimisée (V. Gak, J. Searl, V. Telia et al.), comme “une comparaison où on a omis quelque chose” (D. Miller), comme “une comparaison cachée qui se réalise par l’utilisation du nom d’un objet au lieu d’un autre et qui révèle, par conséquent, un trait significatif de celui-ci” (I. Arnold). V. Oholtsev, en particulier, voit la nature de la métaphore dans la transformation de la comparaison figée. Il est persuadé que la métaphore et la comparaison ont la même origine sémantique et logique, y compris la comparaison des objets à la base de leurs caractéristiques communes, la même structure logique comparative (A – B / C), la même proportion logique des éléments comparatifs (A et B), ainsi que la comparaison des objets a le caractère de la similitude entre les éléments A et B. Si la structure comparative perd les caractéristiques de la comparaison, elle devient métaphore [6, p. 60].

Bien que ce point de vue soit reconnu de la majorité des linguistes, il est parfois critiqué, en particulier par ceux qui interprètent la comparaison et la métaphore comme des “phénomènes linguistiques apparentés”. Ils argumentent ce fait par ce qu’à la base de ces phénomènes linguistiques se trouve la capacité de l’esprit humain de comparer les objets, les phénomènes ou leurs signes, ainsi que, en fonction des résultats de cette comparaison, de tirer des conclusions sur leur identité, similitude ou différence. En d’autres termes, basées sur la comparaison des deux objets, la comparaison et la métaphore ont, en fait, quelque chose de commun. De plus, un examen de la métaphore comme comparaison réduite, selon A. Vezhbytska, relève une différence entre ces deux phénomènes au niveau de la structure superficielle, mais pas profonde, ce qui nie la différence sémantique entre eux [8, p. 142].

En suivant cette idée, ajoutons que la différence entre la métaphore et la comparaison est aussi évidente à travers les relations logiques et sémantiques, à savoir : 1) c’est l’assimilation des éléments A et B qui est à la base de la comparaison, tandis que leur identification est à la base de la métaphore (cf : *Pierre est brave comme un lion* – comparaison figurée et *Pierre est un vrai lion* – métaphore); 2) la métaphore, contrairement à la comparaison, réalise la fonction nominative parce que grâce à l’identité à l’élément A, élément B peut devenir son nom; 3) la comparaison figurée se présente comme l’assimilation d’un objet d’un genre à la classe des objets d’un autre genre, tandis que la métaphore, c’est le nom d’un objet d’une classe au lieu du nom de la classe d’un autre genre; 4) dans la métaphore les différentes caractéristiques sont présentées non dans leur division qualitative, comme dans la comparaison, mais sont verbalisées dans une nouvelle forme démembrée (voir ci-après).

Contre une vue simplifiée sur la signification profonde de la métaphore, à cause de quoi celle-là apparaît “tout à fait claire et raisonnable”, a déclaré D. Davidson. Il soulignait que toutes les comparaisons sont véritables et la plupart des métaphores sont fausses [8, p. 182–185]. Les données factuelles prouvent en partie cette théorie. Par exemple, la métaphore *avec des ailes au pied* relève un décalage sémantique (les jambes n’ont pas d’ailes), tandis que la comparaison *froid comme un glaçon* est compatible aux représentations existantes dans l’image naïve de tout individu (un glaçon est vraiment froid). Ce sont les

sentiments de fausseté, “d’explosion sémantique” de la métaphore qui ne permettent pas de comprendre de pareilles expressions au sens latéral et encourage le récepteur à chercher des implications profondes.

Ce point de vue est également soutenu par N. Aroutyunova, qui explore les relations établies par l’esprit humain entre les objets du monde réel. Elle affirme que “la métaphore est un hybride de l’identité et de l’assimilation ; elle se produit dans le cas où la similitude est considérée sous forme d’identité” [1, p. 279]. Selon le linguiste, la comparaison est une assimilation “dynamique et mesurable”, tandis que la métaphore est “statique”, car celle-ci reflète le monde qui s’est arrêté et qui est privé de dynamisme interne. La forme interne de la métaphore devient obscure avec le temps, à cause de quoi la métaphore devient “morte”. Par contre, la comparaison, y compris figée, qui fonctionne même pendant des siècles, ne perd pas son caractère imagé et reste “vivante” [ibid]. Par exemple, en français les UP comparatives, datées des siècles passés, *doux comme un agneau* “très doux” (XIII s.), *alors comme alors* “la chose se fera en temps et lieu, selon les circonstances” (XV ct.), *attendre qqn comme les moines font l’abbé* “commencer à dîner sans lui” (XVII ct.), *libre comme l’air* “complètement libre, sans aucune contrainte” (XIX ct.), manifestent toujours l’émotion et l’expressivité dans le discours.

Néanmoins, toutes les métaphores ne sont pas basées sur la similitude des objets ou des idées. Beaucoup d’entre elles ont besoin d’une chaîne des associations pour expliquer l’analogie. N. Aroutyunova souligne que “l’individu ne révèle pas la similitude, mais la crée” et que “la particularité des mécanismes sensoriels et leur interaction avec la mentalité permettent aux individus de comparer même ce qu’on ne peut pas comparer” [8, p. 9]. La chercheuse affirme assez catégoriquement que “un énoncé métaphorique peut être considéré non seulement comme une comparaison réduite, mais aussi comme une opposition réduite. Dans le premier cas, on met l’accent sur le rôle du principe analogique de la formation d’une pensée, et dans le second, sur le fait que la métaphore choisit le chemin le plus court et non-trivial à la vérité, en refusant la taxinomie usuelle. Elle offre, d’abord, une nouvelle répartition des objets par catégories et la rejette, puis, immédiatement” [ibid, p. 18–19].

En effet, dans la métaphore, la comparaison a une nature différente: elle est basée sur la perception humaine de la similitude des objets (par ex.: *sembler un manche à balai, jouer du yoyo*) ou des pensées (par ex.: *becqueter à la mangeoire de qqn, être sur les charbons ardents*), ou bien elle rapproche des signes linguistiques à la base d’une hypothèse consciente ou inconsciente de l’analogie (par ex.: *faire la pieuvre, jouer le cheval gagnant*). Ce fait affirme une nature purement cognitive ou mentale du transfert métaphorique.

En étudiant la différence entre la métaphore et la comparaison du point de vue cognitif, certains linguistes nous convainquent que la métaphore appartient à la langue et la comparaison appartient à la pensée et à la langue. De plus, comme ils mettent en garde, on ne peut pas oublier que l’existence physique et mentale d’un individu est liée avec la comparaison. K. Mizin, par exemple, dit: “Je compare, donc j’existe parce qu’il n’y a pas d’existence au-delà de la comparaison, puisque l’existence même est la compa-

raison” [5, c. 66]. Ainsi, le principe *comparo ergo sum* crée le monde humain, en l’incorporant à l’acte mental-verbal. C’est pourquoi la question concernant la primauté de la métaphore ou de la comparaison reste toujours ouverte.

N’ayant pas pour l’objectif de répondre à la question posée ci-dessous (car elle nécessite une recherche plus approfondie), essayons d’expliquer la différence entre la métaphore et la comparaison, en nous basant sur les théories avancées dans la linguistique cognitive. Alors, selon J. Lakoff, le transfert des essences d’un domaine sur ceux d’un autre doit être considéré dans les termes du schéma SOURCE – TRAJET – CIBLE [4, p. 175]. En l’appliquant à la structure des UP métaphoriques et comparatives, nous proposons, d’abord, de distinguer deux niveaux, à savoir: 1) *le niveau de l’activité mentale* (niveau 1) où émerge l’intention du créateur de la nomina-

tion, et 2) *le niveau de la réalisation verbale* (niveau 2) où cette idée se verbalise. Au cours de la formation des différents types de UP, les niveaux mentionnés se modifient, en recevant de différents contenus formels et significatifs.

Analysons l’UP métaphorique *histoire d’oreille d’âne* “secret qui ne doit être jamais deviné”. Au niveau 2 se trouvent les éléments SOURCE (*histoire d’oreille d’âne*) et CIBLE (*secret qui ne doit être jamais deviné*). Toutefois, toute indication pourquoi il existe des relations entre les essences, qui dans la vie réelle ne sont pas absolument liées, ainsi que quelle est la nature de cette liaison, reste au niveau 1. Les caractéristiques communes de ces essences, qui sont à la base de la comparaison (*On peut confier un secret à l’âne qui faute de sa nature n’est pas capable de le découvrir*) qui constituent le TRAJET, ne se manifestent pas non plus (voir Fig. 1).

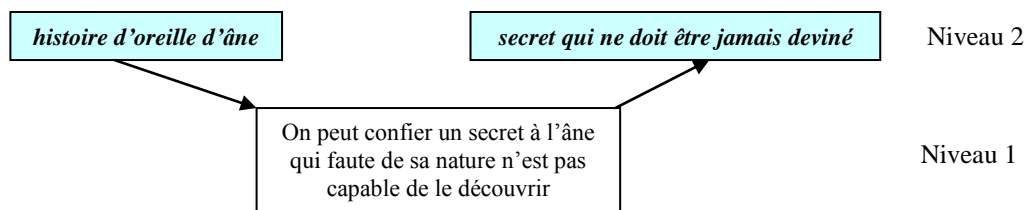

Fig. 1. Modèle cognitif de l’UP *histoire d’oreille d’âne*

Ainsi, on peut dire que la métaphore est privée d’indices des relations comparatives, établies par l’esprit humain entre des essences, ainsi que de base de comparaison, de ce trait commun qui sert de base à l’association pour créer la métaphore. Alors, l’absence d’indices structurels linguistiques invite le récipient à faire une comparaison.

Les composantes de l’UP comparative *se planter comme une fleur* “se poser, s’établir quelque part pour

longtemps” ont une autre répartition. Au niveau 2 se trouvent toutes les trois composantes: SOURCE (*se planter*), CIBLE (*se poser, s’établir quelque part pour longtemps*) et TRAJET qui se compose de l’explicitation de la base de comparaison (*une fleur*) et de l’indice structurel (*comme*). Cette dernière structure complexe “matérialise” la liaison entre les deux premières essences, fixée au niveau 1. C’est-à-dire, elle sert d’indices formels, ou externes, de comparaison (voir Fig. 2).

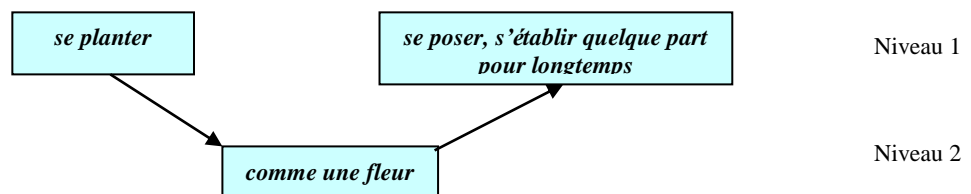

Fig. 2. Modèle cognitif de l’UP *se planter comme une fleur*

Alors, à la suite de la comparaison se forment des unités linguistiques qui expriment formellement le processus cognitif se réalisant au niveau de l’activité mentale du nominateur, et le résultat même de cette opération cognitive.

Conclusions. L’application du modèle cognitif de la formation des UP métaphoriques et comparatives a permis de distinguer strictement deux concepts controversés en linguistique – la comparaison et la métaphore. Malgré la possibilité d’inscrire la comparaison et la métaphore dans la catégorie de comparativité, elles manifestent des caractéristiques différentes au niveau profond. Ainsi, le modèle cognitif de la métaphore suggère qu’il existe un lien entre l’absence de la réalisation verbale de la composante TRAJET symbolisant la relation établie par l’esprit

humain entre les différentes essences, et les caractéristiques profondes de la métaphores telles que l’identité entre les entités comparées, l’incertitude des signes similaires qui sont à la base de l’association. Les principales caractéristiques des comparaisons sont, en fait, la réalisation verbale de l’indice structurel des relations comparatives et la base de comparaison. L’explicitation de ces éléments permet à celui qui parle de créer une image réelle de l’objet. D’ailleurs, le caractère imagé de certaines comparaisons ne contredit pas la réalité. La réalisation verbale de l’élément cognitif TRAJET dans la comparaison favorise leur “fonction” cognitive ce qui permet d’interpréter la comparaison comme le principal moyen de connaissance du monde réel et comme le point de départ des nouvelles opérations cognitives.

LITTERATURE

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1999. – 896 с.
 2. Кобозева И. М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода [Электронный ресурс]. –

- Режим доступа: www.dialog-21.ru/archive_article.asp?param=7339&y=2002&vol=6077
3. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Филол. фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
 4. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование [Электронный ресурс] // Женщины, огонь и опасные предметы. – Режим доступа: <http://www.alt-future.narod.ru/Ai/lakoff.htm>
 5. Мізін К.І. Comparo ergo sum, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 54–67.
 6. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии. – Л.: Изд-во Ленинг. гос. ун-та, 1978. – 159 с.
 7. Петров В. В. Метафора : От семантических представлений к когнитивному анализу // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 135 – 138.
 8. Теория метафоры : Сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой / общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
 9. Bally Ch. Traité de stylistique française : en 2 vol. – Genève : Librairie de l'Université Georg & Cie S.A., 1951. – Vol. I. – 595 p.

REFERENCES

1. Arutyunova, N.D. Language and man' world. Moscow : Shkola "Yazyki russkoy kultury", 1999, 896 s.
2. Kobozeva I.M. To the formal representation of metaphors within the cognitive approach. Accessible on: www.dialog-21.ru/archive_article.asp?param=7339&y=2002&vol=6077
3. Kubryakova E. S., Demyankov V. Z., Pankrats Yu. G., Luzina L.G. A Brief Dictionary of Cognitive Terms. Moscow : Filol. fak-t MGU im. M. V. Lomonosova, 1997, 245 s.
4. Lakoff J. Cognitive modeling // Women, fire and dangerous objects. – Accessible on: <http://www.alt-future.narod.ru/Ai/lakoff.htm>
5. Mizin K.I. Comparo ergo sum, or the current view of the nature linguophilosophical comparison // Movoznavstvo, 2010, № 1, S. 54–67.
6. Ogoltsev V. M. Stable comparisons in the system of Russian phraseology. Leningrad : Izd-vo Lening. gos. un-ta, 1978, 159 s.
7. Petrov V.V. Metaphor: From semantic to cognitive analysis // Voprosy yazykoznaneya. 1990, № 3, S. 135–138.
8. Theory of metaphor: Collection / trad. from English, French, German, Spanish, Polish / Intro. N.D. Arutyunova. Moscow: Progress, 1990, 512 s.
9. Bally Ch. Traité de stylistique française : en 2 vol. Genève : Librairie de l'Université Georg & Cie S.A., 1951, Vol. I, 595 p.

Metaphor and Comparison: Lingo-cognitive Aspect of their Difference

V. A. Gladka

Abstract. The depth study of metaphors from different points of view of modern linguistics permits to interpret it not only as a verbal expression of speakers' creative thinking, but also as one of the mental operations of categorization of reality. In this case, the metaphorisation becomes similar to comparison with which it is often identified. Applying the theory of cognitive modeling the author proves the difference between these two phenomena at the structural level and at the level of the deep semantics.

Keywords: *metaphor, comparison, cognitive operation, cognitive modeling, phraseological unit*

Метафора и сравнение: лингвокогнитивный аспект дифференциации

V. A. Gladka

Аннотация. Углубленное изучение метафоры с разных точек зрения современной лингвистики позволило истолковывать ее не только как вербальное выражение креативного мышления носителей языка, но и как одну из ментальных операций категоризации окружающей действительности. В таком случае механизм метафоризации уподобляется сравнению, с которым часто ее отождествляют. Применяя теорию когнитивного моделирования, автор доказывает отличие этих двух явлений на структурном уровне, а также на уровне глубинной семантики.

Ключевые слова: *метафора, сравнение, когнитивная операция, когнитивное моделирование, фразеологическая единица*

Формування навичок аудіювання у студентів фізико-технічних спеціальностей (на матеріалі англомовних новин телеканалу „EURONEWS”)

О. Ю. Корж, Л. В. Романюк

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна
Corresponding author. E-mail: madam.korz@yandex.ua, Lvs1501@ukr.net

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Анотація. У статті окреслено коло науковців, що займаються вивченням проблеми комунікативного підходу та питанням проведення аудіювання в межах цього підходу. Визначено дефініцію „аудіювання”. Акцентовано увагу на чинниках, що сприяють появі труднощів сприйняття автентичного тексту. Підкреслено, що новини телеканалу „Euronews” є гарним матеріалом для проведення аудіювання у ВНЗ. Указано на тематику телевізійних повідомлень цього каналу. Проведено спостереження за роботою студентів фізико-технічних спеціальностей. Залежно від тематики теленовин описано результати дослідження за рівнем сприйняття англомовної інформації. Зазначено, що використання відеоповідомлень сприяє формуванню навичок англомовного аудіювання та іншомовної компетентності.

Ключові слова: комунікативний підхід, аудіювання, іншомовна компетентність, професійна компетентність.

Євроінтеграція України – процес складний і тривалий. Вона підштовхує до зміни не тільки політичного курсу країни, але й освітнього, адже розширення ділових відносин із західноєвропейськими країнами вимагає від українців високого рівня знань іноземних мов. Зважаючи на це, змінюється і кут зору на викладання англійської мови. Провідним напрямом руху методики викладання стає комунікативний підхід, а одним із найкращих способів удосконалення навичок англійського мовлення є аудіювання.

Механізм застосування комунікативного підходу до вивчення іноземної мови сьогодні застосовує низка вчених: О. Тарнопольський [6], М. Білан [1], Д. Бубнова [2], О. Сіваченко [5], В. Черниш [7] та ін. Ці дослідники прагнуть до підвищення рівня, перш за все, усного мовлення студентів, формування їх комунікативної компетентності. Питанням проведення аудіювання в межах такого підходу займаються В. Черниш [7], Л. Городнича [4], О. Тарнопольський [6], Д. Бубнова [2], М. Білан [1] та ін. Проблема ця актуальна і недостатньо вивчена в педагогіці. Сьогодні все ще лишається необхідність її ґрунтовного дослідження, особливо в межах аспекту викладання дисципліни „Англійська мова за професійним спрямуванням”.

Метою нашого дослідження є вивчення проблеми формування навичок аудіювання англомовного мовлення у студентів фізико-технічних спеціальностей.

Перед нами постають такі завдання: визначити потрактування терміна „аудіювання”; виділити фактори, що сприяють виникненню труднощів сприйняття автентичного тексту; розглянути тематику повідомлень телеканалу „Euronews”; провести спостереження за роботою студентів фізико-технічних спеціальностей під час аудіювання англомовних новин, зафіксувати та проаналізувати результати дослідження; виокремити навички, що необхідні для розуміння повідомлення.

Матеріалом дослідження є англомовні новини телеканалу „Euronews”.

У педагогічній науковій літературі термін „аудіювання” тлумачать по-різному. На нашу думку, його „...доцільно розглядати як складний розумовий процес сприйняття, розпізнавання і розуміння мови,

що супроводжується активною переробкою інформації в зв'язку з наявним в аудитора лінгвістичним і прагматичним досвідом і оцінкою сприйнятої інформації” [1, с. 225].

Викладання дисципліни „Англійська мова за професійним спрямуванням” вимагає планування системи вправ таким чином, щоб студенти могли засвоїти той пласт знань, який необхідний у їхній фаховій діяльності. Тобто сам предмет передбачає наявність у студентів ВНЗ початкового рівня володіння іноземною мовою. Цьому сприяє багаторічне навчання учнів у загальноосвітніх школах, де вчителі послуговуються єдиною програмою викладання англійської мови, затвердженою Міністерством освіти України. У такий спосіб формується блок навичок та вмій, які потрібні для подальшого навчання англійській мові у ВНЗ. Однак цей рівень знань у кожного студента різний.

Для кращого сприйняття професійно спрямованого курсу англійської мови необхідно сформувати міцний фундамент. Студент, перш за все, повинен розуміти побутове мовлення, навчитися сприймати загально-суспільну інформацію. Уважаємо, що для досягнення кращого результату, варто використовувати для аудіювання тексти різної тематики, але в основному фахові. Для цього, на нашу думку, викладачам стане в нагоді матеріал телеканалу „Euronews”, адже в реальному житті кожний громадянин України переглядає новини українських ЗМІ. Отже, для кращого спілкування із іноземцями треба бути в колі новітніх подій, що відбуваються у світі. До того ж слід розуміти те, про що говорить співрозмовник. Це повсякденність, яка є основою для орієнтування в англомовному просторі, формування професійної компетентності, подальшого фахового та кар'єрного зросту.

На офіційному сайті каналу „Euronews” телевізійні новини розподілено за різними темами: „Adventures”, „Ad Zone”, „Boarding Pass”, „Business Line”, „Business Planet”, „Cinema”, „COP22”, „Cult”, „Focus”, „Futuris”, „Gravity”, „Insiders”, „Insight”, „Learning World”, „Life”, „Markets”, „Metropolitans”, „MIPTV – MIPCOM”, „Musika”, „No comment”, „Postcards”, „Sci-tech”, „Real Economy”, „Smart care”, „Space”, „Speed”,

„State of the Union”, „Target”, „The Corner”, „The Global Conversation”, „View”, „World News”. Усі вони мають повідомлення тривалістю 4–10 хвилин. Матеріали розраховані на англомовного глядача і не містять субтитрів.

Оскільки відео займають невеликий проміжок часу, новинні ресурси можна використовувати як один із елементів заняття. При цьому постійний перегляд теленовин розвиває звичку до сприйняття неадаптованого матеріалу.

Важливу роль для розуміння англійського мовлення відіграє візуальне оформлення повідомлення. Переважна більшість студентів відповідно до свого рівня не може зрозуміти текст новини дослівно. Завжди є лексичні одиниці чи синтаксичні конструкції, які викликають ускладнення. Візуалізація повідомлення дає можливість краще усвідомити усе, що відбувається на екрані, зануритися в контекст ситуації. Такий підхід сприяє формуванню лінгвістичної здогадки.

Сприйняття неадаптованої англомовної інформації на слух завжди викликає труднощі у студентів різного напрямку навчання, у тому числі, фізико-технічних спеціальностей: „У ході аудіювання слухач виконує складну перцептивно-мнемонічну діяльність і розумові операції аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняння, протиставлення, абстрагування, конкретизації і т.д. Тому успішність аудіювання визначається як об’єктивними, так і суб’єктивними факторами” [9, с. 177].

До об’єктивних чинників відносять структуру та тематику повідомлення, умови проведення аудіювання, темп прочитання тексту, тривалість повідомлення тощо. Серед суб’єктивних факторів науковці виокремлюють рівень володіння іноземною мовою слухача, психологічні особливості (увага, емоційний стан, пам’ять, мовний слух тощо) [10, с. 151].

Великого значення набуває також імовірне прогнозування. Воно підштовхує слухача до пошуку шляхів вирішення проблеми, подолання труднощів сприйняття мовленнєвого матеріалу. Таким чином, на когнітивному рівні виникає низка асоціацій, що зумовлена необхідністю тлумачення незрозумілого тексту. Із глибин свідомості, пам’яті виринають образи, які й формують здогадку, тобто майже інтуїтивне сприйняття інформаційного потоку.

Під час добору теми повідомлення варто звернути увагу на те, що найлегшою для сприйняття є культурно-розважальна тематика, важчою – науково-популярна, найскладнішою – суспільно-політична [3, с. 90].

Із метою пошуку нових шляхів формування іншомовної компетентності, удосконалення навиків володіння побутовим та професійним мовленням, покращення рівня сприйняття неадаптованого мовного матеріалу ми провели невеликий експеримент. У кількох групах фізико-технічних спеціальностей, де загальна кількість студентів становить 96 (100%), було запропоновано по два повідомлення різної тематики („Space”, „Life”, „Futuris”).

У матеріалі розділу „Life” здебільшого описано подорожі до найвіддаленіших кутків планети, цікаві історико-культурні місця тощо. Повідомлення побудовані на загальноповсякденній лексиці, містять захоплюючі розповіді про довколишній світ. Прослуховування першої новини на тему „Life” засвідчує такі результати: 32 студенти (близько 33%) – „відмінно”, 38 студентів (близько 40%) – „добре”, 26 студентів (27%) – „задовільно”. Перегляд другого повідомлення із теми „Life” свідчить про такі показники: 33 студенти (близько 34%) – „відмінно”, 39 студентів (більше 41%) – „добре”, 24 студенти (25%) – „задовільно”. Як бачимо, результати майже однакові.

Новини із розділу „Futuris” розповідають про новачки у технічній сфері: хіміко-біологічні винаходи, робототехніка тощо. Прослуховування першого повідомлення за темою „Futuris” дає такі показники: 28 студентів (більше 29%) – „відмінно”, 40 студентів (близько 42%) – „добре”, 28 студентів (більше 29%) – „задовільно”. Перегляд другого повідомлення свідчить про такі результати: 22 студенти (близько 23%) – „відмінно”, 34 студенти (більше 35%) – „добре”, 40 студентів (близько 42%) – „задовільно”. У цьому випадку показники дещо різняться. Причиною цього може бути різний рівень складності самих текстів у межах теми та дещо різна тривалість повідомлень.

Англомовні матеріали із розділу „Space” відкривають глядачам світ астрономічних досягнень. У наслідок прослуховування першої новини за темою „Space” маємо такі показники: 21 студент (близько 22%) – „відмінно”, 28 студентів (більше 29%) – „добре”, 47 студентів (близько 49%) – „задовільно”. Перегляд другого повідомлення із теми „Space” свідчить про те, що 20 студентів (близько 21%) справилися на „відмінно”, 30 студентів (більше 31%) мають оцінку „добре”, 46 студентів (близько 48%) – „задовільно”. Тут бали майже однакові.

Результати спостереження показують, що найлегшою для сприйняття є тема „Life”, а найважчою – „Space”. Це пояснюється самим рівнем складності текстів, а також ступенем зацікавленості реципієнтів. Так, студенти краще сприймають повідомлення, що описують їхні власні захоплення. До того ж лексико-граматичний матеріал новин „Space” важчий для розуміння. Він містить наукову термінологію, більше нових слів, складніші синтаксичні конструкції.

У цілому є й невеликий пласт нових лексем, які студенти добре сприймають на слух. Це, як правило, слова іншомовного походження, про значення яких досить легко здогадатися: summit, consensus, phenomena, distance та інші. Однак згідно з результатами опитування 55% студентів вважають, що ускладнення щодо розуміння англомовного повідомлення викликає, перш за все, незнайома лексика. „Лексичні труднощі, – зазначають дослідники, – виникають при кількісному збільшенні словникового матеріалу, його різноманітності, при вживанні слів у переносному значенні, наявності слів, які не несуть великого інформативного навантаження” [8, с. 80].

Під час перегляду відеоповідомлення у слухачів виникають проблеми із іншомовними іменами (Bernard Schmitt, Tanguy Bertrand), географічними та астрономічними найменуваннями (Grenoble, Styx, Nix, Kerberos, Hydra), аббревіаціями (ESA), цифрами (0,3 millimeters, 35 steps, 30 centimeters, 48 hours) та датами (1930, 2006) тощо. Як правило, збиває з пантелику і незнайома лексика. Однак систематичне проведення аудіювання сприяє тому, що слухачі поступово звикають до неадаптованого мовлення. Це впливає на формування навичок використання імовірного прогнозування. Таким чином, поступово зникають проблеми, що пов'язані із розумінням змісту повідомлення.

Під час перегляду матеріалів телеканалу „Euronews” формуються й навички фонематичного слуху, які є першочерговими для 11 % студентів. 30 % процентів опитаних вважає, що цей процес ускладнює швидкий темп мовлення дикторів. Зауважимо, що спершу він стає вагомою перешкодою для розуміння новинних матеріалів, однак згодом слухачі звикають до нього. До того ж у реальному житті люди використовують різний темп мовлення, тому студенти фізико-технічних спеціальностей повинні підготуватися до такого спілкування.

Прослуховування новин каналу „Euronews” сприяє навичкам сприйняття синтаксичних конструкцій. Варто зауважити, що тільки 4 % опитаних убачають в цій проблемі серйозну перешкоду для розуміння змісту телевізійного повідомлення. Проте під час перегляду новини увага студентів розсіюється. Якщо слухачі стикаються із незрозумілою синтаксичною конструкцією, вони розумово намагаються відтворити її. Однак за цей час диктор подає глядачам значний шматок інформації, який залишається поза увагою студентів. Постійно переглядаючи телевізійні новини, реципієнти поступово звикають виокремлювати не окремі фрази із речень, а охоплювати увесь об'єм

синтаксичної конструкції. Формуються також і навички ймовірного прогнозування, завдяки яким можна, навіть не розуміючи перекладу всієї синтаксичної структури, усвідомити загальний зміст повідомлення.

Як бачимо, думки про найважливіші навички аудіювання у студентів розходяться. Попри це слухачі погоджуються, що для розуміння матеріалу „Euronews” необхідні знання про всі рівні мови та вміння користуватися ними.

Перегляд телевізійних новин дає можливість викладачеві задіяти не тільки слухові, але й зорові рецептори слухачів. Це відіграє важливу роль у формуванні низки навичок аудіювання і, як наслідок, іншомовної та професійної компетентності студентів фізико-технічних спеціальностей.

Отже, у цій статті визначено потрактування терміна „аудіювання”. Виокремлено фактори, що сприяють появі труднощів сприйняття англомовного тексту. Розглянуто тематичне розмаїття повідомлень телеканалу „Euronews”. Описано результати спостереження за роботою студентів під час проведення аудіювання англомовних новин.

Безперечно, результати дослідження не можуть бути остаточними, оскільки на них впливає низка факторів: рівень лінгвістичної складності повідомлення, тривалість новини, рівень знань англійської мови студентами фізико-технічних спеціальностей та зосередженість, інтерес слухачів до теми відеоматеріалів тощо. Для отримання об'єктивних висновків слід провести експеримент із більшою кількістю студентів, розширити тематику повідомлень та кількість новин. Однак наше дослідження дає підстави для переосмислення ролі аудіювання та визначення місця телевізійних матеріалів, у тому числі й каналу „Euronews”, у навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан М.Б. Формування навичок аудіювання у курсантів (студентів) вищих військових навчальних закладів / М.Б. Білан // Збірник наук. пр. Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – вип. 43. – С. 225 – 229.
2. Бубнова Д.В. Методика навчання ділового спілкування англійською мовою студентів старших курсів вищих технічних навчальних закладів: автореф. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання: германські мови” / Д.В. Бубнова. – К.: Київ. нац. лінгв. ун-т, 2007. – 24 с.
3. Вікович Р.І. Труднощі аудіювання англомовних теленовин / Р.І. Вікович // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. – 2016. – № 1. – С. 88 – 94.
4. Городнича Л.В. Диференційоване навчання молодших школярів аудіювання англійського мовлення з використанням комп'ютера: автореф. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання: германські мови” / Л.В. Городнича. – К.: Київ. нац. лінгв. ун-т, 2009. – 23 с.
5. Сіваченко О.О. Навчання аудіювання англомовних драматичних творів студентів старших курсів мовних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання: германські мови” / О.О. Сіваченко. – К.: Київ. нац. лінгв. ун-т, 2009. – 20 с.
6. Гарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. – К.: Фірма „ІНКОО”, 2006. – 248 с.
7. Черниш В.В. Навчання англомовного читання та аудіювання із застосуванням аудіокнижок художніх творів (середня загальноосвітня школа з поглибленим вивченням іноземної мови): автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання: германські мови” / В.В. Черниш. – К.: Київ. нац. лінгв. ун-т, 2001. – 21 с.
8. Щокіна Т. Аудіювання як один із видів мовленнєвої діяльності на заняттях з іноземної мови / Т. Щокіна // Молодь і ринок. – 2014. – № 5. – С. 79 – 83.
9. Цвяк Л.В. Особливості навчання слухачів-нефілологів аудіювання іншомовних текстів за фахом / Л.В. Цвяк // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. – 2014. – № 2. – С. 174 – 185.
10. Стирнік Н.С. Домінантні проблеми аудіювання в процесі навчання англійській мові студентів гуманітарних спеціальностей / Н.С. Стирнік // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Мовознавство. – 2016. – т. 24. – вип. 11. – С. 149 – 153.

REFERENCES

1. Bilan M.B. Formation of listening skills in cadets (students) of higher military educational institutions / M.B. Bilan // Zbirnyk nauk. pr. Vijs'kovogo insty'tutu Ky'yivs'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2013. – vy'p. 43. – S. 225 – 229.
2. Bubnova D.V. Methods of teaching Business English senior students of higher technical educational institutions: avtoref. na zdobuttya nauk. st. kand. ped. nauk : specz. 13.00.02 „Teoriya i metody`ka navchannya : germans`ki movy`” / D.V. Bubnova. – K. : Ky'yiv. nacz. lingv. un-t, 2007. – 24 s.
3. Vikovy`ch R.I. The difficulty of listening English TV news / R.I. Vikovy`ch // Naukovi zapy`sky` Ternopil`s'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Volody`my`ra Gnatyuka. Ser. : Pedagogika. – 2016. – # 1. – S. 88 – 94.
4. Gorodny`cha L.V. Differentiated teaching of primary school learners of English listening by means of a computer: avtoref. na zdobuttya nauk. st. kand. ped. nauk: specz. 13.00.02 „Teoriya i metody`ka navchannya : germans`ki movy`” / L.V. Gorodny`cha. – K. : Ky'yiv. nacz. lingv. un-t, 2009. – 23 s.
5. Sivachenko O.O. Teaching of English listening dramas in senior students of linguistic specialties : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. st. kand. ped. nauk : specz. 13.00.02 „Teoriya i metody`ka navchannya : germans`ki movy`” / O.O. Sivachenko. – K. : Ky'yiv. nacz. lingv. un-t, 2009. – 20 s.
6. Tarnopol`s'ky`j O.B. Methods of teaching foreign language communication skills in higher linguistic educational institutions: teach. guidances. – K. : Firma „INKOS”, 2006. – 248 s.
7. Cherny`sh V.V. Teaching of English reading and listening skills using audio books of artistic literature (secondary school with advanced study of foreign languages) : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. st. kand. ped. nauk : specz. 13.00.02 „Teoriya i metody`ka navchannya : germans`ki movy`” / V.V. Cherny`sh. – K. : Ky'yiv. nacz. lingv. un-t, 2001. – 21 s.
8. Shhokina T. Listening as one of the types of speaking activity on English lessons / T. Shhokina // Molod`i ry`nok. – 2014. – # 5. – S. 79 – 83.
9. Czvyak L.V. Features of teaching listening of foreign language professional texts in students of non-linguistic specialties / L.V. Czvyak // Zbirnyk naukovy`x prac` Nacional'noyi akademiyi Derzhavnoyi pry`kordonnoyi sluzhby` Ukrainy`. Ser. : Pedagogichni ta psy`xologichni nauky`. – 2014. – # 2. – S. 174 – 185.
10. Sty`rnik N.S. Dominant problems of listening in English stuying of humanities students / N.S. Sty`rnik // Visnyk Dnipropetrovs'kogo universy'tetu. Ser. : Movoznavstvo. – 2016. – t. 24. – vy`p. 11. – S. 149 – 153.

Formation of listening skills in students of physical and technical specialties (based on the English news channel "EURONEWS")

O. Yu. Korzh, L. V. Romaniuk

Abstract. The article outlines the range of scientists who are studying the problem of communicative approach and the issue of listening within this approach. The definition of "listening" is defined. Attention is focused on factors that contribute to the appearance of difficulties in the perception of an authentic text. It is emphasized that the news of the "Euronews" TV channel is a good material for conducting of listening in universities. The subject of TV messages of this channel is indicated. Observation of students' work of physical and technical specialties was carried out. Depending on the subject of TV news, the results of the research on the level of perception of English information are described. It is indicated that the usage of video messages contributes to the formation of English listening skills and foreign-language competence.

Keywords: *communicative approach, listening, foreign competence, professional competence.*

Формирование навыков аудирования у студентов физико-технических специальностей (на материале англоязычных новостей телеканала "EURONEWS")

О. Ю. Корж, Л. В. Романюк

Аннотация. В статье очерчен круг ученых, которые занимаются изучением проблемы коммуникативного подхода и вопросом проведения аудирования в рамках этого подхода. Определяется дефиниция „аудирования”. Акцентируется внимание на факторах, которые способствуют появлению трудностей восприятия аутентического текста. Подчеркивается, что новости телеканала „Euronews” являются хорошим материалом для проведения аудирования в ВУЗах. Указывается тематика телевизионных сообщений этого канала. Проведено наблюдение за работой студентов физико-технических специальностей. В зависимости от тематики теленовостей описываются результаты исследования относительно уровня восприятия англоязычной информации. Указывается, что использование видеосообщений способствует формированию навыков англоязычного аудирования и иноязычной компетентности.

Ключевые слова: *коммуникативный подход, аудирование, иноязычная компетентность, профессиональная компетентность.*

Реалізація конфронтативної стратегії аргументації у німецькому телевізійному ток-шоу

Б. І. Маленький

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ.
Corresponding author. E-mail: bmalenky@gmail.com

Paper received 23.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. У статті здійснено огляд контекстуально-прагматичних параметрів комунікації в жанрі ток-шоу та висвітлено особливості процесу аргументування в контексті німецької аналітичної теледискусії. На основі цього було виділено дві основні стратегії аргументації, характерні для дискусійного процесу в рамках жанру ток-шоу, а також детально проаналізовані комунікативні та лінгвостилістичні засоби реалізації конфронтативної аргументативної стратегії та відповідних тактик для її втілення комунікантами в мовленні.

Ключові слова: німецьке ток-шоу, дискусія, усне мовлення, аргументація, стратегії аргументації, інституційна комунікація.

З прагматичним поворотом у лінгвістичній науці мовні явища почали досліджуватись через призму комунікації із залученням відповідних емпіричних методів аналізу різних форм усної та письмової комунікації. У цьому контексті аргументація як комплексне, багатопланове поняття, яке до середини ХХ ст. переважно ґрунтувалось на теоретичних засадах античної логіки та риторики й здебільшого розглядалось з логіко-філософської перспективи, не є виключенням і поступово починає привертати увагу дослідників-лінгвістів. Так у лінгвістичній науці відбувається переосмислення самої суті поняття аргументації, яка починає розглядатись з перспективи комунікативної парадигми й визначається як комплексна стратегічна, комунікативно-мовленнєва, соціальна діяльність, «спрямована на виправдання або спростування певної точки зору й представлена системою тверджень, з метою досягнення схвалення аудиторією» [1, с. 28]. Як зазначає Й. Бюкер, більшість лінгвістичних робіт, які вивчають аргументацію, донедавна мали виключно теоретичний характер, тоді як найновіші дослідження у цій сфері переважно побудовані на емпіричних даних. [3, с. 4].

У цій статті ми виходимо з розуміння аргументації як виду комунікативної, соціокультурної, експліцитно стратегічної діяльності, спрямованої на досягнення мовцями індивідуальних комунікативних цілей засобами персуазивного впливу на реципієнта.

Метою цієї статті є аналіз комунікативних та лінгвостилістичних засобів реалізації конфронтативної стратегії аргументації у дискусійному процесі німецького аналітичного ток-шоу.

Матеріалом дослідження є корпус даних, який, по-перше, вміщує транскрипти теледискусій та ток-шоу з корпусу DGD¹, а також самостійно підготовлені транскрипти 6 годин аудіо- та відеозаписів німецьких ток-шоу з економічної тематики «Майбріт Ілнер» і «Квадрига» у часовому проміжку між 2009 р. та 2014 р., які були вибрані за тематичним принципом й налічують близько 500 тис. слів.

З метою аналізу дискусійного процесу в жанрі ток-шоу та висвітлення комунікативних засобів реалізації аргументативних стратегій та тактик були використані **такі методи дослідження:** методи конверсаційного, контекстуального та функціонального аналізу, а також методичні принципи теорії мовленнєвих актів.

Загалом слід зазначити, що аргументація у ток-шоу відбувається згідно з прагматичними параметрами вербальної інтеракції у цьому жанрі інституційної комунікації. Основними характерними ознаками цього жанру є: чітка тематична спрямованість та жорсткі

часові рамки; багатоадресованість комунікативного повідомлення; присутність модератора, який керує перебігом дискусійного процесу; дуалістичний характер, що виражається присутністю інсценізованих/ритувалізованих та спонтанних елементів; жорсткий асиметричний розподіл комунікативних ролей, що проявляється в низці чітко окреслених ролей: модератора, експерта, гостя, глядача в студії тощо. Крім того, з огляду на присутність конкуруючих груп серед безпосередніх учасників ток-шоу, а також дії модератора, які переважно спрямовані на створення конфронтативного дискурсивного простору шляхом зіставлення протилежних точок зору чи позицій. [4, с. 326] комунікація в рамках ток-шоу має виражено аргументативний характер, в якому аргументативні елементи, а також розповідь та оповідання як види усної комунікативної діяльності утворюють його комунікативне ядро [9, с. 1439].

Виходячи з зазначених вище прагматичних параметрів комунікації, а також культурно-специфічних особливостей німецької критичної дискусії, аргументацію у комунікативному контексті німецького аналітичного ток-шоу слід розглядати як індивідуально-колективну комунікативну та соціокультурну діяльність, спрямовану з одного боку на досягнення учасниками індивідуальних комунікативних цілей засобами персуазивного впливу на реципієнта, а з іншого – на можливе вироблення колективної позиції щодо актуального проблемного питання, яке розглядалось.

На основі здійсненого лінгвістичного аналізу дискусійного процесу в ток-шоу було визначено, що аргументативні стратегії представлені кооперативною та конфронтативною стратегією. Перша стратегія спрямована на побудову чіткої позиції мовця щодо проблемного питання, яка логічним чином пов'язана з тематикою дискусії, репліками та позиціями інших співрозмовників і зумовлена необхідністю дотримання принципів кооперації з метою досягнення глобальної комунікативної інтенції жанру ток-шоу: вироблення спільної компромісної позиції щодо проблематики дискусії на тлі конфронтації суб'єктивних позицій мовців. Конфронтативна стратегія, натомість, є засобом досягнення індивідуальних комунікативних цілей диспутантів і орієнтована на «атаку» (блокування, відкидання, критику та нівелювання тези опонента чи загалом його дискредитацію як учасника публічного дискурсу в очах сукупної телеаудиторії), що у мовленні виражається шляхом використання мовленнєвих актів з метою вираження заперечення, критичного питання, зауваження тощо. Розглянемо детальніше комунікативні засоби реалізації конфронтативної аргументативної стратегії. Типовими тактиками реалізації цієї стратегії є: тактика заперечення,

¹ Datenbank für Gesprochenes Deutsch

нівелювання аргументів, дискредитації опонента тощо.

Проаналізуємо наступний приклад:

Кор #00:20:29-5# *aber schauen sie. ich sehe das nicht so. ich meine vorher hat man in griechenland überhaupt nicht gewusst in der breiten bevölkerung, dass es landtagswahlen in deutschland gibt. und es gibt noch mehr. man sieht da nur negatives, aber es gibt inzwischen mehr haushaltsdisziplin innerhalb der eurozone es wurden jetzt sachen beschlossen und werden auch strafen ausgesprochen, wenn man sich daran nicht hält...*

Сер #00:21:24-1# *es ist noch kein EINZIGES land ist eher verurteilt worden. und, wenn sie sich den neuen fiskalpakt anschauen / #00:21:28-3#*

Перший комунікант реалізує акт аргументації загалом у нейтрально-фактуальному руслі, перехопивши мовленнєву ініціативу заперечним актом, додатково наводячи необхідні факти для підсилення вагомості висловлених аргументів, а також залучаючи стилістичні засоби на рівні синтаксису (інверсія, повтор тощо) для підсилення персуазивного ефекту. Натомість опонент звертається до експліцитно конфронтативних дій і з допомогою **тактики заперечення**, вираженою категоричним твердженням «*es ist noch kein EINZIGES land ist verurteilt worden*», додатково маркованим просодійними засобами, блокує аргументи комуніканта.

Прикладом реалізації конфронтативної стратегії є також тактичні кроки комунікантів, спрямовані на нівелювання суті аргументів інших учасників. У першій репліці наступного прикладу комунікант на змістовому рівні реалізує тактику констатації, виражену висловом: «*wir brauchen mehr wohnungen, die gebaut werden*». У відповідь модератор перериває мовця та висловлює критичне зауваження, яке загалом нівелює аргументи першого й змушує його вдатись до захисних дій і знову повернутись до своєї основної тези, додатково залучивши конотативно-марковані лексичні одиниці для підсилення гостроти твердження. В результаті репліка комуніканта отримує схвальну оцінку глядачів в студії, що, утім, не зупиняє модератора, яка продовжує реалізацію конфронтативної стратегії з допомогою **тактики нівелювання аргументів**, ставлячи таким чином під сумнів вагомість тверджень першого.

Schick #00:49:22-5# *wir brauchen mehr wohnungen, die gebaut werden. ob es eine eigentumswohnung, wo einer selber einzieht oder... / #00:49:27-5#*

Mod #00:49:27-5# *sie plädieren die ganze send... ehm. das haben wir schon mitgekommen. das ist irgendwie der fünfte hinweis darauf, das wir mehr wohnungen bauen sollen. #00:49:33-9#*

Schick #00:49:33-9# *das ist der einzige schutz vor steigenden mieten. wenn es keine wohnungen gibt, dann steigen die mieten #00:49:36-2#*

(Beifall im Studio, 2 Sek)

Mod #00:49:39-2# *man kann andererseits auch tatsächlich um die kümmern, die schon da sind. #00:49:41-9#*

Шляхом використання додаткових лінгвостилістичних засобів, зокрема негативно маркованої лексики, яка має «найбільший конфронтативний потенціал» [2, с. 103], комуніканти можуть вдатись до експліцитно агресивних дій, дискредитуючи тези чи окремі аргументи опонентів.

Розглянемо детальніше такий приклад:

Сер #00:18:35-7# *aber die rethorischen geraune, das es immer darum geht, die zukunft europas hängt von euro ab. wieso denn? das wäre lächerlich. sie können in die geschichte gucken währungsunionen sind gekommen und gegangen und immer, wenn es währungsunion gab, gab*

es auch getrennte staaten. es gab nie eine, die gehalten hat. und warum soll es denn nun? #00:19:15-7#

З допомогою інтерогативної конструкції на початку репліки мовець піддає гострій критиці позицію та твердження опонентки, яка до цього постійно наголошувала на важливості збереження єдиної валюти у межах Єврозони. Шляхом вживання негативно маркованої лексики: *rethorische geraune, lächerlich* та риторичного питання, додатково маркованого модальним лексичним елементом, комунікант реалізує **тактику дискредитації опонента**.

У випадку застосування комунікантами конфронтативної аргументативної стратегії це викликає відповідну реакцію адресатів, які змушені вдаватись до захисних дій, адже проаналізовані вище тактики мають здебільшого персоніфікований характер і відповідно загрожують їхньому іміджу. Як наслідок будь-які агресивні дії комунікантів зумовлюють реактивальні кроки опонентів у відповідь. Утім, з огляду на публічний характер дискурсу, присутність модератора та дискусійний формат ток-шоу, що аналізується, досить рідко ми можемо спостерігати відкриту ескалацію конфлікту між учасниками. Здебільшого у відповідь на конфронтативні дії опонентів комуніканти звертаються до «оборони» та захищають свою позицію неконфронтативними засобами. У мовленні цей процес реалізується у форматі діалогічних єдностей за схемою: **звинувачення-виправдання; вираження критики-її заперечення** і т. д. Розглянемо детальніше наступні приклади:

Mod #00:37:59-1# *warum es schwarz-gelb in den letzten 4 Jahren so schlecht gelungen, etwas gegen die steuerhinterziehung zu tun? #00:38:08-9#*

Lindner #00:38:08-9# *das behaupten sie, dass es so wohl sei. ich stelle fest, dass wir beispielsweise bei den selbsanzeigen die bedingungen erheblich gegenüber dem, das rot-grün da hatten, verschärft haben. das hatte ja zu mehr einnahmen geführt. ich bestreite, dass wir... / #00:38:36-0#*

Mod #00:38:36-0# *gegenargumente dazu haben wir schon hier diskutiert. #00:38:38-0#*

Lindner #00:38:39-6# *dass wir, das wir nichts, dass wir nicht etwas erreicht hatten. wir haben etwas erreicht #00:38:40-6#*

Спершу модератор вживає інтерогативний мовленнєвий акт, який через присутність оцінних суджень отримує конфронтативний характер, адже у функціональному плані є вираженням критики дій політиків. У відповідь пан Лінднер вживанням конструкції в умовному способі: «*das behaupten sie, dass es so wohl sei*» підкреслює, що це суб'єктивна оцінка ведучої, з якою він повністю не згодний, наводячи додаткові аргументи й протиставляючи свою точку зору позиції ведучої. Після цього з допомогою перформативного мовленнєвого акту з відповідним дієсловом «*ich bestreite, dass wir...*» комунікант **реалізує тактику заперечення**, додатково маркуючи репліку стилістичними фігурами на синтаксичному рівні. Модератор, утім, продовжує втілення конфронтативної стратегії з допомогою прийому перебивання репліки мовця та використання тактики нівелювання аргументів.

Розглянемо наступний приклад:

Heißler #00:30:57-7# *nicht mal das, sondern dieser paragraph 559 also die umlage bei der modernisierung. die instandsetzung ist doch ein anderes thema, weil sie gesagt haben, wir müssen unsere häuser auch pflegen. da stimme ich ihnen absolut zu. aber diese umlage ist doch unendlich. und es gibt auch ein nettes video von herrn schick zum beispiel, von der immobilienrunde von 2011, wo auch quasi ganz klassisch erklärt wird, wie mache ich*

aus einem haus ein mietehaus, also ein geschäft, damit ich mal danach eine steigerung von 585% der mieteinnahmen habe. und da sieht man einfach wo bewusst dieses ziel ausgerichtet ist, wo das ganze landen soll. wir haben uns zusammengeschaugt, wie sich der münchener mietspiegel verändert hat. und je nach variiierung der quadratmeterzahl, haben wir in den letzten 12 jahren haben wir eine veränderung, die von 17 % anfängt und bis zu 49%. ich weiß nicht, wo sie ihre zahlen her haben. #00:31:54-0#

Schick #00:31:55-2# münchen ist das.../ #00:31:55-0# (Beifall im Studio)

das extrembeispiel #00:31:58-6#

Mod #00:32:00-5# gerade war berlin noch das extrembeispiel, und frankfurt war extrembeispiel, und münchen war ein extrembeispiel #00:32:07-2#

Schier #00:32:07-2# münchen ist immer die teuerste stadt deutschlands. das wissen wir überall, bei eigentumswochungen und auch bei mieten. ist münchen sozusagen die teuerste stadt. völlig klar! #00:32:20-4#

Спочатку пан Хайслер здійснює посилання на норму закону й з допомогою мовленнєвого акту: «*da stimme ich ihnen absolut zu*» формально виражає абсолютну згоду з попередньою тезою ведучої. Після цього комуніканти дещо змінює тематичний фокус і вживанням вислову іронічного характеру: *und es gibt auch ein nettes video von herrn schick zum zum beispiel, von der immobilienrunde von 2011..»* наводить конкретні факти, які нівелюють вагомість тверджень іншого учасника. Свого апогею вербальна атака досягає висловлюванням: «*ich weiß nicht, wo sie ihre zahlen her haben*», яке у функціональному плані є вираженням **тактики дискредитації опонента**. У відповідь на експліцитно агресивні дії опонента, які відкрито загрожують його іміджу, пан Шік змушений вдатись до захисних кроків, підкреслюючи унікальність ситуації на ринку житла в Мюнхені: «*münchen ist das, das*

extrembeispiel». Ведуча у свою чергу не сприймає аргумент комуніканта як достатньо переконливий і реалізує **тактику нівелювання аргументів**: «*gerade war berlin noch das extrembeispiel, und frankfurt war extrembeispiel, und münchen war ein extrembeispiel*». Як наслідок, пан Шік змушений виправдовуватись та наводити додаткове обґрунтування своєї тези, намагаючись з допомогою низки лексичних елементів та синтаксичних структур: «*wissen wir überall, die teuerste stadt. völlig klar*» представити певний факт як загальновідомий та беззаперечний.

Висновок. Конфронтативна аргументативна стратегія - одна з двох прототипних стратегій у дискусійному процесі німецького аналітичного ток-шоу - є засобом досягнення індивідуальних комунікативних цілей диспутантів і орієнтована на «атаку» (блокування, критику та нівелювання тези опонента чи загалом його дискредитацію як учасника публічного дискурсу). Типовими тактиками реалізації цієї стратегії в мовленні є: тактика заперечення, нівелювання аргументів, дискредитації опонента тощо. Комунікативними засобами втілення ідентифікованих тактик є перформативні мовленнєві акти, спрямовані на висловлення заперечення, критику, відкидання аргументів противників тощо, які отримують форму вербальних атак й безпосередньо загрожують іміджу адресата. Крім формального змісту висловлювань визначальним також є риторичний аспект оформлення реплік диспутантами для досягнення інтенційного перлокутивного ефекту. Відповідно для арсеналу лінгвостилістичних засобів реалізації зазначених тактик характерним є вживання експресивно та негативно маркованої лексики, модальних лексичних елементів, риторичних питань, а також стилістичних фігур на рівні синтаксису: інверсії, повтору, перерахування, порівняння тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. П. Аргументация, познание, общение. М.: Изд-во Московского университета, 1991. -149 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. -К.: Астрей, 1997. - 311с.
3. Bückner, J. Argumentationstheorie und interaktionale Linguistik. Münster: SASI, 2004. -123 S.
4. Calsamiglia, H.; Cots, J.; Lorda, C.; Nussbaum, L.; Payrato, L. Communicative strategies and socio-cultural identities in talk shows. Pragmatic. No. 532. (2009) International Pragmatic Association. - P. 325-338.
5. Datenbank für Gesprochenes Deutsch (DGD).URL:<http://dgd.ids-mannheim.de>.
6. Grundler, E. Kompetent argumentieren: Ein gesprächsanalytisch fundiertes Modell. Stauffenburg, 2011. - 412 S.
7. Ilie, C. Semi-institutional discourse: the case of talk shows. // Journal of Pragmatics No. 33 (2001). - P. 209-254.
8. Jahnel, A. Argumentation in internationalen Fernsehdiskussionen. München: Iudicium, 2000. - 407 S.
9. Thornborrow, J. Narrative, opinion and situated argument in talk show discourse. Journal of Pragmatics No. 39 (2007). - P. 1436-1453.

REFERENCES

1. Alekseev, A. P. Argumentation, cognition, communication. Moscow: Publishing House of Moscow University, 1991. - 149 p.
2. Belova, A. D. Linguistic Aspects of Argumentation. - Kiev: Astrea, 1997. - 311 p.

Verbal implementation of confrontative argumentative strategy in German television talk show

В. І. Malenkyi

Abstract. This article provides an overview of contextual-pragmatic communication parameters in the talk show genre and highlights main features of the reasoning process in the context of German analytical TV-discussion. On this basis, two argumentative strategies types, typical for the discussion process in the talk show, are determined. Particular attention is paid to verbal means of implementation of the confrontative strategy and its corresponding tactics in speech.

Keywords: German talk show, discussion, oral speech, argumentation, argumentation strategies, institutional communication.

Реализация конфронтативной аргументативной стратегии в немецком телевизионном ток-шоу

В. И. Маленький

Анотация. В статье сделан обзор контекстуально-прагматических параметров коммуникации в жанре ток-шоу и проанализированы особенности процесса аргументации в контексте немецкой аналитической теле-дискуссии. На основе этого были выделены две основные стратегии аргументации, характерные для дискуссионного процесса в рамках жанра ток-шоу, а также подробно проанализированы коммуникативные и лингвостиллистические средства реализации конфронтативной аргументативной стратегии и соответствующих тактик для ее воплощения коммуникантами в речи.

Ключевые слова: немецкое ток-шоу, дискуссия, устная речь, аргументация, стратегии аргументации, институциональная коммуникация.

Лексико-синтаксична організація написів про будівництво Північного Причорномор'я

О. П. Мегель

Львівський національний університет імені Івана Франка
Corresponding author. E-mail: oks.tur92@mail.ru

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. Виявлено оптимальну синтаксичну модель написів про будівництво Північного Причорномор'я та модифікації кожного члена речення. Досліджено формально-синтаксичну та лексико-синтаксичну організацію елементів написів. Встановлено притаманні написам лексику та типовий синтаксис, який відрізняється деталізацією кожного члена речення.

Ключові слова: лексико-синтаксична структура, синтаксична модель, елемент напису, складна синтаксична конструкція.

Вступ. Написи про будівництво як спеціальний вид епіграфічних текстів характеризує закріпленість певних лексичних одиниць і тільки їм притаманних синтаксичних структур історичною традицією їх укладання на території грецьких колоній Північного Причорномор'я. Їх об'єднує особлива лексика і особливий синтаксис, який відрізняється семантико-синтаксичною деталізацією кожного члена речення.

Короткий огляд публікацій по темі. Автор фундаментальної граматики старогрецької мови Е. Швіцер [11], розглядаючи питання синтаксису старогрецької мови враховує також і епіграфічні тексти. Окремі питання синтаксису давньогрецьких написів розглядають Е. Герман [7] – про підрядні речення в грецьких написах, Е. Кляфлін [5] – про синтаксис беотійських написів, К. Майстер [9] – про синтаксичне вживання родового відмінка в критських написах, К. Майстерганс [10] – про граматику аттичних написів. Дослідженню синтаксису написів античних колоній грецького берега Північного Причорномор'я присвячена книга польського науковця А. С. Коцевалова “Syntaxis inscriptionum antiquarum coloniarum graecarum Orae septentrionalis Ponti Euxini” [8]. Короткий нарис синтаксису написів Північного Причорномор'я представлений у “Корпусі Боспорських написів” [4]. Проте у цих працях лише перелічуються певні синтаксичні особливості написів без врахування виду написів, залишається поза увагою і синтаксис членів речення. Тому це питання потребує детальнішого вивчення і аналізу.

Метою роботи є з'ясування особливостей лексико-синтаксичної структури написів про будівництво з увагою на їх синтаксичні компоненти та притаманні їм семантичні ознаки.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження слугували 33 написи про будівництво [4, с. 68-76, 494, 547, 550, 613-614, 647, 655, 732-748]. Для реалізації поставленої мети, у ході дослідження використовуються загальнонаукові методи: узагальнення – для формування теоретичної бази наукового дослідження, аналіз – для характеристики кожного елемента написів, синтез – для їх класифікації.

Результати та їх обговорення. Аналіз синтаксичної структури написів про будівництво дає підстави для створення синтаксичної моделі напису, яка мала би складатись з обставини часу, підмета, прямого додатка, обставини міри і ступеня дії, обставини способу дії, присудка, обставини мети. Розглянемо засоби вираження усіх синтаксичних елементів написів

про будівництво. Перш за все, слід зауважити, що вісімнадцять написів починаються обставиною способу дії у Dativus modi: [ἀγαθῆ] τύχη (*в добрий час*) [написи №65-67, 897, 966, 1052, 1112, 1241, 1242, 1244-1252].

Обставина часу у написах про будівництво виражається прийменниковим словосполученням з прийменником ἐπὶ або відокремленим зворотом Genetivus absolutus зі значенням часу. Вона представлена двочленним іменниковим словосполученням з вказівкою на титул державної особи та її ім'я у формі узгодженого означення (УО)-прикладки (ἐπὶ βασιλεῖ Ῥησκοῦπτόριδι (*за царя Рескупоріда*) [напис №1112]) та складними багатоконпонентними синтаксичними конструкціями. Зокрема, зазвичай у написах уточнюється прізвисько царя: Ἐπὶ βασιλέως Τιβερίου [Τουλίῳ] Ῥησκοῦπτόριδος (*за царя Тиберія Юлія Рескупоріда*) [напис №897]. Також описуються родинні зв'язки за допомогою прикладки (οὐὼ) та неузгодженого означення (НО) у Genetivus possessivus з іменем родинної особи (Ρ[οι]μητάκ(ου)), яке, в свою чергу, супроводжується постійним УО – прикметником розміру μέγας, що у написах набуває переносного значення “безвідносної величини”, виражаючи при цьому позитивну оцінку [1, с. 30]: [Ἐ]πὶ βασιλεῖ Σαυρομάτῃ τῷ μεγάλῳ Ρ[οι]μητάκ(ου) (*за царя Савромата, сина великого Реметалка*) [напис №1256].

Зворот Genetivus absolutus включає в себе підмет конструкції та предикат у формі дієприкметника. Підмет конструкції – іменник з вказівкою на особу, до якої перейшла влада у спадок ([δια]δόχου), міг супроводжуватись прикладкою на позначення імені правителя (Τρύφωνος) та НО у Genetivus possessivus – іменем батька правителя (Ομψαλάκου): [δια]δόχου ὄντος Τρύφωνος Ὀμψαλάκου (*за часів спадкоємця Трифона, сина Омψалака*) [напис №61]. Така модель обставини часу зазвичай доповнюється повним іменем правителя у формі УО-прикладок (Τιβερίου Ἰουλίου Κόττουος), прикладкою οὐὼ з НО у Genetivus possessivus (Βασιλέως), від якого залежать два УО – прикладка і прикметник (μεγάλου Ῥησκοῦπτόριδος), та трьома УО-прикметниками (φιλοκαίσαρος καὶ φιλορωμαῖῳ, εὐσεβοῦς), якими позначались особисті риси та соціальна позиція царя: βασιλεῦοντος βασιλέως Τιβερίου Ἰουλίου Κόττουος οὐὼ μεγάλου βασιλέως Ῥησκοῦπτόριδος, φιλοκαίσαρος καὶ φιλορωμαῖῳ, εὐσεβοῦς (*нід час царювання царя Тиберія Юлія Котіса, сина великого царя Рескупоріда, дружнього до Цезаря і до римлян, благочестивого*) [напис №1247].

Слід зазначити, що головних членів конструкції могло бути й декілька. У написі βασιλεύοντος βα[σιλέ]ως Σαυρομάτου [υιού] μεγάλου βασιλέως Ρομητάλκου, καὶ πρεσβεύσαντος Ἰουλίου Μενεστράτου ἀρχικοι(ω)νείτω (під час царювання царя Савромата, сина великого царя Реметалка і за пресбевта Юлія Менестрата архікоїтоніта) [напис №1243] представлено два підмети (βασιλέως і ἀρχικοι(ω)νείτω) і два дієприкметники (βασιλεύοντος і πρεσβεύσαντος). Перший підмет доповнений двома УО-прикладками (Σαυρομάτου [υιού] та НО у Genetivus possessivus (βασιλέως), означеннями якого слугують прикладка (Ρομητάλκου) та прикметник (μ)εγάλου). Другий підмет супроводжується двома прикладками (Ἰουλίου Μενεστράτου).

Серед обставин часу у написах про будівництво зустрічаються і складніші, виражені прийменниковими словосполученнями. Зокрема, вони можуть складатись з трьох головних компонентів, які позначають титули і професії державних осіб (βασιλέως), ἐπάρχου], κόμ(ητος)): ἐπὶ Τιβερίου Ἰουλίου Δουπτούνο[υ] βασιλέως εὐσεβ[ῶ]ς, φιλοκέσαρος καὶ [φιλο]ρωμέου... ἐπὶ ἐπάρχου] Εἰσγυδίου [καὶ ἐπὶ τοῦ κόμ(ητος) Ὀπαδίνου τοῦ ἐπὶ τῆς πινακίδος (за царя Тиберія Юлія Дуптуна благочестивого, дружнього до Цезаря і до римлян... за епарха Ісгудія і коміта Опадіна, який завідував пінакідою) [напис №67]. Серед них іменник βασιλέως супроводжується трьома УО-прикладками (Τιβερίου Ἰουλίου Δουπτούνο[υ]) та трьома УО-прикметниками (εὐσεβ[ῶ]ς, φιλοκέσαρος καὶ [φιλο]ρωμέου); іменник ἐπάρχου] – УО-прикладкою (Εἰσγυδίου); іменник κόμ(ητος) – УО-прикладкою (Οπαδίνου) та НО у формі субстантивованого прийменникового виразу (τοῦ ἐπὶ τῆς πινακίδος). У написах знайдено обставину часу з чотирма компонентами, вираженими різними за семантикою одиницями: титули державних осіб (βασιλεῖ, ἐλληγνάρχης), імена правителів (Ζήνωνος, Χοφράζμου): [Ἐπὶ βασιλεῖ Ῥησκουπό[ριδι], υἱῶ μεγάλου βα[σιλέ]ως Σαυρ[ο]μάτου, καὶ Ζήνωνος Φά[ν]νεως τῶ [ἐπὶ τῶν Α]σπου[ρ]γίαν[ῶ]ν καὶ πρεσβευτ[ῆ] βασιλέως Ῥησκουπόριδος] καὶ Χοφράζμου Φοργαβά[κ]ου καὶ [Βα]σιλείδης Θεον[ε]ίκου ἐλληγνάρχης (за царя Рескупоріда, сина великого царя Савромата, і Зенона, сина Фанна, який очолював аспургіан, і пресбевта царя Рескупоріда, і Хофразма, сина Форгабака, і еллінарха Басіліда, сина Феоніка) [напис №1246]. Особливої уваги заслуговує іменник Ζήνωνος, від якого залежить НО у Genetivus possessivus (Φά[ν]νεως). У свою чергу, останнє доповнене НО у прийменниково-відмінковій формі ([ἐπὶ τῶν Α]σπου[ρ]γίαν[ῶ]ν) та УО-прикладкою з вказівкою на посаду (πρεσβευτ[ῆ]). Прикладка супроводжується НО у Genetivus possessivus (βασιλέως), від якого залежить ще одна прикладка з іменем царя (Ῥησκουπόριδος)].

Поряд з іменами правителів у більшості написів вказується точна дата будівництва у формі Dativus temporis з прийменником ἐν. Рік уточнюється буквеними позначеннями року: ἐν τῶ γχ' (в 603 р) [напис №63]. При цьому вживаються також іменники на позначення проміжків часу (ἔτος – рік, μῆν – місяць): [ἐν σῶ ε[---]ἔτει, μηνός (в ... році, місяці...)] [напис №68]. Зазначається і число місяця: ἐν τῶ .. φ . ἔτει καὶ

μηνὶ Δε[σ]ίφ' ἰ' (в 5... році, місяці Даїсії, 10-го числа) [напис №1247]. Іноді іменник μηνός пропускається і залишається назва місяця у родовому відмінку (Genetivus temporis): ἐν τῶ ξυ' ἔτει, Δείου α' (в 460 році, 1-го Дія) [напис №1241].

Невід'ємною синтаксичною складовою написів про будівництво є **підмет**. У позиції підмета переважно виступає номінальна синтагма з семантико-синтаксичною функцією суб'єкта будівництва: Μενέχαρ(μ)[ος] (Менехарм) [напис №1253]. Ім'я суб'єкта зазвичай супроводжується НО у Genetivus possessivus, що вказує на ім'я його батька та УО-прикладкою з вказівкою на його приналежність до певної етнічної групи: Δημήτριος Ἀπολλ[ωνίου] Τα]ναεῖτης (Деметрій, син Аполлонія, танаїт) [напис №1249]. Часто прикладки позначають титули вищих державних осіб і поєднуються з дієприкметниками у функції УО (Participium coniunctum attributivum): (οἰκοδομ[ή]σας Τρύφων [τοῦ δεινός] πρεσβευτῆς (Трифон, син ... посол, який побудував) [напис №1241]. У ролі підмета засвідчено іменник на позначення правлячої особи βασιλεύς (цар) у поєднанні з трьома УО-прикладками, які ідентифікують ім'я царя та його прізвисько ([Τιβ . Ἰούλιος Σαυρο]μάτης) і трьома УО-прикметниками, які характеризують соціальну позицію царя та його особисті якості ([φιλό]καισαρ καὶ [φιλο]ρώ[μαιος, εὐσεβῆς]): [Τιβ . Ἰούλιος βασιλεύς Σαυρο]μάτης [φιλό]καισαρ καὶ [φιλο]ρώ[μαιος, εὐσεβῆς] (Тиберій Юлії, цар Савромат, дружній до Цезаря і до римлян, благочестивий) [напис №63].

У присубстантивній із формально-синтаксичного боку і атрибутивній (наближеній до семантико-синтаксичної) позиціях при підметі у написах про будівництво використовуються різні морфологічні варіанти атрибутивної синтаксеми, зокрема, НО у вигляді прийменникового словосполучення зі значенням “походження” (ἐκ προγόνων), конкретизоване НО у формі Genetivus possessivus (βα[σιλέ]ω[ν]), та УО-прикметник (μέγας): [Ὁ ἐκ προγόνων βασιλέ]ων βα[σιλεύς] μέγας Τιβέριος [Ἰούλιος] βασιλεύς [Σαυρο]μάτης, [υἱός] βασιλέ]ως Ῥησκουπό[ρι]δος, [φιλό]καισαρ καὶ [φιλο]ρ[ώ]μ[α]ιω[ς], εὐσεβῆς (з нащадків царів великий цар Тиберій Юлії, цар Савромат, син царя Рескупоріда, дружній до Цезаря і до римлян, благочестивий) [напис №1254]. Така модель могла доповнюватись ще однією прикладкою на позначення роду діяльності фігуранта напису (ἀρχιερέως), яка, в свою чергу, ускладнювалась НО у Genetivus possessivus з вказівкою на почесний титул римських імператорів після Октавіана Августа (τῶν Σεβαστῶν) та НО у формі прийменникового словосполучення διὰ β[ί]ου з семою “тривалості часу”. Крім цього, про позитивну оцінку діяльності суб'єкта свідчить прикладка εὐεργέτης, доповнена НО у формі Genetivus Objectivus (τῆς πατρίδος). В означальній функції до підмета вжито дієприкметникове словосполучення з Participium coniunctivum attributivum (ἐπι[δ]οῦς): Ὁ ἐκ προγόνων βασιλέων βα[σιλεύς] μέγας Τιβέριος [Ἰούλιος] Σαυρομάτης [φιλό]καισαρ καὶ [φιλο]ρώμαιος, εὐσεβῆς, ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν διὰ β[ί]ου καὶ εὐεργέτης τῆς πατρίδος... τῶν προγονικῶν ὄρων πλειωθ[έ]ντα ἐπι[δ]οῦς τῆ πόλει (з нащадків царів великий цар Тиберій Юлії Савромат, дружній до Цезаря і до римлян,

благочестивий, першосвященник (верховний жрець) августів (через життя) довічний і благодійник батьківщини... який дав місту довші (стіни) за кордони предків)[напис №1122].

Складну синтаксичну одиницю-конструкцію у написах утворює сполучення підмета з різними типами означень: субстантивованим НО у формі прийменникового словосполучення (ὁ ἐπὶ τῆς Θεοδοσίας(ς)); УО у формі прикметника (σεβαστόγνωστο(ς)); УО у формі Participium attributivum (τειμηθεὶς), доповненим двома виразами в Genetivus auctoris для позначення діючої особи (ὕπὸ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ); УО-Participium attributivum у поєднанні з предикативним іменником (Ολυμπιανὸς κληθεὶς) та прийменниковим словосполученням з локативним значенням (ἐν τῷ ἐπαρχείῳ); УО-Participium attributivum з Accusativus adverbialis (відприкметниковим морфологізованим прислівником) (ὁ πολλὰ ἀποδημήσας); УО-Participium attributivum (ἀποστατήσας) з залежною від нього часовою синтаксею в Accusativus temporis (ἔτη δέκα ἕξ); УО-Participium attributivum (γενόμενος) з прийменниково-відмінковою формою іменника з локативним значенням (ἐν θλίψεως), ознаку якого виражає прикметник πολλοῖς та ще двома УО-Participium attributivum (εὐξάμενος, οἰκοδομήσας): Αὐρ(ήλιος) Οὐαλέριος Σόγους Ὀλύμπου, ὁ ἐπὶ τῆς Θεοδοσίας(ς) σεβαστόγνωστο(ς), τειμηθεὶς ὑπὸ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ, ὁ καὶ Ὀλυμπιανὸς κληθεὶς ἐν τῷ ἐπαρχείῳ, ὁ πολλὰ ἀποδημήσας καὶ ἀποστατήσας ἔτη δέκα ἕξ καὶ ἐν πολλοῖς θλίψεως γενόμενος εὐξάμενος... οἰκοδομήσας (Аврелій Валерій Сог, син Олімпа, намісник Феодосії, відомий августам, вианований Діоклетіаном і Максимианом, і названий в епархії Олімпіаном, який довго був відсутній і залишався на відстані 16 років і який зазнав багато бід, який дав обітницю... який збудував) [напис №64].

Прямий додаток у написах позначає будівельні об'єкти: споруду для релігійних відправ – τὴν προσευχὴν (молитовню) [напис №64], споруду для проходу чи проїзду в огорожі – τὴν ἢ π(ύ)λιν (ворота) [напис №1244], спеціально облаштовану для ринку площу – τὴν ἀγορὰν (ринкову площу) [напис №1245], високу огорожу – τὸ τεῖχος [напис №1122], вежу – τὸν πύργον [напис №1249] або й цілий населений пункт – τὴν [π]όλιν (місто) [напис №970]. У функції УО до прямого додатка часто вживається Participium attributivum: ἡμελημένον [τὸν πύργον?] (закинену вежу) [напис №1249].

Для **обставини способу дії** притаманне домінування в детермінантній позиції прийменниково-відмінкових форм з НО у Genetivus possessivus – іменем особи, під опікою якої здійснювалось будівництво чи реставрація архітектурного об'єкту: δι' ἐπιμελείας Πόθ[ου] (завдяки опіці Пофа) [напис №1122]. У свою чергу, НО супроводжувалось УО-прикладкою з вказівкою на професію опікуна (διὰ ἐπιμελείας Εὐτύχ(ου)ς ἀρχιτέκτονος (завдяки опіці архітектора Евтіха) [напис №1112]) або двома прикладками, називаючи його повне ім'я: δι' ἀρχιτέκτονος Α[ὐρηλίου Ἀντωνίου] (завдяки архітектору Аврелію Антоніну) [напис №1249]. Крім цього, НО могло виражатись іменником у родовому відмінку, який називав ім'я батька опікуна, а також субстантивованим

прийменниковим виразом з назвою його посади: δι' ἐπιμελείας Ἰουλίου Ἐρωτος Κοῖν[του υἱοῦ, τοῦ] πρὶν ἐπὶ τῆς αὐλῆς[ς] (завдяки опіці Юлія Ерота, сина Квінта, колишнього управляючого царським двором) [напис №897]. Опікунів, за сприяння яких здійснювалось будівництво могло бути декілька (від двох до дев'яти). Головним компонентом такого словосполучення виступає діюча особа (ἐπιμελητής – наглядач) і як однорідні уточнюючі члени перераховуються імена наглядачів і їхніх батьків у формі Genetivus possessivus: δι' ἐπιμελητῶν Ἐρμωνος Διονυσίου καὶ [Μ]αστοῦ Βα[σ]ιλίδου (за допомогою наглядачів Гермона, сина Діонісія, і Мастуса, сина Басіліда) [напис №61].

Обставина міри і ступеня дії представлена прийменниково-відмінковою формою і характеризує ступінь будівництва: ἐκ θε[μελίων] (від фундаменту) [напис №62].

Обставина мети, виражена іменником у давальному відмінку, вказує на те, що будівельні об'єкти зводились переважно для торгової стоянки (τῷ ἐμπορίῳ (для порту) [напис №1242]) або для міста і для купців – τῇ πόλει καὶ τοῖς ἐμπόροις (для міста і для купців) [напис №1245].

У написах про будівництво вживаються власнедієслівні **присудки** зі значенням дії: ἐπεσκεύασε (відремонтував) [напис №63], οἰκοδόμη[σεν] (збудував) [напис №1253]) або предикати процесу у пасивному стані: ἀνηγέρθη ?] (був зведений) [напис №62].

Висновки. У текстах написів про будівництво зафіксовано 35 обставин часу, 23 підмети, 22 обставини способу дії, 19 присудків, 13 прямих додатків, 9 обставин міри і ступеня, 8 обставин мети. Вони представлені синтаксичними одиницями різних рівнів: елементарними синтаксемами та синтаксичними конструкціями-словосполученнями (моделі обставин способу дії – від двочлених до двадцятидвочлених, моделі підметів – від двочлених до двадцятидвочлених, моделі обставин часу – від двочлених до дев'ятнадцятичлених). Щодо лексико-синтаксичної організації написів, то у функції підмета, як правило, вживаються антропоніми – ім'я особи чи кількох осіб, за сприяння яких була зведена та чи інша будівельна споруда. У функції головного члена словосполучення обставини часу виступають іменники на позначення титулів вищих державних осіб. Обставинами способу дії виступають антропоніми. Обставини мети вказують, що будівельні об'єкти у формі прямих додатків, зводились переважно для торгових стоянок, міста і купців. Майже усі ці члени речення мають при собі залежні компоненти – 246 означень: 155 узгоджених і 91 неузгоджене означення. У функції узгоджених означень переважають прикладки (93) – іменники на позначення родинних зв'язків, етнічних груп, назв осіб за професійною діяльністю, антропоніми. З головними членами словосполучень поєднуються також узгоджені означення у формі прикметників зі значенням “розміру” з позитивною конотацією, які виражають особисті риси, соціальну поведінку. Як неузгоджені означення використовуються переважно антропоніми у родовому відмінку, які називають імена осіб, поєднаних родинними зв'язками, та прийменникові словосполучення з вказівкою на посаду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке / З.Н. Вердиева. – М.: Высш. шк., 1986. – 120 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М.: КомКнига, 2007. – 352 с.
4. Корпус боспорских надписей / под редакцией академика В. В. Струве, академика М. Н. Тихомирова доктора наук В. Ф. Гайдукевича, А. И. Доватура, Д. П. Каллистова, Т. Н. Книпович. – М. Л.: издательство «Наука», 1965. – 940 с.
5. Clafin, E. F. The syntax of the Boeotian dialect inscriptions / E. F. Clafin. – Baltimore: Lord Baltimore Press, 1905.
6. Harris Z. S. Methods in structural linguistics / Z. S. Harris. – Chicago: Univ. Chicago Press, 1951. – 211 p.
7. Hermann, E. Die Nebensätze in den Griechischen Dialektinschriften in Vergleich mit den Nebensätzen in der Griechischen Literatur und die Gebildeten Sprache im Griechischen und Deutschen / E. Hermann. – Leipzig ; Berlin : B. G. Teubner, 1912.
8. Kocewalow A. Syntaxis inscriptionum antiquarum coloniarum graecarum Orae septentrionalis Ponti Euxini / A. Kcewalow. – Societate philologa polonorum, 1935. – 131 p.
9. Meister, K. Der syntaktische Gebrauch des Genitivs in den kretischen Dialektinschriften / K. Meister. – Indogermanischen Forschungen 18, 1905/1906. – S. 133-204.
10. Meisterhans, K. Grammatik der attischen Inschriften. Dritte vermehrte und verbesserte Auflage besorgt von Eduard Schwyzer / K. Meisterhans. – Berlin, 1900. – 312 S.
11. Schwyzer, E. Griechische Grammatik: Syntax und syntaktische Stilistik / E. Schwyzer. – München, 1950.– 714 S.

REFERENCES

1. Verdieva, Z. N. Semantic fields in modern English Language / Z. N. Verdieva. – Moscow: High School, 1986. – 120 p.
2. Vyhovanets, I. R. Grammar of Ukrainian Language. Syntax / I. R. Vyhovanets. – Kyjiv: Lybid, 1993. – 368 p.
3. Kobozeva, I. M. Linguistic semantics / I. M. Kobozeva. – Moscow: Kom.Book, 2007. – 352 p.
4. The Collection of Bosporian inscriptions / Ed. by V. V. Struve, M. N. Tihomirov, V. F. Gaydukevich, A. I. Dovatur, D. P. Kallistov, T. N. Knipovich. – Moscow, Leningrad: Science, 1965. – 940 p.
5. Clafin, E. F. The syntax of the Boeotian dialect inscriptions / Edith Frances Clafin. – Baltimore: Lord Baltimore Press, 1905.
6. Harris, Z. S. Methods in structural linguistics / Z. S. Harris. – Chicago: Univ. Chicago Press, 1951. – 211 p.
7. Herman, E. Subordinate clauses in the Greek dialect inscriptions in comparison with the subordinate clauses in Greek literature and the literary language in Greek and German / E. Herman. – Leipzig ; Berlin: B. G. Teubner, 1912.
8. Kotsevalov, A. Syntax of the ancient inscriptions of Greek colonies on the northern shore of Pontus Euxinus / A. Kotsevalow. – Societate philologa polonorum, 1935. – 131 p.
9. Meister, C. The syntactical use of the genitive case in Crete dialectic (epigraphic) inscriptions. / C. Meister. – Indo-Germanic researches. 18, 1905/1906. – P. 133-204.
10. Meisterhans, C. Grammar of the Attic inscriptions. The third enlarged and improved edition by Edward Shvitser / C. Meisterhans – Munich, 1950. – 714 p.
11. Shvitser, E. Greek grammar: syntax and syntactical stylistics / E. Shvitser. – Munich, 1950. – 714 p.

Lexical semantic organization of the inscriptions about building of Northern Black Sea

O. P. Mehel

Abstract. Optimal syntactic model of the inscriptions about building of Northern Black Sea and modifications of each part of a sentence have been revealed. Formal-syntactical and lexical-syntactical organization of the elements of inscriptions has been studied. Lexicon which is characteristic for the inscriptions has been defined. Also typical syntax, which differs from each part of a sentence by its specification, has been established.

Keywords: *lexical-syntactic structure, syntactic model, element of the inscription, complex, syntactic construction.*

Лексико-синтаксическая организация надписей о строительстве Северного Причерноморья

О. П. Мегель

Аннотация. Установлено оптимальную синтаксическую модель надписей о строительстве Северного Причерноморья и модификации каждого члена предложения. Исследовано формально-синтаксическую и лексико-синтаксическую организацию элементов надписей. Установлено присущие надписям лексику и типичный синтаксис, отличающиеся детализацией каждого члена предложения.

Ключевые слова: *лексико-синтаксическая структура, синтаксическая модель, элемент надписи, сложная синтаксическая конструкция.*

Письмо про Себе фікційного суб'єкта французького роману: між класикою та «малою літературою»

Ю. Ю. Павленко

Київський національний лінгвістичний університет
Corresponding author. E-mail: pavlenkoyulia1@gmail.com

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Анотація. В статті представлено дослідження історичного вектору французького роману, художній простір якого визначений роботою письма героя-оповідача. Розгляд тексту-письма за історичними епохами дозволяє акцентувати традицію письма про Себе фікційного суб'єкта в історії французького роману. Виділений корпус текстів уможливило визначення канону письма про Себе героя французького роману та наближає до окреслення статусу такого типу роману в історії французької літератури.

Ключові слова: *письмо про Себе, фікційний суб'єкт, текст-письмо, канон, традиція, французький роман.*

Вступ. Літературну ситуацію французьких романів, в яких представлена робота письма фікційного суб'єкта, не можна назвати чіткою та повністю зрозумілою, адже її дві сторони утворюють «класика літератури» та «мала література». З одного боку усі тексти від Просвітництва до нашого часу, художній простір яких є письмом про Себе героя-оповідача, входять до класики не лише французької, а й світової літератури (на скільки правомірно використовувати поняття «класики» для літературної ситуації кінця ХХ – початку ХХІ ст.). З іншого – до них вповні можна застосувати термін, запропонований Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі, «мала література» [7]. Діалектичний характер літературної ситуації французьких романів, що є письмом про Себе фікційного суб'єкта, потребує детальніших коментарів.

Мета. Дослідження письма про Себе фікційного суб'єкта в історичному аспекті має на меті висвітлити генезу особистісного письма героя французького роману як утвердження смислів роботи письма в історії фікційного суб'єкта та визначити місце окремих творів в історії письма про Себе.

Огляд публікацій по темі. Поняття «класика» для окреслення місця творів, що становлять об'єкт аналізу в цій роботі, в історії літератури, використовується в семантичному полі, яке йому надав у своїх дослідженнях російських соціолог літератури Борис Дубін. Концептуальну рамку тлумачення «класики» він пояснює як «такий стан, коли література, тобто носії її ідей та цінностей, декларують та підтримують соціальну дистанцію і культурну незалежність від будь-яких джерел влади та авторитетів» [3, с. 28].

Ці тексти доцільно розглядати в концепції Борхеса, який вивів проблему традиції за межі актуального часу та національної літератури. Стиль французької літератури, у першу чергу і головним чином, проявляється в текстах, що є письмом про Себе героя-оповідача французького роману, у візерунку фігур, у метафоричності, але питання, які вони піднімають виходять за «рамки» національної літератури. Художній ландшафт багатьох романів, де проявлена робота письма фікційного суб'єкта, містить у той чи інший спосіб розгорнуте питання діалогу культур (першими варто згадати «Персидські листи» Монтеск'є, «Подорж на Схід» Ж. де Нерваля, «Ніч каліграфів» Ясмін Гага, романи Аміна Маалуфа). Інші твори, в яких так відкрито, як у названих текстах, не

стоїть питання розмивання меж окремих літератур, найширше розгортають тему почуттів (яку можна назвати константою тематичного репертуару письма про Себе фікційного суб'єкта), що не пов'язана з імаготипом. Тож аналізовані в цій роботі романи вповні підпадають під визначення Борхесом: «Класичною є та книга, яку певний народ чи група народів протягом довгого часу вирішують читати так, ніби на її сторінках усе є продуманим, неминучим, глибоким, як космос, і допускає безкінечні тлумачення» [2]. Письмо про Себе героя-оповідача не допускає беззастережного використання категорії продуманості, натомість глибина метафоричного простору є його головною ознакою. Б. Дубін апелює до концепції традиції Борхеса, водночас розводячи поняття «класичний автор» і «масова словесність». Російський вчений констатує, що індексом соціальних змін протягом як мінімум двох століть завжди була література, сучасна за проблематикою і масова за характером звернення до читача» [5]. Питання, які піднімає художній простір письма про Себе героя французького роману від ХVІІІ до початку ХХІ століть, можуть розгортатися в декораціях різних епох, але вони не прив'язані до історичного часу, оскільки стосуються внутрішнього світу людини та теми самопізнання.

Матеріали і методи. Реалізація поставленої мети передбачає залучення в дослідження французьких романів, оповідь в яких є письмом героя, від ХVІІІ ст. до початку ХХІ ст., та оперування інструментарієм порівняльно-історичного літературознавства. Твори французької літератури, художній простір яких визначений роботою письма героя-оповідача, ніколи не відчували браку читацької уваги – за цим критерієм їх можна назвати масовими. Винятками з цього висновку постануть твори Батая, Дефоре, Беккета, які не були прочитані на належному їм рівні у нас в країні з огляду на політично-культурну ситуацію, в якій перебувала Україна в ХХ ст. (у час, коли з'явилися ці твори), але у французькому літературознавстві та серед читачів західного світу вони знайшли широкий резонанс. Про твори «Неможливе» Батая, «Балакун» Ж.-Л. Дефоре, трилогії Беккета більшою мірою, ніж про інші, написані до них, можна вести розмову як про протиставлення масовій літературі. Справді, письму про Себе героя французького роману від Просвітництва до другої половини ХХ ст. не властиві

динамічний сюжет, а активність героя більше виражається на рівні оповіді, ніж через вчинки його в сценах, що формують рівень історії. І хоча не можна знехтувати увагою просвітницького роману, а також твору Бальзака «Листи двох молодих жінок» до опису звичаїв, повчальними (у прямому і вузькому смислі) навіть ці тексти, не те що романи ХХ та поч. ХХІ ст., ніяк не назвати. Усі вони не спираються на естетику відображення-наслідування, не акцентують «реалістичність» як у плані поетики, так і в об'єкті уваги оповідача. І попри те, що герой, який виступає в амплу суб'єкта письма, неодмінно переживає кризу самоусвідомлення і не може знайти собі місця у житті, все ж соціальна периферія та маргіналії не перебувають у центрі романної дії. Тож жанрова приналежність до масової словесності (у дискурсивній матриці Б. Дубіна) романів, що представляють письмо про *Себе* фікційного суб'єкта, не задана авторами та не нав'язується їм з боку читачів.

Висока аксіологічна цінність письма про *Себе* героя твору спонукає підняти питання про відношення французьких романів, художній простір яких визначено роботою письма фікційного homo scribens, до канону літератури та можливість існування канону письма про *Себе* в площині французького роману. Це питання має два вектори: екстрадієгетичний, зовнішній щодо дійсності героя (який веде до розмови про місце твору в каноні літературної епохи, в творчості письменника) та інтрадієгетичний (пов'язаний з відношеннями варіанту письма героя одного твору / епохи з письмом героя інших творів/епох).

Зовнішній вектор канону тексту-письма допомагають окреслити положення праці «Західний канон». Письмо про *Себе* фікційного суб'єкта французького роману представлено в списку канонічних творів Гарольда Блума декількома текстами. Автор «Західного канону» включає до канону теократичної епохи «Юлію, або Нову Елоїзу» Ж.-Ж. Руссо, «Історію про кавалера де Грійє та Манон Леско» Прево, «Небезпечні зв'язки» Лакло; у канон демократичної епохи – «Адольф» Констан (також «Червоний зошит»); у список хаотичної епохи – «Щоденник злодія» Ж. Жене, «Нудоту» Ж.-П. Сартра, «Записки Адріана» М. Юрсенар.

Тексти-письмо, включені Блумом у список канону певної епохи, а також інші, що входять до корпусу письма про *Себе* фікційного суб'єкта французького роману, характеризуються рисами, які виступають критерієм тексту-канону, і такими, які суперечать йому. У час свого створення ці тексти викликали у читача «відчуття дивності, незвичності й настороженості» [1, с. 7]. Водночас, не можна нехтувати тим фактом, що цим текстам не притаманна одна з рис канонічного твору: вони не репрезентують характерні ознаки творчого методу та стилю письменника, як і національної літератури, у меншій мірі це стосується (але все ж має місце) демонстрації «великого стилю» літературної епохи. На цьому підґрунті письмо про *Себе* фікційного суб'єкта корелює з «малою літературою» [7]. «Розрізнення між меншістю та більшістю не ґрунтується виключно на

кількісних характеристиках. Більшість передбачає постійність ідеалу, існування певного еталону, стандарту. Більшість передбачає верховенство закону і правил, а не навпаки» [8]. У контексті романів з корпусу письма про *Себе* фікційного суб'єкта не логічно піднімати питання існування твору, поготів зовнішніх правил, які могли б виконувати функцію ідеального зразка або наближеного до довершеності. Тяглість традиції письма героя роману не передбачає наслідування певного еталону, передавання від твору до твору особливих кліше.

У панорамі конкретної літературної епохи тексту-письму відводилось місце малої літератури. На перший погляд, положення епістолярного роману в епоху Просвітництва може здатися винятком. Але не можна знехтувати тим фактом, що епістолярний роман з'явився як похідна жанроформа від листа у побутовій реальності, і не мав Іншого, якому міг би бути протиставлений. Натомість, у період, коли відбувся відхід від асоціації листування фікційних суб'єктів з реальними людьми, практика письма героя втратила свою позицію домінування. У творчості конкретних авторів твори, що репрезентують роботу письма фікційного суб'єкта, також жодного разу не посіли центральне місце (навіть у тих випадках, коли перу письменника належить один роман-письмо, він не стає головним чинником популярності автора, за винятком лише роману Лакло). Письменники-просвітники (Монтеск'є, Руссо, Дідро) увійшли в історію, у першу чергу, як політичні мислителі, укладачі енциклопедії. «Історія сучасної гречанки» не стала візитною картою Прево-письменника. «Адольф» став першим, проте не єдиним, твором, що приніс світову славу Констану. За Мюссе закріпилась слава, у першу чергу, поета, потім драматурга, а вже потім автора «Сповіді сина століття». У творчості Бальзака, Гюго, Нерваля їхні тексти-письмо постійно перебувають під загрозою загубитися в тіні «великих» творів. А у творчому доробку Ф. Моріака, Ж. Бернаноса, Ж. Грака, М. Юрсенар, А. Жіда письмо фікційного суб'єкта не виділяється, а, навпаки, асимілюється з іншими їхніми творами, утверджуючи певну ідею письменника. Ж.-П. Сартр і С. де Бовуар не зробили романи-письмо головними у своїй діяльності. Письмо фікційного суб'єкта Батая, Дефоре, Бекета з'явилось як продовження творчих експериментів, серед яких не зайняло провідну позицію. Маємо підстави стверджувати зміну в ситуації з окресленням місця тексту-письма в творчості письменників у контексті сучасної французької літератури. Кінар («Салон у Вюртемберзі», «Сагус, або той, хто дорогий своїм друзям»), Маалуф («Ворота Леванта», «Подорож Бальтасара», «Скеля Таніуса») звертаються до письма героя в декількох романах, чим засвідчують непересічність цього модусу організації твору в їхній творчій майстерні. Звернення інших сучасних французьких письменників («Щоденник одного тіла» Даніеля Пенака, «S, або Надія на життя» Александра Дієго Гарі, «Автопортрет біля радіатора» Крістіана Бобена, Оскар і рожева пані», «Еліксир кохання», «Отрута кохання» Е.-Е. Шмітта, «Дім, в якому мене любили» Т. де Росне) до письма фікційного суб'єкта,

що відбулось в одному романі, не може тлумачитись як окремих випадок, позаяк їхній проект творчості ще триває. Загалом, розширення ареалу творів, у яких представлена робота письма героя-оповідача в французькому романі початку ХХІ ст., свідчить про питомість та конструктивність письма героя як художнього прийому, що може призвести до зміни його статусу як належного до «малої літератури».

Серед критеріїв включення твору до канону Блум також називає «ефект оригінальності», який читачі не можуть асимілювати, «або який настільки асимілює» їх, що перестає бути помітним» [1, с.7]. Вочевидь, письмо героя французького роману в усі епохи корелювало з цим ефектом. Тексти-письмо Беккета (що згадується у Блума у контексті ірландської літератури), Батая, Дефоре більшою мірою пов'язані з ефектом оригінальності, що не піддається асиміляції, але це не стосується місця письма в цих творах. У багатьох текстах-письмо французької літератури розгортається історія почуттів, що змушує читача почуватися на їх території як дома» [1, с.7]. Тобто, незалежно від тематики змісту письмо героя як проблема, яку піднімає текст, постійно перебуває на межі асиміляції.

Єдиним способом віддати належне художньому прийому «письмо фікційного суб'єкта» стало окреслення історичного поступу героя французького роману з пером у руках. Розгляд текстів з корпусу письма про *Себе* фікційного суб'єкта за літературними епохами підводить до можливості вести мову про канон з інтрадієгетичним вектором (на основі критерію Блума - вплив твору на майбутнє літератури). Пересторогою щодо творення цього канону у вузькому розумінні (з огляду на його функціонування в континуумі, утвореному текстами, в яких представлено письмо про *Себе* героя французького роману) буде виступати вільна стихія письма, що стирає усі рамки і не може знати центру. Фікційний суб'єкт письма (за винятком хіба героя Гарі-молодшого), який у більшості випадків є непрофесійним оповідачем, не знає авторитетів. Іншими словами – в інтрадієгетичному просторі нелогічно піднімати питання про канонічну невизначеність. Натомість літературній ситуації романів, що представляють письмо про *Себе* героя-оповідача, притаманна діалогічність із зразками попередніх епох, на площині якої можна вести мову про більший чи менший резонанс певного варіанту письма фікційного суб'єкта.

На основі письма героїв Гійєрага, Монтеск'є, Руссо, Прево, Дідро, Лакло у контексті поширення епістолярної практики в реальній дійсності з кінця ХVІІ та протягом ХVІІІ століть виходить на поверхню ефект реальності, високий ступінь довіри зовнішнього реципієнта до фікційної дійсності, що представлена завдяки письму героя. Ця риса тексту-письма, виявлена від початку його функціонування в історії літератури, не втрачає своєї актуальності і далі, як засвідчують приклади письма героїв ХІХ – поч. ХХІ ст.

У просвітницьку парадигму письма про *Себе* фікційного суб'єкта завдяки текстам Руссо, Прево та Лакло увійшла також тема почуттів, що відкрила

сентиментальну мандрівку письма героя французького роману. Тема почуттів, як засвідчили тексти ХVІІІ ст., у просторі письма може набувати різнопланових моделей розгортання: від утвердження, через сумніви та перевірку на справжність, до гри та маніпулювання. Незважаючи на вихідні позиції героїв, їхнє письмо неодмінно приводить до стирання усіх масок та проявлення справжньої внутрішньої картини почуттів. Усі романи, що розгортають тему почуттів, поєднує ідея пошуку героєм через письмо внутрішньої гармонії, відкриття нового *Себе*.

Утверджений усіма текстами-письмом ХVІІІ ст. просвітницький код письма про *Себе* фікційного суб'єкта дозволяє вести мову про менший резонанс роману Монтеск'є (причиною чого стало підпорядкування письма ідеї зображення соціально-політичної картини та імаготипу) на протигагу постійній актуальності складових письма героїв Руссо. Експліцитна діалогічність, акцентування теми почуттів та приватного життя в романі «Юлія, або нова Елоїза» надає ґрунтовний матеріал для дослідження різних образів та ідентичностей в просторі письма, комунікаційної рамки та глибини внутрішнього світу. Як показують тексти наступних епох, ці питання складають осердя дослідження письма про *Себе* фікційного суб'єкта як виміру конструювання ідентичності героя. Текст «Черниці» Дідро транслює в історію імпульс аналізу тілесності письма, текст «Небезпечних зв'язків» – щирості та природності письма як моделі розповіді.

Романтичний код письма про *Себе* фікційного суб'єкта, продовжуючи тему саморозуміння героя, який береться за перо, розгортає її у нових координатах – відмовляючи розуму (аналітичності, тверезому погляду) у валідності на користь почуття та переживання («Сповідь сина століття» Мюссе, «Адольф» Констана). Романтичне письмо героя першої половини ХІХ ст. марковане знаками невідомості, таємничості. Лабіринт письма, що може створюватися різними засобами (розгортанням чуттєвості героя за моделлю висхідної спіралі, дзеркальність якої слугує не на користь звільнення та прозріння суб'єкта (Октав з роману Мюссе); «танго почуттів» персонажів, пристрасть яких відлучує у письмі декількох суб'єктів (Адольф), неодмінно спрямовує суб'єкта письма разом з його адресатом у хаос та темряву внутрішнього світу, структурувати та освітити який покликане письмо. Також у романтичний код письма про *Себе* фікційного суб'єкта включено ігрове начало (текстом Нерваля «Анжеліка»), що додає до складових семантичного поля особистісного письма пошук «своєї» «потрібної» книжки. З огляду на кількість та важливість питань, що пов'язують у діалог текст Мюссе з текстами-письмом інших історичних періодів, роман «Сповідь сина століття» можна вважати найбільш резонуючим з-поміж творів, які формують парадигму романтичного письма.

У літературі другої половини ХІХ ст. письмо про *Себе* героя художнього тексту стало мінус прийомом, утвердивши від супротивного (не прямо) текст-письмо як відкриту структуру (Ж. Верн), письмо як гру з собою, що має терапевтичний ефект (героїня

«Ніжності» А. Барбюса), та письмо як спосіб утвердження вітальності життя (Кола з роману Р. Роллана).

Модерністська парадигма письма про *Себе* фікційного суб'єкта збагатила дискурс особистісного письма героя роману мотивами письма як прощення, молитви та одкровення у творах письменників католицького ренесансу, як екзистенційного прориву, а також закріпила ідею письма як вічного становлення (пов'язаного з метаморфозами ідентичності суб'єкта). Письмо виявляється простором порятунку, перемогою над мовчанням та над брехнею.

Письмо героя французького роману другої половини ХХ – початку ХХІ ст. закріпило за естетичною роботою homo scribens зв'язок з ресурсами пам'яті та підкреслило той факт, що для текстів-письма про *Себе* фікційного суб'єкта не існує ані тематичних, ані стильових обмежень.

Палітра проблем та прийомів їхньої реалізації в письмі героя роману ХХ- поч. ХХІ ст. не дозволяє виділити конкретний текст як головний з корпусу творів цього періоду.

Висновки. Поєднання кодів письма історичних

періодів від ХVІІІ до поч. ХХІ ст. веде до висновку про єдність функціональних ролей письма про *Себе*, що у різні літературні епохи виходять на авансцену однією зі своїх граней. Комплекс семантичних значень роботи письма є органічним поєднанням ідей особистісного письма героїв усіх епох. Цей висновок спростовує можливість існування в корпусі текстів «письмо про *Себе* фікційного суб'єкта» твору-канону, але дозволяє виділити константи цього типу тексту. Тож у підсумку кодів різних літературних епох письмо про *Себе* фікційного суб'єкта постає текстом з відкритою структурою та ігровим началом, що репрезентує роботу пам'яті героя-оповідача, спрямовану на прояснення глибини його внутрішнього світу (почуттів та переживань), у якій відбувається множення образів героя та відкриття ним нового *Себе*. Усі ці складові семантичного поля письма про *Себе* фікційного суб'єкта, виведені на поверхню романного дискурсу у різні літературні епохи, увиразнюються та поглиблюються завдяки аналізу теоретичних проблем особистісного письма, на яких дозволяють наголосити твори з цього корпусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох. – К.: Факт, 2007. – 720 с.
2. Борхес Х.Л. По поводу классиков // Борхес Х.Л. Сочинения в 3 томах. – Рига: Полярис, 1994. – Т.2. – С. 157
3. Дубин Б. Классика, вокруг и после (о границах и формах культурного авторитета) // Политическая концептология. – 2010. – №4. – С.28- 39. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: politconcept.sfedu.ru/2010.4/05.pdf
4. Дубин Б. Классика, после и рядом: Социологические очерки о литературе и культуре. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 345 с.
5. Дубин Б. Литературная классика в идеологиях культуры и в массовом чтении // Русский журнал. – 1999. – 9 декабря. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: old.russ.ru/19991209_bdubin.html
6. Barthes R. S/Z. - Paris: Éditions du Seuil, 1970. – 278 p.
7. Deleuze G, Guattari F. Kafka. Pour une littérature mineure. – Paris: Ed. de Minuit, 1996. - PP. 29-33.
8. Deleuze Gilles. Philosophie et minorité // Critique. - Paris : Minuit, fév. 1978. - n° 369. - PP. 154-155.

REFERENCES

1. Bloom H. The Western Canon: The Books and School of the Ages. – K.: Fact, 2007. - 720 p.
2. Borges J. L. On Writing // Borges J. L. Collected works. – Piga, 1994. – V.2. – P.157.
3. Dubin B. Classics, around and after (about the boundaries and forms of cultural authority) // Political conceptology. – 2010. – №4. – P.28- 39 // politconcept.sfedu.ru/2010.4/05.pdf
4. Dubin B. Classics, after and next: Sociological essays on literature and culture. - M.: New Literary Review, 2010. – 345 p.
5. Dubin B. Literary Classics in Ideologies of Cultura and Mass Reading // Russian Journal. - old.russ.ru/19991209_bdubin.html

Self-writing of the fictional subject in French novel: between a classic and a minor literature

Y. Y. Pavlenko

Abstract. The article is focused on the research of the historical vector of French novel in which the fictional world is specified by the work of narrator's writing. The examination of the 'writerly' (Roland Barthes) in diachronic aspect allows emphasizing the tradition of fictional subject's Self-writing in the history of French novel. The selected text corpus makes possible defining a canon of character's Self-writing in French novel and allows describing the status of such kind of a novel in the history of French literature.

Keywords: *Self-writing, fictional subject, 'writerly', text, canon, tradition, French novel.*

Письмо о Себе фикционального субъекта французского романа: между классикой и малой литературой

Ю. Е. Павленко

Аннотация. В статье представлено исследование исторического вектора французского романа, художественное пространство которого определено работой письма героя-рассказчика. Рассмотрение текста-письма по историческим эпохам разрешает акцентировать традицию письма о *Себе* фикционального субъекта в истории французского романа. Выделенный корпус текстов проблематизирует вопрос о каноне письма о *Себе* героя французского романа и способствует определению статуса такого типа романа в истории французской литературы.

Ключевые слова: *письмо о Себе, фикциональный субъект, текст-письмо, канон, традиция, французский роман.*

Эксперимент с жанром литературной биографии: «Тринадцатый апостол» Д. Быкова

О. А. Полякова

КНУ имени Тараса Шевченко, Институт филологии, Киев, Украина
Corresponding author. E-mail: fawnenok@gmail.com

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.03.17.

Аннотация. В данной статье литературная биография «Тринадцатый апостол. Маяковский» рассматривается как стилизация с чертами романтической трагедии. Описываются основные мотивы — миф об умирающем и воскресающем боге, мотив судьбы, поэта и поэзии, двоemiрия. Анализируются интертекстуальные элементы (цитирование барочных и романтических топов, автосцитирование, метатекст). Исследуется игровая эстетика, роль риторического начала и условной модальности в тексте.

Ключевые слова: литературная биография, стилизация, пародия, метатекст, игровая эстетика.

Дмитрий Быков — поэт, романист, эссеист — состоялся также как автор биографий для серии ЖЗЛ («Борис Пастернак», 2005; «Булат Окуджава», 2009). Мнения учёных о Быкове-биографе сходятся в том, что «пишет не столько филолог и исследователь, сколько поэт и прозаик» [6], однако к его текстам всегда приковано внимание читателей и критиков (А. Рейтблат, А. Латынина, Ю. Говорухина).

Третья работа Быкова, «Тринадцатый апостол», изначально запланированная как биография Владимира Маяковского для ЖЗЛ, в серию не вошла. Возможно, в связи с экспериментальным характером этого произведения, получившим полемическое освещение в литературной среде. В частности, Галина Юзефович предположила, что «книга эта не биография, но циклопическое (на восемьсот страниц) расхристанное эссе» [9].

Определение жанровой принадлежности данного произведения и его стилистических особенностей представляет значительный интерес. Цель настоящей статьи — рассмотреть «Тринадцатый апостол. Маяковский» как экспериментальный текст и выявить основные жанрово-стилевые модели, на которые он ориентируется.

Сам Дмитрий Быков дал своей работе подзаголовок «Трагедия-буфф в шести действиях», тем самым задав установку, во-первых, на игровую, пародийный характер текста, во-вторых, на стилизацию.

В главе, посвященной «Мистерии-Буфф», автор обращается к определению высокой пародии, данной Юрием Тыняновым: «Всё прежнее перемещается в иной контекст, не обязательно для того, чтобы стало смешно, но чтобы смысл высветился заново» [3, с. 332]. Быков отмечает, что с этой точки зрения «Мистерия-буфф» стала образцовой формулой советского искусства, пародийного по отношению к искусству досоветскому, в том же смысле, в котором Новый Завет пародирует по отношению к Ветхому. Оксюморон, заложенный в названии (мистерия — жанр Средневекового театра, изначально инсценировавший Библию, буффонада — представление комедийное и гротескное), предполагает, что Маяковский «переписал» мистерию на новый лад. Соответственно, называя литературную биографию «трагедией-буфф», Быков в свою очередь «переписывает трагедию» и создает произведение пародийное, в котором исходным текстом является жизнь Маяковского, а «иным

контекстом» — точка зрения биографа и современная ему эпоха постсоветского искусства.

В этом контексте судьба поэта становится новой версией мифа об умирающем и воскресающем Боге [Дж. Фрэзер, В. Я. Пропп, Е. М. Мелетинский], лежащем в основе трагедии как жанра: «Самоубийство Бога — чрезвычайно устойчивый сюжет в мировой литературе, он имманентен человечеству, без него никак. Маяковский был Христом русской революции, а точнее — тринадцатым ее апостолом, самым верным и самым несчастным» [3, с. 776].

Учитывая, что трагедия как жанр восходит именно к культу Диониса — бога виноделия, гибнущего и возрождающегося — представляется очевидным, что Быков цитирует исходный сюжет трагедии. Даже композиционно он выстраивает своё произведение таким образом, чтобы сохранить мифологическую модель цикличности. Первая глава (или «Действие первое») называется «Выстрел»: «Получилось так, что выстрел Маяковского — главное его литературное свершение» [3, с. 9], последняя же глава заканчивается фрагментом из дневника Вероники Полонской, посвящённым воспоминаниям о дне самоубийства Маяковского и переходящим в несобственно-прямую речь: «Едва выйдя из комнаты, ещё в коридоре, она услышала выстрел». Текст начинается со смерти поэта и заканчивается ею же, но помещённая в абсолютно сильной позиции вопросительно-восклицательная конструкция «Что вы сделали?! — закричала она. — Что вы сделали?!» создаёт ощущение открытого финала и намекает на принципиальную цикличность.

Композиционно мифологическая модель создаётся также за счёт сквозных мотивов и повторяющихся глав: «Двенадцать женщин» (о возлюбленных поэта) и «Современники» (о значимых в жизни Маяковского людях). Причём главы «Современники» открываются анафорическими конструкциями: «С Хлебниковым вышло не совсем хорошо» [3, с. 287], «С Луначарским вышло тоже не совсем хорошо» [3, с. 321], «С Ходасевичем вышло совсем нехорошо» [3, с. 489].

Вообще тема поэта и его взаимоотношений с самим собой, с другими людьми — одна из самых значимых для Быкова, которому свойственно последовательно формулировать собственную метакоцепцию. В «Тринадцатом апостоле» эта тема представлена в виде обращений к читателю, экспрессивных высказы-

ваний, выражающих отношение автора к описываемым событиям или явлениям: «будем говорить о том, что интересно нам», «разбор этого текста много и нет необходимости добавлять к этому свой, но хоть самому-то себе почему бы не объяснить», «когда ваш покорный слуга писал, что ...». Важны для понимания произведения комментарии о соотношении этой биографии с предшествующими, написанными Быковым для ЖЗЛ, и предположения касательно того, как она будет воспринята критикой: «Десять лет назад в книге о Пастернаке я освещал эту коллизию» [3, с. 628], «Тут надо подчеркнуть одну вещь, которая обеспечит нашей работе (...) множество возражений и даже упрёки в кощунстве» [3, с. 287], «Страшно подумать, сколько помоев будет вылито на эту книгу» [3, с. 776]. Отсылки к предыдущим работам создают впечатление цельной исследовательской парадигмы быковского литературного мира и обеспечивают верификацию сказанного, а ожидание травли со стороны критиков формирует образ «осаждённой крепости», вызывая у читателя расположение (травимых у нас любят).

Особо следует отметить те моменты, когда современный литературный или исторический контекст напрямую включается в произведение, становится источником интертекста: «В литературе давно уже делать нечего... После Серебряного века литература уже никогда не обрела статуса государственной религии» [3, с. 450], «Автор этих строк тоже не просто так берётся за чужие биографии — потому что бывают времена, когда жизнь умнее и значительнее литературы» [3, с. 466], «Вдумавшись и попробовав встать на его место — удивляешься тому, что этого ещё не сделали все» (о самоубийстве Маяковского) [3, с. 702]. Такая проницаемость границ жизни и текста свидетельствует о стремлении Быкова связать воедино прошлое и будущее, реальное и художественное, выстроить целостную модель мира.

Метатекст в рассматриваемом произведении также выполняет функции оценочную и идеологическую. Автор постоянно обращается к вопросу о том, каким должен быть поэт: «суеверный до мании, непрерывно испытывающий судьбу» [3, с. 12], «а жизни у поэта, в общем, не должно быть» [3, с. 93], «поэту вообще свойственно жить в мире строгих иерархий — ценностных, вкусовых, эстетических, — а потому он не может не соотносить себя с властью, хотя бы потому, что сам претендует на абсолютную власть» [3, с. 360], «для писателя иногда самое лучшее — не умереть, а уехать и писать так, чтобы никто об этом не знал, и рыбачить по утрам» [3, с. 641]. Следует отметить, что для Быкова характерно раскрывать проблему поэта и поэзии в романтическом ключе, часто с прямым цитированием романтических топов, как это происходит в вышеприведённых примерах. Связанные с этой темой идеи фатализма, противопоставления искусства и жизни, задаются и в лирике Быкова, например, как в стихотворении «Никто уже не станет резать вены...», построенном на прямой аллюзии на Пушкина: «Никто уже не требует поэта // К священной жертве — Бог с тобой, живи...».

Подобным образом решается проблема соотношения искусства и жизни: «А литература вообще всегда

правда: удивительно, что Чуковский до конца дней не потерял способности — может быть, главной для критика, — удивляться этому» [3, с. 183], «Литература не способствует душевному здоровью. В литературе никто никого не любит» [3, с. 708], «... бесконечная печаль как единственное настоящее содержание жизни, единственное послание мира! Ничего ведь другого нет, в основе всего она. Если бы только это написал он, то и тогда бессмертие заслужил бы не только автор, но и красноармеец, путивший его в порт» (о стихотворении «Разговор на одесском рейде десантных судов «Красная Абхазия» и «Советский Дагестан») [3, с. 634]. Следует отметить провокационный характер этих высказываний, соотносимый с игровой эстетикой.

Обращает на себя внимание также романтический модус, отсылки к идее чистого искусства и сознательное конструирование романтического типа героя в биографии, заданное ещё в заглавии: «Что такое «Тринадцатый апостол»? Он безусловно входит в круг учеников Христа, но — несчастливое, «лишнее» число, тринадцатая спица в колесе, — обречён всегда быть против: верует он, может, и поглубже других, но именно глубина этой веры заставляет его вечно оказываться в оппозиции» [3, с. 294].

Проблема противостояния героя миру, его непонятости как раз и составляет основу сюжета трагедии романтизма, «противопоставившего «я» героя всему миру и тем самым лишившего трагедию исконной «субстанциальности» [5, с. 1081]. Связь рассматриваемого произведения с романтической трагедией прослеживается также по цепочке Шекспир-Пушкин-Леонид Андреев. С Шекспиром сравнивает себя Маяковский; Пушкин — один из основных претекстов Быкова в теме поэта и поэзии; с Леонидом Андреевым, через которого пришла в русскую литературу новая драма, Быков сопоставляет самого Маяковского. Более того, связь с Л. Андреевым устанавливается также через тему Христа и Тринадцатого апостола, перекликающуюся с темой Иуды Искариота в одноимённой повести писателя. И все названные авторы имеют прямое отношение к жанру романтической трагедии: Шекспир — как её предшественник, Пушкин — основатель в русской литературе, Андреев — как тот, кто трансформировал её в трагедию модернистскую. Более того, Шекспир — один из драматургов, обращавшихся к жанру буффонады, также заявленному в подзаголовке литературной биографии. «Дёргая за ниточки» этих знаковых имён в тексте, Быков замыкает круг, выстраивает литературную преемственность.

Заданная жанровая стилизация также обуславливает один из центральных мотивов литературной биографии — мотив рока, судьбы. Быков последовательно акцентирует внимание читателя на совпадениях, загадках, парадоксах, выводит закономерности. Он формулирует так называемое «проклятие Маяковского»: «Мало того что плохо кончают люди, взявшиеся его развенчивать — как Адуев, Митрейкин или Карачивевский. Его женщины начинают подражать ему — идут в революцию, тяжело расплачиваются за это, добровольно гибнут» [3, с. 154]. Говоря о сложном отношении Троцкого к Маяковскому, автор указывает

ет, что убили наркома «в той самой Мексике, которую так любил Маяковский» [3, с. 324]. Быков проследит связи между Маяковским и Есениным, называя поэтов «зеркальными антиподами, мучительно желавшими слиться» [3, с. 426] и реинкарнацией Некрасова (согласно авторской «теории литературной реинкарнации»): «Некрасов словно возродился в начале нового века, но в двух разных ипостасях». Отмечает общие для них анималистические тексты («Песнь о собаке», «Корова», «Лисица» Есенина и «Хорошее отношение к лошадям» Маяковского), сопоставляет алкоголизм Есенина с трудоголизмом Маяковского, называет стихотворение «Сергею Есенину» «монологом Чёрного человека над могилой поэта», а Маяковского — прототипом самого Чёрного человека в одноименной поэме. В итоге Быков предлагает вообразить, как поэты обсуждают построенное в форме их посмертного диалога стихотворение Цветаевой «Советским вельможей, / При полном Синоде», тем самым предлагая свою версию подобного диалога, которая может быть прочитана сквозь призму барочного топоса «жизнь есть сон» и соответствующего ему мотива встречи. Вообще всевозможные загадки, параллели и совпадения, к которым регулярно обращается автор, формируют пласт барочных топосов в произведении.

Также есть основания говорить о том, что мистическое начало в рассматриваемой литературной биографии выполняет оценочные функции. Для Быкова всё потустороннее, сверхъестественное не самоцельно, оно выступает мерилем подлинности земного, как в примере с анекдотом о Маяковском и Смирновым-Сокольским, которому Демьян Бедный презентовал механическое перо с дарственной надписью. Сокольский, желая «поддеть» поэта, сказал: «Ничего, Владимир Владимирович, и вам такое же надпишут», на что Маяковский ответил: «А кто ж мне надпишет? Шекспир умер» [3, с. 488]. Такой ответ Быков называет «апелляцией к товарищу по вечности», тем самым утверждая Маяковского в одном ряду с Шекспиром, причём это сопоставление и тема вечности носят явно оценочный характер, выстраивают иерархию.

Аналогично самоубийство поэта Быков трактует как «выход в другое измерение», называет его «главным литературным свершением». В свете сказанного модель двоemiрия представляется в виде проецирования абсолютных образов на реальность, то есть как модель романтическая. И биография поэта, которую пишет Быков, — проекция его идеального образа в вечности, а не реальной жизни Маяковского.

Таким подходом объясняется и введение в текст условной модальности, которая в первую очередь проявляется в главах с подзаголовком «ДЛЯ ЧЕГО ПИШУ НЕ РОМАН». Эти главы можно охарактеризовать как исторические фантазии на тему биографии поэта, в которых описано, что было бы, если бы он принял другое решение, поступил иначе: «Как это было бы прекрасно, и как легко в это поверить! Представить Маяковского оставшимся в Латинской Америке» [3, с. 520], далее следует описание его предполагаемой встречи с Эрнесто Че Геварой, их диалогов. В них появляется всевидящий автор, позиция которого близка к точке зрения вечности, где смещается

грань между реальным и условным. Такая позиция продиктована именно намерением создать идеальную биографию поэта, как и другая ключевая особенность рассматриваемого текста — его риторичность.

Часто именно риторика высказывания оказывается движущей силой повествования, фактаж отходит на второй план в угоду формульности и афористичности, для Быкова в первую очередь важно красиво сказать. При этом его построения могут быть не столько ошибочными, сколько произвольными. Так появляются исчерпывающие описания сложных событий, по поводу которых расходятся мнения даже профессиональных историков. Не будет преувеличением предположить, что Быков в полном смысле творит реальность при помощи слова — его мир если не рационален, то объясним и схематизирован, при этом автор претендует на то, что описывает действительность, тогда как на самом деле создаёт художественный мир. Но в этом суть его метаустановки — «в литературе всё правда».

Самым ярким примером такого риторического построения в биографии является описание революции 1917-го года: «Ни один разговор о Маяковском не обойдётся без ответа на вопрос: что это всё-таки было, и как прикажете к этому относиться? Было — как обычно в России: власть падает в грязь, а поднимает её тот, кто не побрезгует. На короткой дистанции всегда выигрывает тот, у кого меньше моральных ограничений. Меньше было у большевиков» [3, с. 320]. Далее Быков обращается к описанной в его романах «Оправдание» и «Остромов» идее о маятнике русской истории и о том, что революция представляла собой грандиозное упрощение, причём в этом фрагменте присутствует явная автоцитация: «Мёртвая политическая система получила сильнейший гальванический удар и ожила» [3, с. 322], ср. «Остромов»: «Истина же заключалась в том, что (...) к 1915 году вся развесистая конструкция, называвшаяся Россия, с ее самодержавной властью, темным народом, гигантским пространством и огромным разрывом между всеми без исключения классами, словно разбросанными на этом пространстве, подобно огонькам в ночи, — была нежизнеспособна, то есть мертва (...) Труп дали сильнейший шоковый, токовый удар, и труп пошел» [2, с. 968]. И заканчивается описание одного из главных событий в истории Европы XX века так: «Вот и всё о русской революции, если кому интересно». Очевидно, что Быков осознаёт сложность проблемы, о которой говорит, но текст диктует свои законы, а потому эта проблема укладывается в стройную схему на несколько страниц.

В подобном духе писатель даёт трактовку русской революции, когда говорит о поэме «Двенадцать» А. Блока: «Страну посетил Бог. Вот так это выглядит. Никто не предполагал, что он придёт именно сюда, принесёт не мир, но меч, и даже не меч, но штык, и даже не штык, но финку. Никто не предполагал, что в этом втором пришествии Магдалину будут звать Катюхой и апостолы её убьют, потому что не может быть нового мира, пока не уничтожен этот, страшный мир; а чтобы уничтожить этот страшный мир, надо убить в нём то единственное, что его спасает, то есть вечную женственность» [3, с. 381]. В приведённом

фрагменте угадывается мистико-философский дискурс, характерный для символизма, и протестная эстетика.

Таким образом, есть основания говорить о том, что произведение представляет собой стилизацию, построенную по модели романтической трагедии. Ключевое значение имеют интертекстуальные элементы разных уровней, среди которых следует назвать пародийность текста по отношению к исходному жанровому канону (что задаётся в авторском определении «трагедия-буфф»), игровое начало, построение мета-концепций и автоцитацию. Сюжетную основу составляет миф об умирающем и воскресающем боге, который обуславливает циклическую композицию текста. Его сопровождают мотивы рока и судьбы, а также

поэта и поэзии, которые формируют романтический тип героя. Актуальными для биографии представляются также барочные топосы, в частности, «жизнь есть сон» и мотив встречи. При этом модель двоемрия в биографии выполняет прежде всего функцию абсолютного мерила, позволяет оценить описываемые события с позиции вечности, что, в свою очередь, определяет высокую степень условной модальности в тексте. Стиль произведения стремится к афористичности и формульности, на первый план часто выходит риторическое начало, которое актуализирует игровую эстетику и создаёт провокационный эффект. Всё это позволяет сделать вывод о расширении границ жанра литературной биографии в «Тринадцатом апостоле» Д. Быкова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балакин А. Дмитрий Быков: Блуд труда // Критическая масса. — 2003. — № 2.
2. Быков Д. Л. Оправдание. Орфография. Остромов, или Ученик чародея. — М., 2011.
3. Быков Д. Л. Тринадцатый апостол. Маяковский. Трагедия-буфф в шести действиях. — М., 2016.
4. Говорухина Ю. А. Русская литературная критика на рубеже XX-XXI веков: дисс. ... д-ра филол. наук. — Томск, 2010.
5. Кормилов С. И. Трагедия // Литературная энциклопедия терминов и понятий. / Гл. ред. Николюкин А. Н. — М., 2001.
6. Латынина А. «Нам нравится наша версия» Булат Окуджава в интерпретации Дмитрия Быкова // «Новый мир». — 2009. — №6.
7. Рейтблат А. И. Биография и литературоведение (размышления по поводу несостоявшейся полемики) // Новое литературное обозрение. — 2009. — № 95.
8. Фрэзер Дж. Золотая ветвь. Исследование магии и религии / Пер. с англ. М. К. Рыклина. — М., 2006.
9. Юзефович Г. Стоит ли читать Быкова о Маяковском? [Электронный ресурс]— Режим доступа: <https://meduza.io/feature/2016/05/20/stoit-li-chitat-bykova-o-mayakovskom>.

REFERENCES

1. Balakin A. Dmitry Bykov: Licentiousness of Labor // Critical Mass. — 2003. — № 2.
2. Bykov D. Justification. Orthography. Ostromov, or the Sorcerer's Apprentice. — M., 2011.
3. Bykov D. The Thirteenth Apostle. Mayakovsky: Tragedy-buff in six acts. — M., 2016.
4. Govorukhina Yu. Russian literary criticism at the turn of the 20th-21st centuries: diss. ... Dr. Philol. Sciences. — Tomsk, 2010.
5. Kormilov S. Tragedy // Literary Encyclopedia of terms and concepts. / Ch. Ed. Nikoluykin A. — M., 2001.
6. Latynina A. «We like our version» Bulat Okudzhava in Dmitry Bykov's interpretation // The New World. — 2009. — №6.
7. Reitblat A. Biography and literary criticism (reflections on the failed polemics) // The New Literary Review. — 2009. — № 95.
8. Frazer J. The Golden Bough: A Study in Magic and Religion / Trans. Ryklin M. — M., 2006.
9. Yuzefovich G. Should I read Bykov about Mayakovsky? — URL: <https://meduza.io/feature/2016/05/20/stoit-li-chitat-bykova-o-mayakovskom>.

Experiment with the genre of literary biography: «The Thirteenth Apostle. Mayakovsky» by D. Bykov

O. A. Poliakova

Abstract. In the article literary biography «The Thirteenth Apostle. Mayakovsky» is examined as a romantic tragedy-featured stylization. Principal motives are described: dying-and-rising god myth, motif of destiny, of poet and poetry, of two worlds. Intertextual elements are analyzed (baroque and romantic topos citation, autocitation, metatext). Game aesthetics, role of rhetoric principles and conditional modality is studied.

Keywords: literary biography, stylization, parody, metatext, game aesthetics.

Етнокультурна лексика турецької мови у поезії Джана Юджеля

О. А. Пишньоха

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: OlgaPysh89@yandex.ua

Paper received 25.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню етнокультурної лексики у мові турецької поезії. Протягом останніх років основна увага лінгвістичних досліджень була зосереджена на лексиці, яка відображає культурні та етнічні особливості певної нації, її розуміння і сприйняття світу. Дослідження проводиться на матеріалі поезії відомого турецького поета, письменника і перекладача Джана Юджеля. У його поезії часто зустрічається лексика, маркована характерними культурними компонентами, знання яких дозволяє читачеві зрозуміти і відчувати в повній мірі колорит турецької мови і культури. Вивчаючи етнокультурну лексику, ми досягаємо розуміння величезного пласту контекстуальної інформації, явищ, які містять культурну та історичну специфіку нації, що є основним чинником у процесі створення конструктивного діалогу з носіями турецької мови. У статті наводяться відповідні приклади етнокультурної лексики, їхній переклад, джерельна база, історичні передумови формування такої лексики, а також аналіз конотацій, які вони мають для турецького реципієнта.

Ключові слова: етнокультурна лексика, мовно-культурна компетенція, мова, культура, поезія, інтертекстуальність, когнітивна база, етнос, національна свідомість.

Стаття присвячена дослідженню етнокультурної лексики на матеріалі поетичних творів турецького поета другої половини ХХ ст., яка розглядається крізь призму динамічної взаємодії мови та культури.

Етнокультурна лексика ввібрала в себе своєрідне бачення навколишньої дійсності, специфічне для певного етносу і концентрує в собі історико-національне бачення світу. В умовах поглиблення міжкультурного діалогу спеціальні дослідження такої лексики набувають все більшої актуальності і все більше науковців спрямовують свої дослідження до осмислення мови в цілому, не лише як засобу комунікації або засобу вираження думок, а як засобу пізнавальної здатності людини та явища культурно-історичного характеру.

Етнокультурна лексика породжує ускладнення у процесі комунікації, адже вона специфічна для певного етносу і людина, яка є представником іншого етносу і культури, може не володіти історичним та культурним пластом інформації, який зумовлює розуміння таких слів. Така складність сприйняття етнокультурної лексики носіями інших мов та культур призводить до необхідності вивчати її крізь призму лінгвокультурології, яка, у свою чергу, передбачає орієнтований на дослідження зв'язку мови з культурою, історією, менталітетом та народною творчістю вектор дослідження.

До етнокультурної лексики належать: 1) назви природних явищ, характерні для тієї області, де живуть носії цієї (певної) мови; 2) лексика матеріальної культури; 3) лексика духовної культури: а) терміни споріднених і сімейних відносин, статевовікова класифікація людей; б) терміни суспільних відносин; в) лексеми, що відносяться до духовного життя людей (музика, мистецтво, розваги), освіта і виховання; г) лексеми, що характеризують людей в системі суспільних зв'язків і цінностей; д) лексеми, що відносяться до міфології, фольклору та обрядів [1, с. 52].

Етнокультурна лексика – це важлива складова культурно-мовної компетенції, значення та зміст якої добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти. У конкретній мовленнєвій культурі етнокультурна лексика має характерні цій культурі особливості використання. Часте використання етнокультурної лексики у мові турецької поезії, її неповторність, колорит та вагомий інформаційний пласт, який у ній закодований, залишаються недостатньо дослідженими вітчизняними тюркологами, що і зумовлює актуальність цього наукового дослідження. **Метою дослідження** є виокремлення етнокультурної лексики, а також аналіз її функціонування та характеристика історичних значень. **Об'єктом дослідження** є етнокультурна лексика в контексті турецьких поетичних творів ХХ століття,

матеріал дослідження складають вірші турецького поета другої половини ХХ ст. Джана Юджеля. Поставлена мета передбачає вирішення комплексу завдань: 1) визначити основні функції етнокультурної лексики як прикладі етнокультурних лексем, які зустрічаються у творах Джана Юджеля; 2) визначити джерельну базу та окреслити історичні передумови формування такої лексики; 3) зробити аналіз конотацій, які вони мають для турецького реципієнта.

Взаємодія мови та культури завжди і у великій мірі привертала до себе увагу турецьких науковців, мислителів, письменників, відомих поетів тощо. Зокрема, відомий турецький політик і літератор, ідеолог кемалізму Зія Гьокальп розглядав мову як дієве знаряддя для зміцнення національної свідомості, а також, висловив думку про те, що «культура – це гармонійна єдність релігійного, етичного, раціонального, естетичного, мовного і технічного життя певної нації» [8, с. 27].

Юнусу Емре належить вислів, що «мова – це шлях мудрості». Мова – це важливий засіб, що забезпечує набуття видимості усіх виявів життя людини. Переважна більшість лінгвістів, соціологів, антропологів дотримуються єдності у думці про те, що мова є основним компонентом культури [9]. Мова – найвагоміший транслятор культури. Усі здобутки та прояви культури передаються усно чи письмово за посередництвом мови від покоління до покоління. Майбутні покоління в процесі опанування рідної мови опановують мову не лише як засіб спілкування, вони автоматично опановують характерні моделі життя своїх предків та особливості, які властиві етносу, у якому вони жили [9].

Культурно-історичні передумови задають притаманний турецькому етносу вектор розвитку його мови. Різновид бойового мистецтва «Гюреш», бої півнів, збір винограду, характерні дитячі ігри, специфічні різновиди народних ігор, «Орта оюну», «Ніч хни», «Алтин гоню» і багато іншого – усе це характерні особливості турецької культури, її багатство та особливості, які відрізняють її від інших культур світу.

Пронизана століттями культурного різноманіття мова, фіксує своє багатство в літературі. Зокрема, Зія Гьокальп зазначив, що «Турецька література складається з народних приказок та загадок, з народних казок та *кошма* (різновид поезії), народних *ченгنامه* (різновид епосу) та легенд, *дестанів*, народних анекдотів та народного театру». У своїй статті під назвою «Банарли, як процвітає мова» Гьокальп пише, що «народи роблять мови мовою. А ті, хто люблять мови цих народів, хто їх розуміє і божественно володіє ними – це великі поети» [8, с. 31].

Ми наближаємося до усвідомлення особливого місця поезії в турецькій культурі, історії та сучасному суспільстві. «Поезія займає важливе місце у культурі кожного народу. Є поезія, яка надає групі людей національну свідомість, спрямовує їх і веде до конкретної мети. Коли необхідно висловити співчуття і любов у миті щастя, чи печалі, біля колиски дитини, або на порозі війни, у пам'ять загиблих товаришів, тобто у різноманітних гранях життя кожної людини вірші займають особливе місце» [9].

Турецьку мову, з точки зору її фонетичної структури мелодійності, вважають гармонійною та ефективною для вираження почуттів, особливо у римованій формі. «Турецька мова – це мова створена для поезії», вважають її носії. Одягнути в поезію пережиті події, передати віршами критику щодо подій у суспільному житті, поезія Дивану, народна поезія – усе це невід'ємна частина особливої схильності турецької мови до рим.

Цікавим є також і той факт, що падишахи, які керували створеною у 1299 р. Османською імперією, оточували себе поетами й самостійно писали прекрасні вірші у вільний від керування імперією час. Зокрема, турецький професор Джошкун Ак навіть присвячує цьому книгу «Поети Падишахи» (тур. «*Şair Padişahlar*»), де зібрані зразки витонченої поезії багатьох представників султанської крові.

Таким чином, поезія займає провідне місце у турецькій лінгвокультурі, велика кількість представників турецького народу мислить поезією і декларує свої почуття світові динамікою рим і натхненних рядків.

Джан Юджель – відомий турецький поет, публіцист і перекладач. Вірші Джана Юджеля прямолінійні, присвячені рішучим, чесним, сміливим, небуденним особистостям, релевантним подіям, ідеям і часто їхні рядки містять нецензурну лексику, що на думку критиків, підсилює динаміку та значимість слів поета [16]. Таким чином, поезія Джана Юджеля є потужним джерелом етнокультурної лексики, що дає нам можливість зазирнути у світосприйняття турецького народу, перш за все, через назви природних явищ, які характерні для тієї області, де живуть носії турецької мови.

Досить часто в турецькій поезії зустрічається слово *meltem*, зокрема у вірші Джана Юджеля «Середземне море тобті личить» зустрічаємо такі рядки:

Hayatta yattık dün gece, Üstümüzde meltem [11]. *Минулої ночі ми живими лягали, І вкривало нас легкими вітрами.* Мельтем – це різновид легкого вітру невеликої сили, що віє з водної поверхні на суходіл і навпаки (бриз); також це досить поширене жіноче ім'я в Туреччині. Таким чином, можемо прийти до висновку, що для турецького читача це слово уособлює очікувану для південних країн легку прохолоду, свіжість, деяку ніжність і легкість, що, можливо, воно і зобов'язане передати своїй власниці у якості імені.

Для турецької культури характерним є використання ще одного слова на позначення холодного північно-східного вітру (борею) – *poyras*:

Ben de arından açılıyorum, Bir poyras çizip deftere [11]. *І я відкриваюся слідом, Намалювавши у зошиті північно-східний вітер.*

Хоча, це слово походить з грецької міфології від імені бога Борея, в турецькій поезії воно дуже часто використовується для створення відповідного емоційного фону. Крім того, це також можна віднести до характерної частини картини світу турецького етносу, який у певний час своєї історії асимілював з представниками великих прадавніх цивілізацій, що позначилося на його формуванні та світосприйнятті.

У вірші «Некролог» Джан Юджель вводить до свого поетичного світу фітоніми, зокрема, це *Erguvan*, що в українському варіанті звучить як *багрянник європейський* або *цериц європейський* – дерева та кущі бузкового кольору, які ростуть переважно у Середземномор'ї, на Близькому та Середньому Сході. З етнокультурної точки зору, ця рослина цікава для нас тим, що представляє собою оповитий романтикою символ. Навесні багрянник вкриває Стамбул, особливо береги Босфору, характерними бузково-пурпурними (фіолетовими) розливами. Це один з важливих образів Візантії та християнства. Пурпурно-багрянний колір використовувався в одязі візантійських імператорів. Природним шляхом цей колір було отримати найважче. З цієї причини він символізував вишуканість, силу і багатство. Ніхто, окрім імператора, не мав права носити пурпурно-багрянну мантию.

Крім того, багрянник протягом століть символізував турецьке місто Бурсу. Зять султана Османської імперії Йилдирима Баязида, представник знаті Емір Султан започатковує щорічне проведення свята у період цвітіння Багряннику, яке він присвятив своїй зустрічі з мюрідами (учнями шейха). Це свято бере свій початок у XIV ст. і стало потужним поштовхом для економіки міста, продовжуючись у вигляді традиційного народного гуляння до XIX ст. На сьогоднішній день, активізуються спроби відродити це свято.

Фітоніми займають вагоме місце у творах багатьох турецьких поетів, до того ж, їх досить часто можна зустріти і в *тюркю* (горіх, інжир, чинара, троянда і багато іншого). Культурний аналіз фітонімів у турецькій поезії має особливе значення, адже, трави, квіти і дерева виступають своєрідним перцептивним засобом пізнання краси природи, втіленням природної досконалості, характерними особливостями місцевості, яка формувала світосприйняття поета. Таким чином, їхній аналіз є важливим фактором творення етнокультурної картини світу письменника.

У поезії Джана Юджеля часто спостерігаємо різноманітну лексику на позначення предметів матеріальної культури.

У турецьких віршах часто зустрічається незамінний атрибут східної культури – кава. Зокрема, у вірші Джана Юджеля «Але перш за все й обов'язково будь здорова!»:

Bir güzel kahve ismarla kendine, Seni mutlu eden sesi duyarak için alo de [11]. *Замов собі прекрасну каву, І слухавку зніми, щоб почути голос, який робить тебе щасливою.*

Культура містить специфічний для певного народу ряд особливостей. На цьому прикладі ми спробуємо розкрити специфічні етнокультурні риси такого знайомого явища, як кава, які притаманні турецькому народу і доведемо, що навіть культура споживання кави відрізняється у представників різних етносів.

Попри те, що кава походить з Ємену, вона вже стала національним напоєм у багатьох країнах світу, здобувши неабияку популярність і в Туреччині, і в Україні. Проте, є вагомі відмінності між тим, як п'ють каву, наприклад, в Стамбулі та у Львові. У Туреччині каву споживають переважно у спеціальних закладах, де її подають у маленьких чашках, обов'язково зі склянкою води. Велика кількість туркенів вже змалку вглядаються в кавову гущу і вбачають у загадкових візерунках події майбутнього, свого судженого, відповіді на питання, які є актуальними. Традиція споживання кави в Туреччині обросла легендами і містикою. Як розповідають деякі туркені, раніше без ворожіння на кавовій гущі не приймалося жодне рішення, дівчат не видавали заміж, а також, подаючи каву гостям, можна було ви-

словити своє ставлення до них. Зокрема, якщо гостям подавали гірку (у деяких регіонах – солону) каву – це означало, що їм у цьому домі не зраділи. Якщо хлопець прийшов свататися до дівчини, вона мала подати йому та його батькам каву, зашифрувавши у ній свою відповідь. Якщо кава була гіркою – це означало відмову. Якщо смачна і солодка – дівчина приймала пропозицію вийти заміж. Невербальне повідомлення за посередництвом кави у специфічних ситуаціях на Сході актуальне і сьогодні: чим більше цукру – тим сильніша любов.

На сьогоднішній день, у самому серці міста Стамбул є спеціальна кав'ярня, де ви можете замовити не тільки запашну каву, але і цілком пристойне ворожіння на кавовій гущі (проте, деякі місцеві жителі сприймають цей заклад як «атракціон для туристів»).

В Україні кава також набуває статусу національного напою, і переважна більшість українців починає свій ранок із запашної кави. Щороку у Києві і Львові проходять фесричні фестивалі кави, відкриваються концептуальні кав'ярні тощо. У багатьох містах України спостерігається культ кави, її готують і споживають усюди. Проте, українці часто надають перевагу каві з молоком та різноманітними спеціями (кориця, ваніль, імбир тощо) і обряд ворожіння на кавовій гущі в Україні – дивина. На такому простому прикладі можемо констатувати, що кожен етнос пропускає те, чи інше явище крізь призму свого світобачення, що формує його національноспецифічну, автентичну культуру.

У своєму вірші «Середземне море тобі личить» поет згадує таку реалію, як *tirhandil*. *Тірханділь* – це різновид мічного, але витонченого човна, який приводиться в рух за допомогою вітрила та весел, зазвичай від 7 до 12 м завдовжки і зустрічається переважно біля берегів м. Бодрум. Назва і походження самого човна відноситься до часів античних цивілізацій, зокрема, такими човнами користувалися фінікійці, античні греки та давні римляни. Ці човни символізують вагомий пласт історичної давнини, античні битви у морських просторах, а також сучасні морські туристичні прогулянки та велику кількість рибалок, які їх використовують у промислових цілях [13].

У вірші «Ай! Ай! Ай!» знаходимо такий рядок: *Vakıyortur da ayın ayaklarına Yatırılmışlar yine Ahmed'i falakaya* [11]. *І дивлюся на місяць, Знову поклали Ахмеді на фалаку.*

Фалака – традиційне для Близького Сходу середньовічне знаряддя катувань, палиця, до якої прив'язували ноги людини для покарання ударами по босим стопам. Цей вид покарання часто застосовувався до учнів османських шкіл (за османських часів фізичні покарання в школах були загальноприйнятими явищем). Таким чином, велика кількість людей, сучасників автора і його попередників, зазнала в дитинстві чимало покарань на фалаці, що зчинило незаперечний вплив на формування дитячої психіки і залишилося у пам'яті дорослих турків на все життя.

До особливого різновиду етнокультурної лексики у творах турецьких поетів відносяться **символічні власні імена**, які визначаються як слова-реалії та розширюють інформаційно-емоційний простір твору.

У вірші «Запитай у лева» уваги заслуговують рядки, які містять символічні імена:

Libya'ya gitmek için sıra bekleyen bir Kunuri Aslanıydı [11]. *Щоб відправитися у Лівію, свою чергу чекав ще один Сміливець Кунурі. Сміливець Кунурі* – це символічне ім'я, яке походить від подій Корейської війни (тур. *Kunu-ri Muharebesi*) у 1950-1953 рр. Більшість

турецьких солдат, які брали участь у цій війні, походила з маленьких міст та селищ східної Туреччини, які вперше покинули не тільки свою країну, але і свої рідні місця. Проте ще одна проблема виявилася в тому, що турецькі солдати вперше зустрілися з немусульманами у країні, якої вони не знали, а також, суттєвою проблемою стали незнання мов, релігійні та культурні розбіжності між союзними військами турків і американців. Американські керівники не передбачили наслідків від незнання турецької культури і релігії, що призвело до серйозних проблем і конфліктів під час цієї війни (американські пайки, що містили у складі свинину, для турецьких солдат були неприпустимими тощо) [14]. Таким чином, можемо припустити, що автор використовує у цьому вірші символічне ім'я *Сміливець Кунурі*, щоб підкреслити усю драматичність ситуації непродуманої і чужої війни тощо.

У вірші «Середземне море тобі личить» ми зустрічаємо рядок: *Ali Dumdum anasına söviyor saatlerdir* [11]. *Алі Думдум годинами лається.* Власне ім'я *Алі Думдум* теж позначено національним колоритом, адже прізвище може бути прізвиськом, тому, що у слова *dumdum* є декілька значень: *дум дум* – (арго) це бовдур, недотепа; назва тропічного захворювання – лихоманка *Дум-Дум* або *кала-азар* (з санскриту – «чорна лихоманка»); різновид експансивної кулі, яка призводить до серйозних поранень (назва походить від назви *Дум-дум* – передмістя індійського міста Калькутти, де розташовувалася британська фабрика з вироблення цих куль) тощо [15]. Таким чином, ми можемо дійти думки про те, що автор закладає в образ цього хлопця певну емоцію, своє ставлення, чим справляє відповідне враження на читача.

Через літературні твори мова відображає усі притаманні своїм носіям переживання і характерні риси. У витончених віршах розказував світові про любов Юнус Емре, про палкі почуття до батьківщини Мехмет Акіф, Фузулі – про переживання й страждання [9].

У цьому дослідженні на прикладі сповнених любові і критики віршів турецького поета Джана Юджеля ми ще раз довели, що культура – це безкінечне джерело для мови, а мова для культури – це незамінний засіб її збереження і передачі. Сама по собі турецька поезія – це вже вагоме етнокультурне явище, адже за всіх часів їй надавали основоположного значення, приділяли увагу, зверталися усі, від вуличних поетів до падишахів.

Вірші Джана Юджеля прості, рішучі, написані розмовною, «вуличною» мовою та пронизані «гострим слівцем». Використання нецензурної лексики, на думку багатьох критиків, надає віршам необхідного забарвлення та значимості. Культура Туреччини, на думку тих же критиків, неможлива без лірики Джана Юджеля, адже Туреччина сильно вирізняється своєю культурою, традиціями та побутом, а головне – наділеною стійким характером та стержнем інтелігенцією. Таким чином, мова віршів Джана Юджеля виступає своєрідним дзеркалом, яке відображає навколишній світ, пронизаний переживаннями та почуттями автора, а в окремих випадках, вона сама починає формувати світосприйняття, закріплюючись у мові в якості прецедентних феноменів. Етнокультурна лексика виступає для іноземного читача своєрідним джерелом культурних реалій невідомого простору іншої країни, формує картину світу про витончено прекрасний і водночас непростий Схід, надихає до пізнання іншої культури та збагачення своєї рідної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахметьянов Р.Г. Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья, Москва, 1981.
2. Алиев А. Отважные мусульмане в корейской войне [Е. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://umma.ua/ru/article/article/Otvazhnie_musulmane_v_koreyskoy_voynе/21432
3. Баучиева З.Б. Диссертационная работа: Этнокультурная лексика тюркского происхождения в русском языке: диссертация кандидата филологических наук : 10.02.02, 10.02.01. – Карачаевск, 2005. – 160 с.
4. Букулова М. Турецкий верлибр: вчера и сегодня [Электронный ресурс] / Марина Букулова – Режим доступу до ресурсу: <http://textonly.ru/mood/?issue=23&article=24928>.
5. Колодин А. Функции культуры [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://religiocivilis.ru/component/content/article/1278-funkcii-kultury.html?start=2>
6. Akarsu B. Dil-Kültür Bağlantısı, İstanbul: İnkılapYayınevi, 1998.
7. Banarli N. Bir dil nasıl güzelleşir [Е. ресурс] / Nihad Sami Banarli – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nihadsamibanarli.com/bir-dil-nasil-guzellesir/>.
8. Gökalp Z. Türkçülüğün Esasları, İstanbul: Sebil Matbaacılık, 1975.
9. Göçer A. Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. [Е. ресурс]. – Режим доступу: http://turkoloji.cu.edu.tr/ali_gocer_dil_kultur_iliskisi.pdf
10. Güvenç B. Kültürün ABC'si (2. baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
11. Yücel C. Şiirleri [Е. ресурс] / Can Yücel – Режим доступу до ресурсу: <http://www.siiipenceresi.com/sairsiir/canyucel.htm>.
12. Bahcecik [Е. ресурс]. – Режим доступу: http://www.bahcecik.org.tr/habergoster.asp?haber_id=41
13. Bodrum baglari [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bodrubaglari.com/mv.php?sayfa=detay&id=64>
14. Korean war [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://koreanwar.com/>
15. Nedir [Е. ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nedir.ileilgili.org/dumdum-nedirnedemek-ileilgili-bilgiler.html>.
16. Şairler ve Şiirleri [Е. ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dritadore.blogspot.com/p/sairler-ve-siirleri.html>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Історія у фотографіях [Електронний ресурс] /Режим доступу до ресурсу: <http://foto-history.livejournal.com/4988836.html>

REFERENCES

1. Akhmetyanov R.G. General vocabulary of the spiritual culture of the peoples of the Middle Volga region, Moscow, 1981.
2. Aliev A. Brave Muslims in the Korean War [Electron resource]. – Resource access mode: http://umma.ua/ru/article/article/Otvazhnie_musulmane_v_koreyskoy_voynе/21432
3. Bauchieva Z.B. Dissertational work: Ethnocultural lexicon of the Turkic origin in Russian language: the dissertation of a Cand.PhD. – Karachaevesk, 2005. – 160 c.
4. Bukulova M. Turkish verslibre: yesterday and today [Electron resource] / Marina Bukulova – Mode access to the resource: <http://textonly.ru/mood/?issue=23&article=24928>
5. Kolodin A. Functions of culture [Electron resource]. – Access mode: <http://religiocivilis.ru/component/content/article/1278-funkcii-kultury.html?start=2>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. History in photographs. [Electron resource]. – Access mode: <http://foto-history.livejournal.com/4988836.html>

Ethnocultural words in the poetry of Can Ucel

O. A. Pyshnokha

Abstract. The article is devoted to the researching of ethnocultural words in the language of Turkish poetry. Over the last few years, the main focus of linguistic research has been focused on the vocabulary that reflects cultural and ethnic characteristic features of nations, their understanding of the world. There is the feature of every language that can expand the worldview of people and get them interested in the culture of their ethnos. The article is dedicated to the research on ethnocultural vocabulary of Turkish language. As an example it is given poems of famous Turkish poet, writer and translator Can Yucel. It touches upon the lexical units of material culture of the language of Turkish poetry. By studying such culturally marked vocabulary we can understand a lot of contextual information, phenomena that resemble cultural and historic specificity of the nation, thus we can hold a constructive dialogue with Turkish native speakers. Under the ethnocultural words we understand words that are specific language units, meaningful for an individual because of their informative and emotive values; well-known to a wide milieu surrounding the individual, including his predecessors and contemporaries. Relevant examples are given to prove that the ethno-cultural words are used in the modern Turkish poetry; and poetry becomes the ground for lots of the words that express the social group perception. The analysis of ethno-cultural words proves the influence of national world picture on the social one.

Keywords: ethno-cultural words, cultural and linguistic competence, language and culture, cultural and linguistic competence, poetry, cognitive base, ethnicity, national consciousness.

Етнокультурная лексика турецкого языка в поэзии Джана Юджеля

O. A. Pyshnokha

Аннотация. Статья посвящена исследованию этнокультурной лексики в языке турецкой поэзии. В течение последних нескольких лет основное внимание лингвистических исследований было сосредоточено на лексике, которая отражает культурные и этнические особенности определенной нации, ее понимание и восприятие мира. Исследование проводится на материале поэзии известного турецкого поэта, писателя и переводчика Джана Юджеля. В данной поэзии часто встречается лексика, маркированная характерным культурным компонентом, знание которой позволяет читателю понять и почувствовать в полной мере колорит и турецкого языка и культуры. Изучая этнокультурную лексику, мы достигаем понимания огромного пласта контекстуальной информации, явлений, которые содержат культурную и историческую специфику нации, что является основополагающим фактором в построении конструктивного диалога с носителями турецкого языка. Под этнокультурной лексикой мы понимаем лексемы, которые являются специфическими языковыми единицами, значимыми для индивида из-за их информационно-эмоциональных ценностей; они являются хорошо известными представителям данного этноса, включая его предшественников и современников. В статье приводятся соответствующие примеры, с целью доказать, что этнокультурные слова используются в современной турецкой поэзии. Анализ этнокультурной лексики свидетельствует о влиянии национальной картины мира на формирование социальной. В статье приводятся соответствующие примеры этнокультурной лексики, их перевод, источники происхождения, исторические предпосылки формирования такой лексики, а также анализ коннотаций, которые они имеют для турецкого реципиента.

Ключевые слова: этнокультурная лексика, культурно-языковая компетенция, язык и культура, поэзия, интертекстуальность, когнитивная база, этнос, национальное сознание.

Adequate Correlation of Objective and Subjective Shifts within Literary Translation

M. Yu. Rebenko*, K. M. Palamarchuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author's e-mail: myr80@ukr.net

Paper received 22.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Abstract. The research focuses on many-facet and systemic studies of the two-aspect translation deformation within literary translation. The phenomenon of the author's idiosyncrasy serves as a criterion for this issue. Its topicality is determined by the increasing number of scholarly papers focused upon the notion of "translation deformation" which implies both inter- and extralingual transformations in fiction. The research has ascertained that the main ground of subjective translation deformation is a single feature or a complex of them of the target text not observed in the source text. The investigation into Ukrainian and Russian translation of J.D. Salinger's fiction made it possible to find out the distinguishing issues of objective and subjective deformations interaction.

Keywords: translation deformation, objective translation deformation, subjective translation deformation, micro-stylistic text level, macro-stylistic text level, semantic invariant, stylistic invariant, idiosyncrasy, literary translation.

Introduction. Literary translation is one of the most important forms of interlinguistic and intercultural communication. Within this realm a translator keeps successful balancing between "informativeness, interactiveness and culture of both source and target texts" (Selivanova, 2003 [9, p. 6]), and, therefore, he is often faced with the challenge of co-existence of various phenomena of interpretation, namely, from transformations to deformations. At present, the nature of such basic concepts as "transformation," "adaptation," "translation shifts," and others has been clearly defined and theoretically and practically explored. However, the phenomenon of "translation deformation" has been underestimated by the science of translation so far.

A brief review of publications on the subject. Modern translation studies distinguish the concept of deformation within the system of translation shifts. Unfortunately, neither purely formalistic understanding of this notion (Kretov, 2002 [7]), nor systematic and unambiguous explanation of the nature of translation deformation (Harbovskii, 2004 [6]) can be observed. Moreover, the difference in evaluation of so-called "deformation tendencies' functions" (Berman, 2004 [1]) within literary translation is being traced. It has happened that the researchers' attitude towards influence of translation deformations is either rather disapproving (such as in the papers of Connor, 2011 [2]; Cooper, 2011 [3]; Chapman, 2009; Munday, 2008) or, conversely, – the one that is quite agreeable because the phenomenon is said to preserve "national and stylistic originality of the source text (ST)," and to expand "expressive features of the target language and culture" (Cherednychenko, 2007 [10]).

The problem of the translators' underestimation of interconnection between objective and subjective linguistic transformations in the ST can lead to individualistic decision making approaches and, ultimately, affect the adequate reception of translation by all categories of readers, from so-called "model" or "ideal" to "average" readers (see classifications of readers by U.Eco, W.Iser, M.Riffaterre, and S.Fish). Our research is going to prove that such tough issues occur repeatedly in translation works of the celebrated American writer J.D. Salinger, whose poetic talent is again under deep consideration of both readers and scholars. The thing is that the American and national literary studies (e.g. M.Anastasiev, K.Vonnehut, I.Halinska, I.Holter, T.Denysova, B.Dawn [4], M.Nahorna, J.Aldrige, Yu.Pokalchuk, J.Yardley [5]) differ significantly in some aspects, sometimes to such an extent that we can even notice opposite interpretations of J.D. Salinger's ambiguous characters and images. Therefore, the need to reconsider some translation decisions in the Ukrainian and Russian target texts (TT) and to analyse them from a new theoretical and practical level remains rather **relevant and topical**.

The research goal is to analyse systematically two-aspect nature of translation deformation phenomenon, and also to reveal the peculiarities of objective and subjective deformation correlation within literary translation of fiction works while semantic and/or stylistic invariants of the ST are reproduced.

The principal research methods have been selected in order to achieve the research goal and fulfil the certain tasks. General scientific methods of observation and generalization have contributed into the selection and accumulation of studying material. Using the method of numerical calculation, we have processed the set of quantitative text parameters. The use of the distributive method has facilitated the substantiating of micro- and macro-stylistic text levels. The method of a symbol interpretation has been aimed at comprehension of implicit and imaginative content of the basic semantic and stylistic poetic dominants of the works under analysis. Additionally, the transformation and descriptive methods have contributed to identification and studying the cases of failure of adequate transformation of semantic and stylistic dominants within the system of the writer's artistic images. Such a choice of the empirical and theoretical research methods has facilitated the complex approach to the study of the deformation nature within literary translation.

Results and discussion. In research [8] the notion "translation deformation" is defined as a complex phenomenon within the system of translation transformations, which covers both

- the objective process of linguistic deviations on all text levels,
- and the subjective aspect of translation changes caused by semantic and pragmatic ambiguity of certain units of the ST, features of a translator's psychological and linguistic identity, and his creative choice.

The parameter of the author's idiosyncrasy serves as the criterion of this research. By this concept we mean the dual character of the linguistic phenomenon that is aimed at describing of uniqueness of the author's creativity. To explore the peculiarities of this category text representation is due to studying of the interdependent system of quantitative text parameters (i.e. lexico-semantic units' frequency, average sentence length, distribution frequency of different sentence types, textual indices of the author's vocabulary exclusiveness and diversity representation in the TT), and their qualitative features (i.e. the author or translator's communicative intention and modality, artistic image of the work, etc.). Some deviations of the stylistic invariant of the ST might take place when translators ignore quantitative and qualitative text parameters correlation at micro- and macro-stylistic text levels. By the phenomenon of "stylistic invariant" it is meant the conceptual semantic and genre

stylistic dominant of the ST that covers both constant and variable text features, the choice of which determines the author's individual artistic style within translation (Cherednychenko, 2007 [10]).

For example, numerous omitting of sentences and even paragraphs in Natalia Bohynia's translation of Gertrude Stein's novel *Three Lives. Melanctha: Each One as She May* has led to significant changes of the stylistic invariant of the ST for the Ukrainian target culture. This invariant is embedded in Gertrude Stein's syntactic parallelism as imitation of the repetition of abstract visual shapes of cubism. Although these micro deformations must have been caused by the editor's decision, such losses are conducive to the serious deviations because of their accumulating character, which proves negative quality of the translation, so-called "subjective translation deformation".

The opposite after-effect (namely, positive one) has been found in translation changes of the stylistic invariant of Oscar Wilde's play *Salome* translated by Tetiana Nekriach. The thing is that the translator strongly believed that the prose translation would not fully reproduce archaic nature of the style. Thus, she made up her mind to create poetic translation through iambic pentameter, which is peculiar for the translations of William Shakespeare's plays. Consequently, Tetiana Nekriach's deformation has resulted in the TT that is different from the ST in form but aims to transfer the author's effect of "weirdness" of Gospel story *Salome*. It is true to believe such translator's decisions as positive deformation of the ST due to successful achievement of pragmatic adequacy in target communication.

Let us formalize the features of "subjective translation deformation" phenomenon.

Subjective translation deformation is the result of such personal changes in the TT which can either distort the form and matter of the ST systematically and lead to essential deviations of the author's artistic goal or change the norms of a target language for expanding its expressiveness and achieving pragmatic adequacy of translation.

The set of **functional features** of subjective translation deformation has been introduced in research. These features are considered as the contextually caused characteristics of the TT that impede adequacy of reproduction of the source invariants by forming the context, which differs from the author's original. These subjective shifts activate a translator to make balanced decisions on deviations in the direction of either expansion or narrowing of text meanings, stressing on images, sounds and melodies. It has been found out that the emergence of a single feature or a complex of them can cause **deformation of subjective pragmatic signal** in translation, i.e. the result of the accumulated functional features of subjective deformation in the TT that changes linguistic and pragmatic content of semantic dominants of the ST.

A number of lexical and semantic transformations in the translation of the title of J.D. Salinger's first story from the book collection *Nine Stories – A Perfect Day for Bananafish* – have been singled out in our research. The consequence is distortion of the subjective and pragmatic author's signal aimed at passing to a reader ambiguity of content and conceptual information encoded in this title. The translation options made by Artur Mayzener (in Russian spelling – "Отличный день для селедки"), Victor Holyshch and Eric Nappelbaum ("Лучший день банановой рыбы") distort the essence of J.D. Salinger's semantic dominant "bananafish". The thing is, this content unit accumulates the whole text idea – to assimilate the main character Seymour Glass's destiny into the "bananafish" situation. It means, when some individuals are doomed to suffering due to their hypersensitivity, and it

forces them not to "swim out" into the real world, and to escape from so-called "banana" trap.

In spite of deformation of the norms of the target language, associative and humorous translation occasional units suggested by Rita Rait-Kovaleva ("рыбка-бананка") and Maks Niemtsov ("банабулька", "бананорка", "бананемочь") seem to be talented solutions to reproduce **intertextual pragmatic equivalent**. By this equivalent we mean such an artistic unit within literary translation, which adequately describes and renders the inner structure of both semantic and stylistic dominants of the ST (for example, the concept "bananafish"). Consequently, the intertextual pragmatic equivalent prevents the deformation of subjective-pragmatic signal in the TT. Unfortunately, it looks like the Ukrainian translators and researchers of J.D. Salinger's fiction such as Dmytro Kuzmenko, Stanislav Polischuk and Maryna Tarnavska followed Rita Rait-Kovaleva's "classical" translation and did not extend the boundaries of their poetic creativity on intertextual pragmatic equivalents of the dominant concept "bananafish" in order to depict some unfamiliar multi-faceted features of the author's philosophy to the Ukrainian target reader.

In the translations of J.D. Salinger's story *Uncle Wiggly in Connecticut* – "Тупташка-невдашка" (the Ukrainian TT by Olha Seniuk) and "Лапа-растяпа" (Rita Rait-Kovaleva's TT) it has been lost the original rhetorical technique of the author's allusion – the nickname of the lame bunny's character from American fairy tales (conversely, we read "Дядюшка Хромоног в Коннектикуте" in another Russian translation performed by Maks Niemtsov). We believe that the metaphorically marked images "тупташка-невдашка" and "лапа-растяпа", proposed by the translators, impose the **associative figurative deformation feature**, which is absent in the source context. Furthermore, these issues generate in the TT the meanings and associations that are somewhat different from the author's ones. However, such translation "word play" is not a destructive phenomenon, but rather a real trouvaille. This deformation appears to be positive; it reflects the translators' brilliant talent, their desire for creative collaboration with the author aimed at reproduction of vocabulary richness of the Russian and Ukrainian target languages.

The research has shown that within the context of another J.D. Salinger's story *Pretty Mouth and Green My Eyes* the role of the emotive technique of the game of colours is rather ambiguous. The obsessively repeated key motif *green eyes*, which is seen 14 times in the ST, makes an effect of disgust to Joanna's eyes that are not really green in colour but dark blue. Hence, to reproduce the author's intention adequately the translators are supposed to keep both the poetic form of the original text and multi-faceted content of the dominant text unit – Joanna's eye colour. In the attempt to achieve this objective Maks Niemtsov in his translation "Тубки – ах, в глазах ливства" has moved away from the vocabulary equivalent of the semantic dominant *green*. By this manner the translator has extended the reader's perception of J.D. Salinger's colours and aptly rendered the word play of colours *rose - white - green*. The thing is that the semantic form of the translation variant "листва" covers a diverse range of colours, shades and sensations – similar to the author's idea. Although in the target texts performed by Nora Hal ("И эти губы, и глаза зеленые..."), Dmytro Kuzmenko ("Уста чарівні й очі зелені"), Maryna Tarnavska ("І ці вуста, і очі зелені...") the text effects of "blurring" and "constant slipping away" of J.D. Salinger's idiosyncrasy have been lost, the pointed out translation deformation features have failed to be a system.

Accordingly, in the research by the **suggestive symbolic subjective translation deformation feature** we understand the result of such shifts of leitmotif suggestion of the

author's narrative context when its implicit symbolic meaning is distorted. Nora Hal's, Dmytro Kuzmenko's and Maryna Tarnavska's translation micro deformations have appeared to be relative because of the partial reproduction of suggestive motifs of the image "green eyes" due to the translators' individual fundamental intentions.

The **relative nature** of translation deformation is being singled out in the examples of lexical, semantic and pragmatic contrast of most translation decisions in the Ukrainian target texts of Lewis Carroll's fairy tale *Alice in Wonderland*. On the one hand, it is due to the phenomenon of variable predetermination of literary translation, on the other hand, because of translators' psychological situational vector on age and social parameters of the target audience.

As a matter of fact, translation deviation of the author's opinion and emotive estimation issues might cause subjective deformation with the **emotive evaluating feature**. Yurii Pokalchuk in his translation of J.D. Salinger's novel *Franny* has rendered Franny Glass's admiration with Sappho's ancient Greek poetry with a lower degree of emotions: "Delicate Adonis is dying, Cytherea, what shall we do? Beat your breasts, maidens, and rend your tunics". Isn't that marvellous? She keeps doing that, too" (J.D. Salinger) – "Вона [Сапфо] й справді-таки мила" (Yu. Pokalchuk). Therefore, such deformation is characterised by **ambivalence** that reflects the coexistence of two opposite entities within literary translation – invariance of the semantics of some lexical units in the TT from the point of view of the "average" addressee and, on the other hand, variability of semantics and pragmatics of these elements in the perception of the "model" reader of the TT.

Conclusions. The research has ascertained that translation deformation is a complex phenomenon within transla-

tion transformations, which covers both objective linguistic shifts on micro- and macro-stylistic text levels, and subjective aspect of translation deviations due to multifaceted semantics and pragmatics of some text concepts, the translator's psychological linguistic peculiarities, his primary goal and creative framework.

It has been outlined that subjective translation deformation is a relative and ambivalent phenomenon. The volume of the worked out sources has facilitated to follow the dynamics of subjective translation deformation features accumulation, namely, associative figurative, emotive evaluating and suggestive symbolic subjective translation deformation features.

The research paper has cleared up that the main ground of subjective translation deformation on all text levels – micro- and macro-stylistic – is a single feature or a complex of subjective translation deformation features of the TT not observed in the ST.

It has been proved that in order to achieve pragmatic adequacy of literary translation it is required, on the one hand, to minimize the functional subjective deformation features piling up, and to prevent the author's subjective pragmatic emphasis distortion. On the other hand, the translator had better take into his overall consideration the phenomenon of interdependence of objective and subjective parameters of the ST on all text levels.

The methods applied in the research can be attributed to studies of other idiostyles in translation and be of use for practicing translators in order to minimize inevitable and occasional losses on the way to adequate literary translation.

REFERENCES

- Berman A. Translation and the Trials of the Foreign / A.Berman; tr. by L.Venuti // The Translation Studies Reader / ed. by Lawrence Venuti. – Devon: Florence Production Ltd., 2004. – P. 276–289.
- Connor P. Translation Theory / P.Connor // The Encyclopedia of the Novel / ed. by Peter M.Logan. – U.K.: Blackwell Publishing Ltd., 2011. – Vol. ii. – P. 817–822.
- Cooper D.L. Vasilii Zhukovskii as Translator and the Protean Russian Nation / D.L.Cooper // Contexts, Subtexts and Pretexts: Literary Translation in Eastern Europe and Russia / ed. by Brian J.Baer. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2011. – P. 55–79.
- Dawn B.S. Banned Books: Literature Suppressed on Social Grounds / B.Sova Dawn, Joan Bertin. – New York: Facts on File, Inc., 1998. – 356 p.
- Yardley J. J.D. Salinger's Holden Caulfield, Aging Gracelessly / J.Yardley // If You Really Want to Hear About It. Writers on
- J.D. Salinger and His Work / ed. by Catherine Crawford. – N.Y.: Thunder's Mouth Press, 2006. – P. 153–161.
- Гарбовский Н.К. Теория перевода: [учебник] / Николай Константинович Гарбовский. – М., 2004. – 543 с.
- Кретов А.А. Деформация текста при переводе / А.А. Кретов // Социокультурные проблемы перевода: сб. науч. трудов. – Воронеж: ВГУ, 2002. – Вып. 5. – С. 89–91.
- Ребенко М.Ю. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти перекладацької деформації у художньому перекладі: дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. н. – Київ, 2013. – 243 с.
- Селиванова Е.А. Стратегии и тактики переводчика в диалогической модели вторичной коммуникации / Е.А. Селиванова // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 611. – С. 3–7.
- Чередниченко О.І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

REFERENCES

- Harbovskii N.K. Translation theory: [course book] / Nikolai Konstantinovich Harbovskii. – M., 2004. – 543 p.
- Kretov A.A. Text deformation within translation / A.A. Kretov // Social Cultural Problems of Translation: scientific papers collection. – Voronezh: VSU, 2002. – Is. 5. – P. 89–91.
- Rebenko M.Yu. Objective and Subjective Aspects of Translation Deformation Within Literary Translation: thesis for the PhD degree (in Philology) – Kyiv, 2013. – 243 p.
- Selivanova H.A. Translator's Strategies and Tactics within Dialogue Model of Target Communication / H.A. Selivanova // Karazin KNU Periodical Issue. – 2003. – № 611. – P. 3–7.
- Cherednychenko O.I. About Language and Translation / Oleksandr Ivanovych Cherednychenko. – Kyiv, 2007. – 248 p.

Адекватное соотношение объективных и субъективных сдвигов в художественном переводе

М. Ю. Ребенко, Е. Н. Паламарчук

Аннотация. Исследование посвящено системному анализу двухаспектной сущности переводческой деформации, а именно: раскрытию характера связи объективной и субъективной деформаций в художественном переводе интеллектуальной прозы Дж.Д. Сэлинджера в процессе передачи смыслового и/или стилистического инвариантов оригинала. Актуальность определяется ростом научного интереса к понятию "субъективная деформация" – результат таких субъективно-переводческих преобразований оригинала, которые могут приводить как к существенным отклонениям от художественной задачи автора, так и к нарушениям нормы языка-перевода с целью расширения его выразительных возможностей или достижения прагматической адекватности перевода.

Ключевые слова: переводческая деформация, объективная деформация, субъективная деформация, микростилистический уровень текста, макростилистический уровень текста, смысловый инвариант, стилистический инвариант, идиостиль автора, художественный перевод.

Теорія художнього нарративу в контексті когнітивно-семіотичної інтерпретації французького прозового тексту

Р. І. Савчук

Київський національний лінгвістичний університет
Corresponding author. E-mail: Slana11@rambler.ru

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Анотація. Стаття присвячена огляду наукових підходів до теорії художнього нарративу, а також критичному аналізу найбільш визначальних теоретичних положень із проблематики нарративного текстотворення загалом. З позицій сучасних текстоцентризованих студій уточнено і доповнено науковий об'єм поняття "художній нарратив" і таких його основних категорій, як голос, темпоральність, просторовість і модальність, а також подано науковий зміст терміна "нарративна стратегія" у ракурсі когнітивно-семіотичних процесів і механізмів французького художнього текстотворення.

Ключові слова: художній нарратив, лінгвонаратологія, нарративна стратегія, когнітивно-семіотична інтерпретація.

Актуалізація питання нарративного дискурсу того чи іншого історичного періоду або певного літературного жанру в лінгвопоетологічних студіях сьогодення виникла не випадково [5, с. 105], адже контури нової наратологічної методології зумовлені можливістю множинних теоретичних модифікацій сучасного дослідницького процесу [там само].

Наратологія постає і теорією художньої прози, і теорією інтерпретації. У цьому сенсі нам близьке розуміння останньої як *повноцінного інтерпретативного підходу* [7, с. 219]. Прикладом тут можуть слугувати феміністська наратологія Сьюзен Лансер, проект комбінування наратології з історією культури, або програма когнітивної наратології Девіда Германа. Важливим аспектом для всіх вищезгаданих теорій є те, що наратологія звертає увагу не лише на текст, а власне на весь його контекст, рухаючись від методики структурного аналізу до багатовимірного й різнофункціонального дослідження художньої літератури.

Виходячи з такої постановки проблеми, постструктуралістська наратологія постає самостійною *інтерпретативною теорією*, представники якої (Т. Kindt, S.S. Lanser, M.-L. Ryan) намагаються розробити щонайменше два значущі нарративні аспекти художнього тексту: *когнітивний* (D. Herman) і *семіотичний* (О.Є. Бразговська), пов'язані з такими категоріями, як свідомість / мислення і художнє мовлення.

Безпосередньо в мовознавчих працях відчутними є нові тенденції у вивченні художнього мовобуття, адже, розглядаючи процес текстотворення як особливу соціальну гру, абстрактний і уявний авторський "світ ідей" послідовно трансформується за певним нарративним сценарієм у світ реалістичний і конкретний [8, с. 394]. Відтак, цілком природно припускаємо, що стиль доби, її естетика й філософія відбиваються на мовотворчих індивідуальних пошуках письменників, зумовлюючи вибір тих чи інших нарративних стратегій і тактик у конструюванні оповідної реальності.

Становлення когнітивно-семіотичної традиції у вивченні художнього тексту відбувалося шляхом інтеграції традиційного і формалістського поглядів на *художній нарратив* як сукупності текстових одиниць, об'єднаних смисловими і темпоральними зв'язками (В.Я. Пропп, Б.В. Томашевський, Б.А. Успенський, В.Б. Шкловський, Ж.-М. Adam, С. Vremond), та його позиціонуванням як когнітивної, а отже, розумової

діяльності автора і читача, що виступають у такому разі співтворцями оповідної реальності (К.О. Андреева, І.А. Бехта, Л.В. Татару). У сучасному витлумаченні *нарратив* постає полікодовою смисловою множинністю, яка виражається у нарративній структурі художнього тексту шляхом його семіотичного кодування.

За останні роки у дослідження з проблематики нарративного текстотворення, а йдеться здебільшого про французьку лінгвістичну традицію, чітко вписалась і закріпилась *лінгвонаратологія*, додавши до лінгвістики тексту і стилістики художнього мовлення нові прийоми та методи аналізу. Враховуючи такий *інтерпарадигмальний підхід*, на якому наголошують також вітчизняні науковці (Т.В. Бовсунівська, М.І. Голянич, С.М. Луцак, Н.Г. Петриченко), потенціал наратологічних студій вбачається в можливості моделювання нарративної ідентичності письменника (É. Bordas, M. Borgomano, P. Charaudeau), пошуку індивідуально-авторських знаково-мовних засобів творення "нарративної напруги" в оповіді (R. Varoni, L. Vonoli), з'ясування динаміки розгортання фокалізаційного коду як основного текстотвірного конструкту художнього твору (D. Herman, J. Kaempfer).

Лінгвонаратологія як самостійна інтерпретативна теорія (D. Herman, T. Kindt, S.S. Lanser, M.-L. Ryan), або теорія художньої прози (G. Genette), має досить багато точок перетину з когнітивною лінгвістикою і когнітивною психологією, а тому працює нині над вирішенням двох основних проблем. По-перше, виникає питання, яким чином визначається й чим зумовлюється когнітивний статус оповіді (розбивка наша. – Р.С.) (*le statut cognitif du récit*) [15, с. 215–232], оскільки художній текст є системою знань, яка вибудовується і розгортається за певним нарративним сценарієм. По-друге, чимало зусиль докладається для того, щоб розпізнати *спосіб, в який письменник вибудовує нарратив*, у тому числі художній, зважаючи на власні когнітивні ресурси і компетенції. Так, художній текст аналізується не з точки зору того, що в ньому представлено (як у сюжетології, за В. Шмідом [12, с. 9–11]), а з погляду того, яким чином автор конструює і семіотизує навколишній світ або власний досвід у категоріях художнього нарративу.

Зважаючи на підвищений інтерес до художнього текстотворення і розробку типології нарративної

організації тексту, у російській лінгвістичній традиції кінця ХХ – початку ХХІ ст. виокремилась дисципліна, що досліджує мовлення художньої літератури – *лінгвістика наративу*.

Якщо наратологія з'ясовує принципи функціонування наративу з теоретико-літературознавчих позицій, то лінгвістика наративу передбачає виявлення основних тенденцій форматування й ведення оповіді з точки зору мовознавства, тобто семантичної і граматичної категорій. Ця наукова практика була започаткована працями російської дослідниці, мовознавця й текстолога О.В. Падучевої [6].

Отже, лінгвістика наративу позиціонується як дисципліна, що вивчає формальні правила "витагування" з оповідного тексту всієї тієї семантичної інформації, котру отримує з нього людина як носій мови [там само, с. 41].

Зауважимо, що дослідження художнього тексту з урахуванням його наративних характеристик дозволяє робити узагальнення й висновки не лише про лінгвістичну, але й про функціонально-смыслову сутність останнього, що сприяє, у межах справжнього парадигмального зсуву, зближенню літературознавства і лінгвістики [10, с. 203].

Звернення текстологів до наратології і лінгвонаратології у контексті з'ясування форм і принципів наративної тектоніки французької художньої прози певної історико-літературної та культурної доби, а також виявлення наративних засобів моделювання й відтворення оповідної реальності у французькому художньому наративі відкривають наукові можливості нового прочитання когнітивно-семіотичної моделі французької прози того чи іншого історико-літературного періоду.

Одним із поштовхів до вивчення наративності загалом і художнього наративу зокрема стала теза Р. Барта про незчисленність оповідних текстів [14, с. 1] і ймовірність існування наративної моделі, або авторської програми текстотворення. Такою програмою реалізації і втілення авторського задуму є *наративна стратегія*, яку витлумачуємо як *своєрідний алгоритм творення певного типу оповідної реальності за допомогою наративних прийомів і засобів, технік і тактик, які в поєднанні з модальними засобами риторико-стилістичного рівня та виразально-зображальними засобами мовної репрезентації віддзеркалюють специфіку творчої свідомості письменника через текстуалізацію доміант його наративного мислення*.

У когнітивному аспекті, *наративна стратегія* – це процес категоризації та концептуалізації автором навколишнього світу у структурах концептів, фреймів або гештальтів як ключових механізмів текстотворення. З позицій семіотики, *наративна стратегія* постає своєрідним авторським кодом формування множинності смислів оповідної реальності та її представлення у знаково-мовних структурах.

Під *художнім наративом* розуміємо письмовий текст будь-якого літературного жанру, що оповідає про одну або кілька подій та/чи дій, пов'язаних між собою темпорально й логічно [1, с. 4–5]. З погляду лінгвокогнітивної семіотики, *художній наратив* ви-

тлумачуємо як *творчий спосіб конструювання і кодування певного типу оповідної реальності у певних знаково-мовних формах шляхом комбінювання подій та/чи дій і побудови своєрідних просторів, темпоральної, оповідно-мовленнєвої та модальної сіток* (за Л.В. Татару [11]), які співвідносяться з такими категоріями художнього наративу, як голос, темпоральність, просторовість і модальність.

Категорія *темпоральності* вибудовується в художньому наративі лексико-семантичними та лексико-граматичними засобами, що представляють різні варіації і кореляції між подіями та/чи діями у формі лінійності або нелінійності руху часу в оповідній реальності. Темпоральність формується, зважаючи на особливості розгортання наративної категорії часу, яка репрезентується лінгвістичними одиницями граматичної категорії часу й аспектуальності [3, с. 57].

Зважаючи на особливості *темпоральної сітки*, виокремлюють *лінійні / лінійні художні наративи*, в яких оповідь розгортається лінійно, тобто у вимірах горизонтальної площини: від минулого через теперішнє до майбутнього. Лінійність, тобто хронологічність або ланцюговість, програмує відлік часу від однієї події та/чи дії до іншої, при цьому час ніколи не рухається в зворотному напрямі, пропонуючи читачеві відслідковувати послідовний рух наративного часу. У цьому разі з позицій семіотики можемо трактувати час як іконічний знак, оскільки він віддзеркалює дієгезис як подібний до реального світу читача [13, с. 152–153]. У *нелінійних / нелінійних художніх наративах* простежується рух почуттів крізь призму неупорядкованих просторово-часових варіацій [9, с. 86].

Категорія *просторовості* в художньому наративі відзначається абстрактним характером, оскільки є розумовим конструктом [4, с. 152], з огляду на те, що екзистенти та їх простори видимі лише в уяві, а тому трансформуються зі слів у розумові проєкції. *Просторову сітку* утворюють своєрідні S-сигнали як такі наративні конфігурації, що репрезентують інформацію про просторову стратифікацію оповіді або географічну локалізацію наративних об'єктів і суб'єктів по відношенню до автора як творця оповідного зображення.

Категорія *голосу*, що вибудовує *мовленнєву*, або *оповідно-мовленнєву сітку* художнього наративу, спирається на граматичні категорії особи, часу та способу дії, які отримують вираження у відповідних закінченнях дієслів і особових займенниках як дейктичних маркерах оповідача в мімезисі або дієгезисі. Ми потрактуємо оповідача як складно зорганізований суб'єкт комунікації, який, зважаючи на чималу кількість різноманітних модифікацій оприявлення в оповіді та дієгезисі, реалізує основні текстопороджуючі стратегії наративної категорії *голосу* у художньому творі.

Модальна сітка, референтом якої виступає категорія *модальності*, включає емоційно-оцінні лексичні та стилістичні засоби, які імплікують / експлікують ставлення автора / оповідача до оповідної реальності й корелюють з індивідуально-авторським способом відображення навколишньої дійсності. Ми схильні вба-

чати категорію автора в категорії *модальності*, адже остання (як об'єктивна, так і суб'єктивна) визначає структуру художнього тексту у плані змісту та у плані вираження, оскільки містить у собі оцінку того, про що оповідається.

З огляду на те, що для художньої літератури важливим є те, як оповідається, а отже, яким чином вибудовується наративний код у текстовій тканині, вважаємо, що звернення до *когнітивно-семіотичних параметрів наративного текстотворення*, власне, наративної побудови й організації художнього дискурсу, зокрема французького, є цілком на часі.

Так, досить актуальними ми постулюємо виявлення спільності наративних структур у французьких прозових творах певної історико-літературної доби з метою систематизації найбільш типових *наративних стратегій* французьких письменників; ідентифікацію найбільш виразних типів оповідної реальності, що є результатом комплікації елементів таких категорій художнього наративу, як голос, темпоральність, просторовість і модальність; розкриття лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації наративних стратегій, характерних для французького художнього текстотворення XVIII ст.; реконструювання наративних стратегій XIX ст., XX ст. і кінця XX – поч. XXI ст.; виокремлення і з'ясування особливостей побудови й розгортання наративних можливих світів у процесі конструювання французькими письменниками схем трансформації онтології дійсного світу в можливий у різних типах оповіді (від лінійної оповіді до цитатно-фрагментарної структури художнього наративу); представлення образно-стилістичної фігуративності французьких прозових творів різних періодів у плані семіозису наративних стратегій художнього текстотворення.

Набувають значущості також дослідження *традиційних форм* існування прозових творів (гомо- / гетеродієгетична оповіді у чистому вигляді) і нетрадиційних, *скомплікованих наративних структур* із лінійним / нелінійним розгортанням подій та/чи дій на матеріалі французьких прозових текстів, що становить неабиякий інтерес як ще недостатньо

вивчений феномен у контексті французького національного літературного розвитку.

Перспективним нам видається з'ясування *наративних засобів і прийомів, технік і тактик* художнього текстотворення французької прози певної історико-літературної та культурної доби шляхом розкриття лінгвокогнітивних і лінгвосеміотичних особливостей французького художнього дискурсу як феномена, що втілює безліч культурних знаків, кодів, стратегій і представляє безмежні інтерпретаційні можливості з позицій його архітектоніки, комунікативно-прагматичної функціональності, концептуальної організації та стилістики.

Останні десятиріччя відображають суттєві зміни в уявленнях про мову, дискурс, мовленнєву діяльність, а отже, і про художній текст як результат цієї діяльності. Теорія текстотворення художнього твору тісно пов'язана зі здобутками й надбаннями лінгвістики тексту, стилістики художнього мовлення, семіології, когнітивних поетики і риторики. Застосування інструментарію когнітивної семіотики і лінгвосеміотики, лінгвоаратології, лінгвосинергетики, лінгвістики тексту, лінгвостилістики, дискурс-аналізу для розкриття процесів і механізмів художнього текстотворення як продукту авторської наративної програми видається дійсно цілком доречним.

Приміром, *наративні стратегії* французьких письменників XVIII–XXI ст. надзвичайно різноманітні й водночас мало досліджені. Кожна епоха вирізняється власними правилами і нормами розгортання художньої комунікації в тріаді автор – текст – читач і формує при цьому свої особливості творення художнього наративу як *ментального конструктору авторської ідентичності*. Відтак, когнітивно-семіотична й наративна складові французької прози XVIII–XXI ст. постають показовими у ракурсі окреслення основних модифікаційних і трансформаційних особливостей формування певної оповідної реальності й утілення в ній широкого спектру філософсько-естетичних і концептуальних доміант письменників у літературному процесі Франції кожної історико-літературної та культурної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К. А. Грамматика и поэтика нарратива в русском и английском языках : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / К. А. Андреева. – Екатеринбург, 1998. – 45 с.
2. Бразговская Е. Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры : [уч. пособие] / Елена Евгеньевна Бразговская. – Пермь : Пермск. гос. пед. ун-т., 2008. – 201 с.
3. Голосова Т. М. Темпоральная структура художнього тексту : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.02 / Голосова Тетяна Михайлівна. – Черкаси, 2002. – 416 с.
4. Ильин И. П. Теоретические аспекты коммуникативного изучения литературы (обзор) / И. П. Ильин // Семиотика. Коммуникация. Стиль : [сб. обзоров] / отв. ред. И. П. Ильин. – М. : Ин-т науч. информ. по естественным наукам, 1983. – С. 126–162.
5. Мацевко-Бекерська Л. В. Наративні стратегії малої прози (на матеріалі української літератури кінця XIX – початку XX ст. : дис. ... доктора филол. наук : 10.01.06, 10.01.01 / Мацевко-Бекерська Лідія Василівна. – К., 2009. – 406 с.
6. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Елена Викторовна Падучева. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 464 с.
7. Папуша І. В. Modus ponens. Нариси з наратології / Ігор Володимирович Папуша. – Тернопіль : Вид-во "Крок", 2013. – 259 с.
8. Прието А. Нарративное произведение / Антонио Прието "Морфология романа" // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 370–399.
9. Сірук В. Г. Наративні структури в українській новелістиці 80–90-х років ХХ ст. (типологія та внутрішньо текстові моделі) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.01.06 / Сірук Вікторія Григорівна. – Луцьк, 2003. – 204 с.
10. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной филологии языка / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.

11. Татару Л. В. Точка зрения и ритм нарративного текста (на материале произведений Дж. Джойса и В. Вулф) [Электронный ресурс] : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Татару Людмила Владимировна. – Саратов, 2009. – 419 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content>.
12. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
13. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. – СПб. : Симпозиум, 2002. – 288 с.
14. Barthes R. Introduction à l'analyse structurale des récits / Roland Barthes // Communications. – 1966. – № 8. – P. 1–27.
15. Schaeffer J.-M. Le traitement cognitif de la narration / Jean-Marie Schaeffer // J. Pier, F. Berthelot. Narratologies contemporaines : approches nouvelles pour la théorie et l'analyse de récit. – P. : Éditions des archives contemporaines, 2010. – P. 215–232.

REFERENCES

1. Andreeva, K.A. The Narrative Grammar and Poetics in Russian and English Languages: synopsis of thesis. – Yekaterinburg, 1998, 45 p.
2. Brazgovskaya, E.E. Languages and Codes. Introduction to the Semiotics of Culture, 2008, 201 p.
3. Golosova, T.M. The Fictional Text Temporal Structure: thesis. – Cherkassy, 2002, 416 p.
4. Iliin, I.P. Theoretical Aspects of Literature Communicative Study (review) // Semiotics. Communication. Style, 1983, P. 126–162.
5. Matsevko-Bekerska, L.V. The Short Prose Narrative Strategies (on the material of the late 19th – early 20th Ukrainian Literature): thesis. – K., 2009, 406 p.
6. Paducheva, E.V. Semantic Researches. Semantics of Time and Aspect in Russian language. Semantics of Narrative, 1996, 464 p.
7. Papusha, I.V. Modus ponens. Essays in Narratology, 2013, 259 p.
8. Pryeto, A. Narrative Text // Semiotics, 1983, P. 370–399.
9. Siryk, V.G. Narrative Structures in the Ukrainian Short Stories of the 20th century 80–90 years (typology and interior text models): thesis. – L., 2003, 204 p.
10. Stepanov, Yu.S. Language and a Method. Towards the Contemporary Language Philosophy, 1998, 784 p.
11. Tataru, L.V. The Narrative Text Point of View and Rhythm (on the material of D. Joyce and V. Woolf works of literature): thesis. – S., 2009, 419 p.
12. Schmid, V. Narratology, 2003, 312 p.
13. Eko, U. Six Walks in the Fictional Woods, 2002, 288 p.

The theory of a literary narrative through the French fictional text cognitive and semiotic interpretation

R. I. Savchuk

Abstract. The research paper gives a scientific approaches review towards the theory of a literary narrative and presents a critical essay of scholars' points in the narrative text formation problem. Through the contemporary text studies is specified and amplified the scientific volume of "literary narrative" notion and such its main categories as voice, temporality, space and modality. The scientific volume of "narrative strategy" term is also revealed from the point of view of cognitive and semiotic processes and mechanisms in the French fictional text formation.

Keywords: narrative, linguistic narratology, narrative strategy, cognitive and semiotic interpretation.

Теория художественного нарратива в контексте когнитивно-семиотической интерпретации французского прозаического текста

Р. И. Савчук

Аннотация. Статья посвящена обзору научных подходов к теории художественного нарратива, а также критическому анализу теоретических тезисов, касающихся проблематики нарративного текстообразования в общем. С позиций современных текстоцентрированных студий уточнен и дополнен научный объем понятия "художественный нарратив" и таких его основных категорий, как голос, темпоральность, пространство и модальность, а также представлено научное содержание термина "нарративная стратегия" в ракурсе когнитивно-семиотических процессов и механизмов французского художественного текстообразования.

Ключевые слова: художественный нарратив, лингвонарратология, нарративная стратегия, когнитивно-семиотическая интерпретация.

Семантико-синтаксичні функції питальних речень у поетичному мовленні В. Свідзінського

I. I. Сметана

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: Iryna.Smetana@hneu.net

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. Статтю присвячено аналізу питальних речень у мові поезій В. Свідзінського. Описано різноманітні класифікації цих реченневих конструкцій. Досліджено функції питальних речень та їхні структурні моделі. З'ясовано, що в поезіях В. Свідзінського функціонують риторичні запитання і власне питальні речення, останні репрезентовано в поетичній мові переважно через діалогічне мовлення, мають емоційне забарвлення, відтінок спонукування до дії, увиразнено дієсловами різної семантики, які стоять в ініціалній та кінцевій позиціях.

Ключові слова: індивідуальний стиль, питальні речення, риторичні питання, словесний образ, стилістична фігура.

Структурно-семантичний аналіз питальних речень як складника синтаксичної організації поетичної мови В. Свідзінського є, безумовно, актуальним для виявлення особливостей авторського мовомислення.

Речення питальної модальності як один із комунікативних типів речень виражають спонукування, адресоване особі, від якої вимагають, щоб вона висловилася, повідомила про те, що становить інтерес для самого мовця або його співрозмовника [8, с. 227]. У сучасному мовознавстві на позначення мовленневих актів, що відповідають питальним реченням, використовують різні терміни. У традиційному розумінні питальні речення називають квеситивами [14], еротетивами [13]. Вивчення питальних речень належить до актуальних проблем мовознавчої науки, що підтверджують численні студії, які розкривають структурно-семантичні (Д. М. Ахундов [1]), комунікативні (С. Ф. Гедз [7]) та прагматичні (Л. Р. Безугла [5], Л. П. Калитюк [11]) аспекти цього типу речень.

Окремі складники мови поезії В. Свідзінського привертати увагу науковців. Так, С. Богдан розглядає мовноетикетні одиниці як ідіостильовий чинник його поетичної мови [6]. Зокрема, В. Соколова, досліджуючи художні функції риторичних фігур у поезії В. Свідзінського, аналізує й риторичні запитання. Авторка простежує деякі тенденції в їх функціонуванні, а саме розширення на кілька строф, певну умовну діалогічність і т. ін. [16].

Мета розвідки – виявити семантико-синтаксичні особливості власне питальних речень, які функціонують у поетичній мові В. Свідзінського.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: на підставі системного дослідження встановити структурні моделі питальних речень та проаналізувати їхні функції в мові поезій письменника.

Науковці по-різному диференціюють питальні речення. Так, Б. Кулик поділяє їх на три групи: власне питальні, питально-риторичні й питально-спонукальні речення [12, с. 27]. П. Дудик виділяє власне питальні та риторичні питальні речення [8, с. 229]. А. Загнітко розрізняє власне питальні, питально-стверджувальні, питально-заперечні, питально-риторичні й питально-спонукальні речення [10, с. 21]. На нашу думку, питально-стверджувальні, питально-заперечні та питально-спонукальні речення належать до власне питальних речень.

Квеситиви досить активно функціонують у поетичному мовленні В. Свідзінського. Серед них фіксуємо як власне питальні речення: *Береза пройшла крізь зорю / І стала черлена. / – Березо, чого я темна, / Чому не горю? / – Ти мертва, повітро! / – Мертва? – Мертва, повітро!* [15, с. 201]; *Ми уже зближались додому, / Коли ти почав іти тихіше / І сказав: «Тут близько кладовище. / Хочеш зайдеш?» Якось півсвідомо / Дав я*

згоду. Ми пройшли у браму. / Там дерева древніми верхами / Сонно привітали нас. [15, с. 252] – так і риторичні запитання: *Всеосяжна, бурхлива, суперечна, / Чи відаєш ти, / хто ти?* [15, с. 74]; *Коли я був у цій країні / Коли ці пасма круглих гір / Над краєм водної пустині / Як нині вабили мій зір?* [15, с. 93]; *У глибокому гаї / Друг тайться чи ворог?* [15, с. 100]; *Хто дає мені душу чужу / Коли я з людсьми?* [15, с. 302]. Слід зазначити, що останній тип переважає в мові поезій цього автора. У статті зосереджуємо увагу тільки на тих питально-риторичних конструкціях, що взаємодіють із власне питальними реченнями.

У поезії «Як темно стало» В. Свідзінський створює персоналізований образ дерев і наділяє їх здатністю говорити: *«Дерева шепчуть: «Мандрівче, хто ти? / Невже ти підеши ще далі?»* [15, с. 60]. Відповідь, на нашу думку, на поставлене запитання звучить у наступній поезії «І вітер, і блискіт на сході»: *Я піду до скель непорушних, / Приникну к горі кам'яній – / І скелі тремтять потаємно, / Здрисаються надра земні* [15, с. 61]. Але перед тим, як відповісти, митець ставить нові риторичні запитання: *Навіщо встаю на світанню? / Чого я так трепетно ждучу? / І звідки ця музика юна / В старому, сумному саду?* [15, с. 61]. Питаннями передано вир почуттів, які охопили ліричного героя: розгубленість, очікування і водночас розчарування, тугу, зневіру та безвихідь.

В. Свідзінський неодноразово в поезіях наділяє мовні партії дерев питальними репліками: *В наморозній тиші вечора / Усі дерева сколихнулися. / – Де ти так довго, довго був? / Либонь, усі світи обійшов, / Обтрусив золоту яблуню, / Пив воду з лиця місяця, / Здобув уламок веселки? – / Я став, відказую тихо: / – Золотих яблук не рвав, / З криниці неба не пив води, / До веселки ані дойнявся. – Усі дерева посмутилися.* [15, с. 180]. Наділення дерев здатністю розмовляти сягає фольклорної традиції, у якій шесті листя асоціювався із розмовою людей. В. Свідзінський використовує діалогічну форму мовлення з квеситивами. У першому питальному реченні дієслово *був* винесено в кінцеву позицію. У другому автор ставить на ініціалне місце однорідні присудки, виражені дієсловами руху, а також дії, що спричинює зміни в об'єкті, на позначення фізіологічних процесів, наміру, тим самим створюючи дієвість, динаміку й водночас сумну тональність поезії. Поет таким чином акцентує увагу читача на самотньому стані ліричного героя, який може поспілкуватися лише з природою.

Діалог є найбільш яскравою і природною формою комунікації, оскільки справжнє своє існування мова виявляє лише в діалозі [2, с. 241]. На думку М. Бахтіна, «життя за своєю природою діалогічне. Жити – значить брати участь в діалозі: запитувати, слухати, відповідати, погоджуватися тощо» [3, с. 318]. Найпоширенішим

засобом побудови діалогу слугує така категорія мислення, як запитання.

Діалогічне мовлення В. Свідзінський неодноразово застосовує у своїй поезії. Як відзначає Е. Соловей, «той особливий *поспіль* значущий, а тому *поспіль* віщий діалог людини зі світом, що реліктово зберігся в замовляннях, виявився здатним промовляти до людини самотньої й розгубленої не в нетрях “першосвіту”, а в лабіринті розвиненої цивілізації, соціальних катаклізмів, тоталітарної держави» [17, с. 114].

Форму діалогу письменник використовує в поезії «Тільки в вечірньому мороці...»: *Отоді ж бо то дівчинка з хати: / – Грибку, це ти? / – Ой, я! / – А де ж твої очі ятряні? / – Мої очі поспіли в тумані. / – Чого в тебе ніжка похила? / – Мрич мою ніжку під’їла... –* [15, с. 183]. У цьому контексті, як зауважує В. Башманівський, через «діалог гриба та дівчини (символ чистоти помислів, а можливо, гріха) показано невдалу спробу суспільства 20 - 30-х років швидкими темпами змінити «хату нещасну» [15, с. 183]. Не виключено, саме через символіку образів туману та ночі автор виражає власну невизначеність та нерозуміння того, що відбувається навколо» [4, с. 26].

У контексті з поезії «Зрада»: *– Ти мене любиш? – питає. – Люблю. / – Віддай мені радість свою. – / Я віддав. / – І тепер мене любиш? – Люблю. / – Віддай мені силу свою. – / Віддав. / – І ще мене любиш? – Люблю. / – Віддай мені мужність свою. – Віддав* [15, с. 184] – репліки належать «князівні-полонянці», що уособлює тогочасну нову систему, «що, забравши сили у своїх рятівників, показала себе як відьма» [4, с. 27]. Щоб надати мовленнєвому акту напруженості, дієвості, письменник будує діалог на коротких квеситивах, у яких спостерігаємо ілюкцію запити й прохання.

Адресатом власне питальних речень у творах В. Свідзінського неодноразово є водна стихія, яка символізує світовий океан. Так, наприклад, у вірші «Ледве позначені сонця сліди» письменник використовує образ-символ озера. Ліричний герой тричі ставить запитання до озера й отримує відповідь: *– Озеро, хто ти? / Чи не сонце зронило тебе / Із-за череса – кругле свічадо? / «Ні, моє ім’я Час. / Я око чарівника». <...> – Озеро, що на твоєму дні? / «Перломутові скоїки – дні, / Камінчики чорні – ночі». / – А навіщо тобі / Тая крайка у сім огні? – / «А то буде обслона моя. / Як ізмікеться перстень віків / На пальці чарівника / Як заглухну і я»* [15, с. 171]. Квеситиви будуються за допомогою питальних займенників *хто, що*, прислівника *навіщо*, питальної частки *чи*, які формують частковопитальні речення, що потребують конкретної відповіді. Ці засоби організації, що стоять на початку речень, створюють висхідно-спадну інтонацію та спонукають до відповіді.

У низці поетичних творів В. Свідзінського питальні речення є риторичними. Адресатом таких квеситивів є флороніми: *Листочку ярній, / Чи ти щасливий?* [15, с. 83]; *«Буду владати цією країною. Чуєте, трави? / Тут розцвіту, розхилюся, розсію потужний нащадок. / Слово незламне моє. Зачуйте, готуйтеся до бою»* [15, с. 106]; *– Ой дерева, поживклі дерева, / Чого вам так тихо стояти?* [15, с. 209]; зооніми: *Зайчику малий, це ти? / Ходи до могого притулку, / Тут тепло, тут гріють асфальт. / Ходи, погадаймо удвох, / Як нам вернути додому?* [15, с. 139]; *Чи він бачив майбутнє – коник?* [15, с. 162]; водна стихія: *– Море, море! Велика дитино, / Хто поклав тебе в вічну колиску? / Чого над тобою птахи плачуть?* [15, с. 248]; явища природи: *Чи ти чуєш, нечуй-вітре?* [15, с. 190]; просторові поняття: *Село моє, що сталося з тобою?* [15, с. 110]; часові поняття: *Прокинувся – мій дню блискучий, де ти?* [15, с. 154] тощо.

Сповнений туги за коханою митець ставить запитання, яке виражають невпевненість, сумнів: *Що це? Через гори / Хтось до мене лине... / Крила розгортає... / О, невже ж то мила?* [15, с. 55]. Ініціальна й кінцева позиції квеситивів чотиривірша створюють своєрідне обрамлення. Перше питальне речення містить питальний займенник *що*, який передбачає звертання до неістоти, а друге – апелює до істоти. Відповідь на поставлені запитання знаходимо в наступному чотиривірші, у якому підтверджується вагання автора: *Мила, мила лине! / Зводить білі руки, / Щоб мене обняти... / Ні, то хмарка біла! / То пливе хмаринка / По пустелі синій... / День крізь сон сміється... / Я один на скелі.* [15, с. 55]. Використання прикметників *білі, біла*, які символізують, на нашу думку, смерть, розлуку, передає стан самотності, суму, нудьги.

Тему кохання репрезентовано й у вірші «Чорним вихором – ночі...», у якому поет звертається із запитанням до вогню, що запалив сильне незгасне почуття: *Небо горить і земля, / І сонце, і всі світи. / – Ой вогню, вогню великий, / Де ж коріння твоє знайти? / – О вогню, вогню таємний, / – Навіщо горши? / Нащо серце моє / Вдень і вночі томиш? / Марно питати, марно шукати: / Я ж слюзами тебе не заллю, / Тільки склонось, питаю: / – Навіщо люблю?* [15, с. 136]. Звертання до цього природного явища не випадкове, адже воно символізує очищення, тому ліричний герой прагне позбутися цього почуття, але, на жаль, йому це не вдається: *Чорним вихором – ночі, / Світлою бурєю – дні, / Бачу я, бачу сам, / Що зникаю в огні* [15, с. 136].

Цікавою за своєю композиційною організацією є поезія «В текучім блиску стигне жито», яка побудована у вигляді внутрішнього діалогу за схемою: квеситив – докір – відповідь-заспокоєння: *– Ти пам’ятаєш ту пір’їну, / Що бистрий голуб упустив / Перед тобою на долину? / Ти не підняв її, не хтів... / «Однаково одняв би вітер!» / А пам’ятаєш, край узлісся / Тобі під ноги, в мертве листя, / Упав орішок лісовий? / Ти занехав його, а твій... / «Давно б зотлів орішок той!» / – А пригадай, як на поляні, / Під першим льодом, у воді, / Кружало срібне ти наглянув, / Ти не добув його тоді... / «Прийшла б весна, воно б розтало!»* [15, с. 146]. Для змалювання стану розгубленості, невпевненості ліричного героя письменник застосовує кільцевий повтор, змінюючи в кінцевому чотиривірші деякі слова. Порівняймо: *В текучім блиску стигне жито, / А суголовки – ріки цвіту. / Я тими ріками бреду. / Шукаю долі, не знайду.* та *В текучім блиску мліє жито, / А суголовки – повінь цвіту. / Я тою повинню бреду / Шукаю щастя... / Чи знайду?* [15, с. 146]. Автор використовує прийом антитези: у першому рядку ініціального чотиривірша жито *стигне*, набирається сил, а наприкінці – *мліє*, знемагає, втрачає міць, далі зіставлення *рік й повені*. У протиставленні *Шукаю долі, не знайду*, яке містить дієслово із заперечною часткою *не*, звучить констатація факту. У кінці ж поезії письменник ставить риторичне запитання, ніби даючи ліричному героєві надію знайти хоча б щастя.

Отже, у поезіях В. Свідзінського функціонують власне питальні речення й риторичні запитання. Автор за допомогою власне питальних речень конструє діалоги, що нерідко мають символічний зміст. Є емоційно забарвлені питальні речення, а також такі квеситиви, які спонукають до дії, до з’ясування фактів. Граматичну основу цих речень формують дієслова різної семантики, які письменник досить часто розміщує в ініціальній і кінцевій позиціях. Синтаксична організація поетичної мови В. Свідзінського потребує подальшого дослідження з метою виявлення ідіостильових рис його творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахундов Д. М. Проблема отождествления вопроса в тексте / Д. М. Ахундов // Смысл текста в процессе коммуникации : сб. науч. трудов МПШИЯ им. Мориса Тореза. – Вып. 363. – М., 1990. – С. 49 – 53.
2. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин; сост. С. Г. Бочаров, В. В. Кожин. – М.: Худож. лит., 1986. – 543 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
4. Башманівський В. І. Тема зради крізь призму сприйняття М. Зерова та В. Свідзинського // Літературознавчі студії. – Житомир: ЖДУ, 2009. – Вип. 3. – С. 21 – 29.
5. Безугла Л. Р. Исторична динаміка мовленнєвого акту квестива в німецькій та англійській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Р. Безугла. Харків, 1998. – 22 с.
6. Богдан С. Мовноетикетні одиниці як елемент індивідуального стилю Володимира Свідзинського // Творчість Володимира Свідзинського: Зб. наук. праць. – Луцьк, 2003. – С. 159 – 167.
7. Гедз С. Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. Ф. Гедз. – К., 1998. – 19 с.
8. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посібник / П. С. Дудик. – К.: Видавн. центр «Академія», 2005. – 368 с.
9. Жаровська О. Питальні речення : деякі питання теорії / О. Жаровська // Наукові записки. Серія : Філологія : зб. наук. пр. Вип. 10. [у 2-х т.] [Наук. ред. Іваницька Н. Л.]. – Вінниця, 2008. – Т. 1. – С. 176 – 180.
10. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. / А. Загнітко. – Донецьк, 2009. – 137 с.
11. Калитюк Л. П. Питальне речення в історії англійської мови: структурний та прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. П. Калитюк. – К., 2008. – 27 с.
12. Кулик Б. М. Курс сучасної української мови. Синтаксис / Б. М. Кулик. К: Рад. школа, 1965. – Ч. II. – 283 с.
13. Науменко Л. П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні: Монографія / Л. П. Науменко – К.: Логос, 2008. – 360 с.
14. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. – Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
15. Свідзинський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Є. Свідзинський. – К.: Критика, 2004. – (Відкритий архів). – Т. 1. Поетичні твори. – 584 с. : іл.
16. Соколова В. Художня функція риторичних фігур у поезії В. Свідзинського [Текст] / В. Соколова // Слово і Час. – 2007. – № 11. – С. 13 – 18.
17. Соловей Е. Невпізнаний гість : Доля і спадщина Володимира Свідзинського / Елеонора Соловей. – К.: Наук. думка, 2006. – 224 с.

REFERENCES

1. Akhundov, D. M. The Problem of identification of the text / D. M. Akhundov // The meaning of the text in the communication process : collection of scientific works of MHPYYA im. Maurice Thorez. – Vol. 363. – Moscow, 1990. P. 49-53.
2. Bakhtyn, M. M. Literary-critical articles / M. M. Bakhtyn; sost. S. H. Bocharov And V. V. Kozhynov. – Moscow, Khudozh. lyt. Publ., 1986. 543 p.
3. Bakhtyn, M. M. Aesthetics of verbal creativity / M. M. Bakhtyn. – Moscow, Yskusstvo Publ., 1979. 424 p.
4. Bashmaniv's'kyi, V. I. The Theme of betrayal through the lens of perception M. Zerova and V. Svidzinskii // Literary Studio. – Zhitomir, ZhDU Publ., 2009. – Vol. 3. P. 21-29.
5. Bezuhla, L. R. Historical dynamics of the speech act of quisitive in German and English. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Hermans'ki movy» / L. R. Bezuhla. Kharkov, 1998. 22 p.
6. Bohdan, S. K. Movietickets units as an element of the individual style of Vladimir Svidzinskiv // Works of Vladimir Svidzinskiv : collection of scientific works. – Lutsk, 2003. P. 159-167.
7. Gedz, S. F. The Communicative and Pragmatic Features of Utterances with Interrogative Meaning in Modern English. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Hermans'ki movy» / S. F. Gedz. Kyiv State Linguistic University. Kyiv, 1998. 16 p.
8. Dudyk, P. S. Stylistics of the Ukrainian Language: textbook. manual / P. S. Dudyk. – Kyiv : Akademia, 2005. 368 p.
9. Zharov's'ka, O. Question : some questions of theory / O. Zharov's'ka // Scientific notes series : Philology : collection of scientific works Vol. 10. – Kiev, 2008. – Vol. 1. P. 176-180.
10. Zahnitko, A. Ukrainian syntax: theoretical and applied aspect. / A. Zahnitko. – Donetsk, 2009. 137 p.
11. Kalytyuk, L. P. Interrogative sentence in the history of English: structural and pragmatic aspects. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Hermans'ki movy» / L. P. Kalytyuk. – Kyiv, 2008. 27 p.
12. Kulik, B. M. The Course of modern Ukrainian language. Syntax / B. M. Kulik. – Kyiv : Rad. shkola, 1965. – Part II. – 283 p.
13. Naumenko, L. P. Modern English business discourse in communicatively-pragmatic and conceptual lighting: Monograph / L. P. Naumenko – Kyiv : Logos, 2008. 360 p.
14. Pochepczov, G. G . The Selected works on linguistics / G. G. Pochepczov. – Kharkov: XNU y meny` V. N. Karazy`na, 2009. 556 p.
15. Svidzinskii, V. Ye. Works : in 2 volumes / publishing prepared of Eleonora Solovej / V. Ye. Svidzinskii. – Kyiv : Kry`ty`ka, 2004. – Vol. 1. Poetry. 584 p.
16. Sokolova, V. The function of art rhetorical figures in poetry of V. Svidzinskii [Text] / V. Sokolova // Word and Time. – 2007. – № 11. P. 13-18.
17. Solovej, E. Unrecognized guest: Vladimir Svidzinskii fate and heritage. – Kyiv : Nauk. Dumka Publ., 2006. 224 p.

Semantic and syntactic functions of interrogative sentences in poetic language of V. Svidzinskii

I. I. Smetana

Abstract. The article is devoted to the analysis of interrogative sentences in the poetic works of V. Svidzinskii. The various classifications of rechennyevy designs are described. The functions of interrogative sentences and their structural model are investigated. It is found that in verses V. Svidzinskii function rhetorical questions and proper questions the past presented in poetic speech primarily through dialogic speech, have emotional tone call to action, oversluts verbs of various semantics, which are in initial and terminal positions.

Key words: individual style, interrogative sentences, rhetorical questions, word image, stylistic figure.

Семантико-синтаксические функции вопросительных предложений в поэтической речи В. Свидзинского

И. И. Сметана

Аннотация. Статья посвящена анализу вопросительных предложений в поэтическом творчестве В. Свидзинского. Описаны различные классификации этих речевых конструкций. Исследованы функции вопросительных предложений и их структурные модели. Установлено, что в стихах В. Свидзинского функционируют риторические вопросы и собственно вопросительные предложения, последние из которых представлены в поэтическом языке преимущественно через диалог, содержат эмоциональную окраску, оттенок побуждение к действию, выделены глаголами различной семантики, которые стоят в инициальной и конечной позиции.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, вопросительные предложения, риторические вопросы, словесный образ, стилистическая фигура.

Мовна картина світу українців крізь призму оксиморона

В. Г. Сухенко

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: viktoriya.suhenko@hneu.net

Paper received 24.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. У статті проаналізовано традиційне розуміння природи оксиморона; розкрито знаковість оксиморонних одиниць й охарактеризовано їх уживання в сучасному українському мовному просторі (кінця XX – початку XXI ст.), відображено оксиморон як креативний засіб формування новизни словесних образів. Дібраний із різностильових текстів ілюстративний матеріал класифіковано у відповідні лексико-семантичні групи й виявлено функціонально-прагматичні можливості оксиморонів.

Ключові слова: оксиморон, контраст, лексико-семантичні групи, мовна картина світу, україномовний простір.

Національна мова – складна духовна картина світу, що не просто копіює світ у національній свідомості, але й створює його. У мовному існуванні представників тієї чи тієї спільноти закріплена лінгвоментальність як система стереотипів світосприйняття. Національно-специфічні особливості будь-якої лінгвоментальності обумовлені тим, що кожен народ відбиває і сприймає довкілля відповідно до своєї національної культури. Це відображено в релігії, художній літературі, засобах масової інформації, розмовному мовленні тощо. Погляд на світ є певним чином не лише універсальним, а й національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов. Поняття «мовна картина світу» стало одним з концептуальних у теорії пізнання, у когнітивній лінгвістиці. Під мовною картиною світу звичайно розуміють зафіксовану в мові і специфічну для конкретного мовного колективу схему сприйняття дійсності; з допомогою цього поняття з'ясовують специфіку буття людини, цілого народу [5, с. 376].

Мовна картина світу – «явище настільки складне й багатомірне, як і сама мова, яка є суспільним і разом із тим індивідуальним явищем, що пов'язане з позамовним світом, із світом певного суспільства, із світом індивідуума і становить собою певним чином організовану систему знаків» [2, с. 136]. Елементами в мовній картині світу є знакові одиниці – для української й типологічно подібних мов це морфеми, слова, стійкі сполучення слів, речення. При цьому для мовної картини світу суттєвою є система значень, семантичне наповнення кожного мовного знака [2, с. 98].

У природі матеріального світу все має свій антипод. Різко окреслені, гостро виражені протилежності в об'єктивній дійсності становлять так звані контрасти. Природно, що контрасти характерні для мови, яка відбиває об'єктивну реальність і сама є складником цієї реальності. Давно помічено, що предмети, явища, ознаки та дії сприймають краще, коли вони контрастують з іншими предметами, явищами, ознаками та діями. Відповідно до цього виразніше усвідомлюють і висловлену думку про окреслені реалії. Ця обставина й спричинила те, що «контрастуючі одиниці почали активно використовувати в усному й писемному мовленні зі стилістичною метою» [6, с. 96]. Вони є засобом створення експресії вислову.

Серед засобів експресивного контрастування виокремлюють оксиморон. Він «полягає в навмисному поєднанні слів із протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи» [7, с. 400]. За такою природою оксиморон зараховують

до номінативно-експресивних фігур мови. Компоненти цієї фігури спрямовані на створення ефекту увиразнення почуттів мовця.

Оксиморон як мовний феномен уже довгий час привертає увагу науковців (Н. М. Бобух, С. Б. Завалій, Н. М. Малахова, Л. О. Новиков, Н. В. Павлович, В. Я. Пастухова, О. В. Терханова, В. А. Чабаненко, Е. Г. Шестакова, О. О. Яшина та ін.). Більшість дослідників зазначають, що головною властивістю оксиморона є логічна несумісність, відношення протиріччя між його компонентами. Однак цього розуміння недостатньо, тому що за таких умов оксиморон нічим не відрізняється від звичайної антитези. Цей принципово важливий момент враховує у своїй дефініції О. О. Селіванова, визначаючи оксиморон як «стилістичну фігуру, що ґрунтується на поєднанні протилежних, семантично несумісних понять і створенні нового поняття» [3, с. 235].

У мові функціонує багато явищ, які вимагають розширеного дослідження, а також новаторського розгляду. У сучасній філології відбувається своєрідна переоцінка стереотипів і зокрема переосмислення фактів номінації. **Мета** статті – визначити можливість погляду на феномен оксиморона в синтезі плану змісту й плану вираження в різностильових текстах україномовного простору. Перше коло окреслених проблем пов'язане з лінгвістичною інтерпретацією феномену оксиморона. Друге коло проблем стосується питання про особливості поведінки одиниць оксиморонного типу в художніх творах, засобах масової інформації, розмовному мовленні, наукових та конфесійних текстах.

Оксиморон дуже виразний стилістичний прийом: використовуючи мінімум мовленнєвих засобів, він характеризує складність, внутрішню суперечність описуваного предмета або факту, дає змогу особливо наочно й виразно показати діалектичну сутність того чи того явища, створити нове, яскраве поняття, враження. У філологічній традиції саме узагальнене визначення оксиморона служить для зіставлення його з аналогічними поняттями, характерною рисою яких також є алогічність, непередбачуваність, суперечливість: парадокс, абсурд, нонсенс, катахреза, антитеза. Провідними параметрами їх співвіднесення виступають семантичний обсяг, основа й закономірності реалізації смислової межі, граничності; роль обманутого очікування; мета установки гри й процесуальності; своєрідність розвитку смислу.

Домінантою сучасної лінгвістики є дослідження мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, пізнанням навколишньої дійсності та її практичною діяльністю. Мову розглядають не тільки як систему,

але і як певну картину світу, яка є центральним поняттям концепції людини, що виражає специфіку її буття, ставлення до навколишньої дійсності. Зафіксований у людській свідомості конструкт світу реалізується крізь призму мови. Слово, яке лінгвісти вважають основною значущою одиницею мови, є формою людського буття, що відображається в різностильових текстах.

Аналіз оксиморонів за смисловим наповненням у мові художньої літератури, ЗМІ, розмовному мовленні, у церковних і наукових текстах та їхня лінгвістична інтерпретація дали змогу об'єднати досліджувані одиниці в лексико-семантичні групи й структурувати за частотністю їх уживання:

1) оксиморони, що характеризують зовнішність, поведінку, характер, стан та діяльність людини (*худий товстун, красива потвора, привабливо негарний, густа лисина, злий добряк, хоробрий боягуз, сентиментальний кат, доброзичливий ворог, вихований хам, постійно невдоволений оптиміст, чесний брехун, невинний грішник, балакучий мовчун, німий оратор, працьовитий ледар, віруючий атеїст, здоровий хворий, живий мрець, одружений холостяк, бідний багач, сліпі бачать, глухі чують, добровільне насильство, чесно брехати, стояти ніжки*);

2) оксиморони, що передають почуття та емоції (*сумна радість, щиросерда підлість, могутнє безсилля, кумедна печаль, сумне щастя, солодка нудота, безслізний плач, сухі сльози, приємна злість, незле презирство, бридлива симпатія, спокійна лютість, легковажна серйозність, жаліслива байдужість, весело сумувати, спокійненько накричати*);

3) оксиморони на позначення стану й властивостей предметів, речей (*квадратний м'яч, квадратна куля, круглий кут, мокрий сухофрукт, гарячий лід, літня шуба, гігантська крихта, ласкавий батіг, м'які зуби, електронний рукопис, усний лист, оригінальні копії, чиста пляма, твердий пух, біла сажка, рідкі цвяхи*);

4) оксиморони, що відображають абстрактні поняття (*унікальна банальність, довга мить, звичайне диво, неповторна буденність, віртуальна реальність, близька даль, нескінченна межа, німота багатослів'я, дробове ціле, різноманітна однаковість, великі дрібниці, німі розмови*);

5) оксиморони, пов'язані зі світом природи (*швидкісна черепаха, літаюча гусинь, повзаючий птах, суха вологість, суха вода, гарячий сніг, спека від холоду, палаючий лід, чорний сніг, біла ніч, обпалювати холодом, спекотна зима, співаюча тиша, мороз спеки, сухий дощ, палаючий холод, горіти від холоду, крижане вогнище, земне небо*).

Залежно від контексту оксиморонне словосполучення є виразником певного експресивно-стилістичного забарвлення: піднесення, зниження, осуду, іронії тощо. Подібно до інших неологічних утворень оксиморон порушує автоматизм сприйняття, звертаючи увагу на несподівані характеристики описуваного об'єкта, одночасно виступаючи засобом його пізнання. В основі утворення оксиморона перебуває «принцип доцільної несумісності», тобто не формальна логіка, а інший спосіб сприйняття, де активну роль відіграє уява й асоціативне мислення. Оксиморон дає змогу в умовах обмеженого словникового запасу деталізувати, розвивати семантику мовних значень і служити для ідентифікації не властивих об'єкту ознак або якостей та ступеня їх прояву.

Кожне нове століття характеризується глобальними змінами у всіх сферах життя людини, що обумовлює значне зростання темпів збагачення словникового складу мови. Унікальна властивість мови полягає в тому, що будь-яке слово в ній породжує інше [4]. Оксиморон є креативним засобом формування новизни словесних образів. Активне розповсюдження реклами в сучасному світі дало поштовх до виникнення в науці такого поняття, як соціальні оксиморони – поєднання ідей, образів, цінностей, з протилежним або взаємовиключним значенням, що утворює нове смислове ціле. У заголовках ЗМІ інколи трапляються парадоксальні загальновідомі цитати, які стали крилатими виразами, що одночасно є і трансформованими оксиморонами. В оксиморонних заголовках відбувається підкреслене, увиразнене поєднання протилежностей, що логічно виключають одне одного, – поєднання однокорених слів, гра слів: *«Неспокійний спокій»* (Вечірній Київ, 2008, № 141), *«Перезавантаження від недовантаження»* (Голос України, 2008, № 93), *«Платно-безплатні чеські візи обіцяють бути доступними пересічному громадянину»* (Поступ, 2005, 17–23 лютого), *«Нестрашні страшні казки із статті "10 фактів, які ви не знали про українські казки"»* (Українська правда, 2016, 19 травня), *«Користь безкористя»* (Дзеркало тижня, 2008, № 136).

Однією із цікавих властивостей досліджуваного мовного засобу є здатність уміщувати в собі антоніми, при цьому не втрачаючи оксиморонний зміст. Найчастіше можна побачити антонімічні оксиморони знову ж таки в заголовках. Саме цей спосіб зацікавлення читача дає змогу оксиморону бути актуальним та затребуваним у використанні в житті людства. Наприклад, антонімічні поняття-оксиморони в заголовках *«Німота багатослів'я»* (Голос України, 2008, № 11), *«Сила слабкості»* (Вечірній Київ, 2008, № 76) відображають протиріччя всередині самого явища.

Заголовок у публіцистичному тексті займає сильну позицію, оскільки саме йому належать такі функції, як емотивна, апелятивна, рекламна, а обсяг інформації, що міститься в заголовку, інколи може дорівнювати обсягу інформації всієї статті: *«Правдива брехня: Професіональні інвестори не довіряють індексу ПФТС»* (Бізнес, 2007, № 16), *«Старий-новий Генпрокурор...»* (Молода Гвардія, 2004, 10 грудня), *«Такий гіркий солодкий мед...»* (Україна Молода, 2005, 29 січня), *«Віртуальна реальність: до аналізу етимології поняття»* (Наука. Релігія. Суспільство, 2002, № 1), *«Вікно в нове минуле»* (Аргументи і факти, 2005, № 13), *«Війна за "проти всіх..."»* (Експрес, 2004, 12–14 листопада), *«Друзі-вороги. Хто дихає у потилицю?»* (Молода Гвардія, 2004, 30 вересня), *«Осягнути неосяжне»* (Голос України, 2008, № 81). Завдячуючи таким, задавалося б, несумісним визначенням, предмет, явище, якість, властивість, що позначає одне зі слів, отримують додаткову характеристику з боку другого, протилежного йому.

З плином часу вживання оксиморонів стало більш популярним. На початку ХХ століття виникає поняття медіатекст, у якому на зміну друкованому тексту прийшли нові різновиди текстів, пов'язані з відео, Інтернетом та мобільними телефонами. Тобто оксиморон стає актуальним і в медіатекстах, що значно розширює його затребуваність. Мова сучасних медіа експресивна, впливає на реципієнта насамперед через

емоційну сферу. Поєднання стилістично непеєднуваних елементів – сильний спосіб досягнення експресії. Оксиморон – інтелектуальний та експресивний елемент медіатексту як певна словесна композиція й фігура мови є одним із ефективних засобів впливу на читача, наприклад: «*Гіркота солодких перемог*» (MegaSite.In.UA (megasite.in.ua)), «*Заляті друзі*» (День (day.kyiv.ua)), «*Слабкість "сили" Росії: висновки на користь України*» (Українська правда (pravda.com.ua)).

Однак із зміною життя, з політичними та історичними подіями відбувається переоцінка поглядів, і оксиморонні вислови в заголовках ЗМІ вже не сприймаються як такі: «*Жінки в Збройних силах України*» (Новинарня (novynarnia.com)), «*Грамотна газета*»: *комплімент чи оксюморон?*» (MediaSapiens (osvita.mediasapiens.ua)), «*Минуле не минає*» (Нове місто (novemisto.info)).

Унікальністю й незвичністю поєднуваних слів у назвах програм, передач, фільмів тощо привертає увагу глядачів телебачення: «*Маленькі гіганти*» (українське дитяче талант-шоу на каналі «1+1», 2015 р.), «*Реальна містика*» (проект на каналі «Україна», 2015 р.), «*Страшна красуня*» (художній фільм на каналі «Україна», 2012 р.), «*Коли минуле попереду*» (серіал на каналі «Україна», 2016 р.), «*Заляті друзі*» (художній фільм, 2012 р.), «*Із широко заплученими очима*» (повнометражний художній фільм, 1999 р.), «*Правдива брехня*» (комедійний бойовик, 1994 р.), «*Назад у майбутнє*» (фантастичний пригодницький фільм, 1985 р.) тощо.

Суть оксиморона полягає в тому, що несподіване поєднання логічно несумісних слів у художньому тексті створює нове уявлення, несе водночас велике емоційно-експресивне навантаження, тому письменники охоче використовують цю стилістичну фігуру [1]. Оксиморон як стилістичний засіб підкреслює діалектичну сутність того чи того явища, показує всю складність і суперечливість зображуваного факту. Цей мовний засіб у межах ХХ – ХХІ ст. поширився в художній літературі, його стислість і виразність давали змогу бути використаним не тільки в текстах, а й у назвах збірок і художніх творів: «*Жорстоке милосердя*» (роман Ю. Мушкетика), «*Прекрасні катастрофи*» (трилогія Ю. Смолича), «*Веселий цвинтар*» (збірка В. Стуса), «*І колишнє й теперішнє разом...*» (поезія П. Усенка), «*Така довга мить*» (поезія С. Йовенко), «*О, не взискуй гірко меду слави!*» (поезія Л. Костенко), «*Нехай нечутним буде голос...*» (поезія П. Сингаївського), «*Далекі близькі*» (книжка В. Єрмоленка), «*У непорушності тут рух*» (поезія Л. Дмитерка), «*Такий на серці теплий сніг*» (поезія Г. Коваль), «*Веселий похорон*» (поезія В. Симоненка) тощо.

Оксиморон може виражати м'який гумор і дошкульну сатиру. Його звучання в поетичних творах охоплює різні інтонації: піднесені, урочисті, інтимно-ліричні: «*Любове грізна! Світла моя муко! // І радісте безрадісна моя*» (В. Симоненко); «*...І нині // Його вславляють хори солов'їні // За ніжну мужність, що в душі таїв*» (П. Воронько); «*Ми рабами волі стали...*» (І. Франко); «*У громі дня, в оркестрах децибелів // ми вже були, як хор глухонімих*» (Л. Костенко); «*Я їх люблю, я знаю їхню мову. // Я з ними теж мовчанням говорю*» (Л. Костенко); «*А я дивлюсь, поглядаю, // Сміюся сльозами*» (Т. Шевченко); «*Урочисті*

бабусі гойдають внучат... // Їх діди під Полтавою криком мовчать» (Б. Олійник); «*Болучим щастям і солодким боєм // Я хочу відповісти кожен раз*» (В. Крищенко); «*Десь там, у найглибших висотах... // Уся – з найтемнішого світла, // Уся – з найсвітлішого змроку... // Ген там, з найгіршого солоду, // Ген там, з найсолодшого болю... // Десь там, в найпалкішому холоді, // Ген там, в холоднічій спекоті...*» (І. Драч) тощо. Оксиморон ніколи не стане зайвим у мові художніх творів, оскільки впливає на читачів, створюючи незвичайний ефект. Тому користується популярністю й у ХХІ столітті. Сучасні українські письменники доволі часто послуговуються цим стилістичним засобом, наприклад: «*ім'я, вимовлене подумки*», «*вигадувати реалістичну історію*», «*тьмяне освітлення*» (І. Роздобудько); «*переробка майбутнє на минуле*», «*думками вголос*» (А. Курков); «*безмежний світ у долонях*», «*гомінка і тиха водночас*» (Д. Корній), «*витирає сумну посмішку з брів*» (І. Карпа) тощо. Креативність оксиморона надає забарвлення та новизни словосполученням і реченням. Оксиморон як суперечлива цілісність, детермінована домінантами світобачення, світовідчуття, світооцінювання письменника, реалізується шляхом навмисного зіткнення логічно несумісних понять, демонструючи нові рівні творчого пізнання світу митцем.

У науковому стилі, головним призначенням якого є пізнання світу, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення наукових відомостей, оксиморони доволі незвичні, але можуть пояснюватися певними науковими термінами або ж самі слугувати для пояснення, наприклад: *рідкий газ*, *біла сажка*, *гарячий лід* (хімія); *гігантський мікроб* (біологія); *додатний мінус*, *нескінченна межа*, *дробове ціле* (математика); *суха вологість* (географія); *темне світло* (фізика) тощо. Оксиморон допомагає розвинути та вдосконалити мислення й відмовитися від буденного автоматичного сприйняття речей чи явищ.

Така трансформація словосполучення, як зіткнення суперечливих компонентів, здатна надавати маніпулятивний вплив на реципієнта. Оксиморонні словосполучення містять поряд з негативно конотованим словом ще й позитивно конотоване. Наприклад, активно функціонують оксиморонні вирази «*спад економічного зростання*» і «*негативні темпи зростання*», які, повідомляючи про деяке зниження темпів зростання, усе-таки не заперечують його наявність. Цей спосіб трансформації словосполучення дозволяє повідомити правду, але подати її при цьому так, щоб в аудиторії склалося враження, що тимчасові негативні явища в економіці аж ніяк не перешкоджають протіканню глобальних позитивних процесів.

Поширені оксиморони також у конфесійному стилі: «*Сліпі прозрівають, і криві ходять, стають чистими прокажені, і чуять глухі, і померлі встають...*» (Мт. 11: 5) (Ог.); «*Сліпі бачать і криві ходять; прокажені очищуються і глухі чуять; мертві воскресают...*» (Хом.); *жертва жива* (Рим. 12: 1), *друга смерть* (Об. 2: 11), *вибілили одягу в крові Агнца* (Об. 7: 14), *коли світло, що в тобі, є темрява* (Новий завіт Євангелія від Св. Матвія 6) тощо. У біблійних текстах оксиморон спонукає читача чи слухача до глибокого осмислення художнього прийому поєднання непосеєданого.

Під час уживання оксиморонів у повсякденному мовленні є змога виразити певне протиріччя за допомогою створення парадоксального вислову, при цьому зображуючи всю непередбачуваність ситуації або події: *гарячий холодець, холодний кип'яток, теплий сніг, сумна радість, скупа щедрість, злий добряк* тощо. У розмовному стилі оксиморон постає засобом виявлення нестандартного мислення. Їх уживають для увиразнення контрастного психічного стану людини, підкреслення суперечливої сутності зображуваних предметів і явищ, підсилення іронічного ставлення до зображуваного. З плином часу оксиморонні вислови

все більше набувають популярності, їх частіше використовують у різних галузях людської діяльності.

Отже, базуючись на притаманних людській природі особливостях, зокрема на властивості сприймати й запам'ятовувати контрастні предмети і явища значно гостріше, виразніше, ніж неконтрастні, і спричинило активне використання в українському мовному просторі такого контрастного стилістичного засобу, як оксиморон. У мовній картині світу українців він інтегрується відповідно до національного світобачення та світорозуміння й несе великий заряд експресії, викликає різноманітні емоції; його вживають для розкриття ідейного значення різностильових текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доломан С.С. Оксиморон у мові поезії / С.С. Доломан // Культура слова. – Вип. 27. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 73-75.
2. Лисиченко Л.А. Ці невичерпні глибини мови : монографія / Л.А. Лисиченко. – Х., 2011. – 304 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
4. Сухенко В.Г. Мова і час: взаємодія і розвиток / В.Г. Сухенко // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 9. Ч. 2 / [редкол. : Ж.В. Колоїз (відп. ред.), П.І. Білоусенко, А.З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг, 2013. – С. 164-170.
5. Сухенко В.Г. Специфіка слова як мовної одиниці та мовного образу / В.Г. Сухенко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 35. – 2013. – С. 375-377.
6. Терханова О.В. Оксиморон як явище вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці / О.В. Терханова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації». – 2015. – Вип. 15. – С. 94-99.
7. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

REFERENCES

1. Doloman, S.E. Oxymoron in the language of poetry / S.E. Doloman // Culture of the words. – Vol. 27 – K. : Scientific thought, 1984. – P. 73 – 75.
2. Lysychenko, L.A. These inexhaustible depths of language : monograph / L.A. Lysychenko. – Kh., 2011. – 304 p.
3. Selivanova, E.A. Modern Linguistics: terminology encyclopedia / E.A. Selivanova. – Poltava : Environment, 2006. – 716 p.
4. Sukhenko, V.G. Language and time: interaction and development / V.G. Sukhenko // Philological studies : Scientific journal of Kryvyi Rig National University : Coll. science. works. – Vol. 9. Part 2 / [Editorial board : J. V. Kolyoz, P. I. Bilousenko, A. Z. Bratski et al.]. – Kryvyi Rig, 2013. – P. 164-170.
5. Sukhenko, V.G. Specificity of the word as language units and speech images / V.G. Sukhenko // Scientific notes. A series of «Philological». – Ostrog : Publisher of National University «Ostrog's Academy». – Vol. 35. – 2013. – P. 375-377.
6. Terkhanova, O.V. The oxymoron as a phenomenon of the secondary nomination in newspaper journalism / O.V. Terkhanova // Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series of «Social communication». – 2015. – Vol. 15. – P. 94-99.
7. Ukrainian language. Encyclopedia / Ed. board : V.M. Rusanivsky, O.O. Taranenko et al. – K.: Ukr. encycl., 2000. – 752 p.

The language picture of the world through the prism of oxymoron

V. G. Sukhenko

Abstract. The article analyzes the traditional understanding of the nature of an oxymoron; the significance of the oxymoronic units is revealed and their use in the modern Ukrainian language space (late XX – early XXI century) is characterized, the oxymoron is reflected as a creative way of forming the novelty of verbal images. The illustrative material selected from the difference texts is classified into the appropriate lexico-semantic groups, functional-pragmatic possibilities of the oxymoron are revealed.

Keywords: *oxymoron, contrast, lexico-semantic groups, language picture of the world, Ukrainian-speaking space.*

Языковая картина мира украинцев сквозь призму оксюморона

В. Г. Сухенко

Аннотация. В статье проанализировано традиционное понимание природы оксюморона; раскрыта знаковость оксюморонных единиц и охарактеризовано их употребление в современном украинском языковом пространстве (конца XX – начала XXI в.), отражен оксюморон как креативный способ формирования новизны словесных образов. Подобранный с разностильовых текстов иллюстративный материал классифицирован в соответствующие лексико-семантические группы, выявлены функционально-прагматические возможности оксюморона.

Ключевые слова: *оксюморон, контраст, лексико-семантические группы, языковая картина мира, украиноязычное пространство.*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu